

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FRANSIZ HAÇLI KAYNAKLARINDA TÜRK DEVLET
ADAMLARI

Hakan AĞAN

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa DAŞ

İZMİR – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Fransız Haçlı Kaynaklarında Türk Devlet Adamları”adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

....../....../2019

Hakan AĞAN

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Fransız Haçlı Kaynaklarında Türk Devlet Adamları
Hakan AĞAN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Tarih Programı

Fransızlar ve Türkler neredeyse aynı zaman diliminde, yirmi altı yıl arayla Ortadoğu'ya gelmişlerdir. Doğu'dan Orta Asya'dan gelen Türkler Müslüman ve Asyalı bir karaktere sahiplerken Batı'dan gelen Fransızlar Latin asıllı ve Hristiyan idiler. Anadolu'nun Türklerce fethi ve Haçlı Seferi gibi dünya tarihinde dönüm noktası sayılan gelişmeler dolayısıyla karşılaşan iki farklı halkın temaları XV. yüzyılın ortalarına yani Ortaçağ'ın sonlarına kadar süreklilik arz eden bir şekilde seyir takip etmiştir. Birkaç yüzyıl süren bu temaslar doğal olarak iki halkın tarihçileri tarafından eserlerinde işlenmiştir. Gerçi bu temasların karakteri askeri nitelikli çatışmaları içeriyordu. Ortaçağda Müslümanlarla Hristiyanların çarpışmalarının bir kesitini oluşturan Türk-Fransız temasları, Fransız Haçlı kaynaklarında nasıl bir akis yaratmıştı? Düşmanca başlayıp düşmanca devam ettiği aşikâr olmakla birlikte Fransız tarihi kaynaklarında Türklere, Türk devletine ve devlet adamlarına ilişkin ne tür algılar bulunuyordu?

Çalışmaya başlarken bu algıların izini özellikle Türk devlet adamları üzerinden izlemeyi amaç edindik. Haçlı Seferleri zamanında Fransızlar için Türk kimi ve neyi ifade ediyor sorusunun peşine düştük. Öncelikle Fransa ve Fransızlar üzerine kısa özet halinde bilgi vermeye gayret ettik. Daha sonra çalışmamızda sınırladığımız zaman kesitiyle ilgili temel Fransız tarih kaynaklarını genel özellikleriyle tanıtmaya gayret ettik. Konya ilişkin tarihi şartların daha iyi anlaşılması bakımından önemli olan Türklerin siyasi durumu da bir başlık altında incelendi. Bunu müteakiben derlediğimiz Ortaçağ Fransız

tarih kaynaklarında Türk kimliği, Türkiye algısı, Türk yaşam tarzı ve kültürü hakkında Fransız Haçlı yaklaşımını ortaya konuldu. Fransız Haçlıları Türk hükümdarı ve egemenlik anlayışını nasıl görüp değerlendirmişlerdi? Saray, belli başlı devlet adamları hakkındaki görüşlerini bize yansıtan veriler ayrı başlıklarla incelendi. Fransız kaynaklarında adları sıkça geçen Büyük Selçuklu, Türkiye Selçuklu, Danişmendli, Artuklu hükümdarları ve emirleriyle ilgili rastlanılan bilgiler ayrı bölüm olarak ele alındı. Bir taraftan tarihi değeri olan veriler tespit edilirken diğer taraftan da bu verilere dayalı olarak Fransız haçlılarında oluşan algı, örnek şahsiyetler üzerinden, tüm yönleriyle aydınlatıldı.

Anahtar Kelimeler: Fransa, Fransızlar, Haçlı Kaynakları, Haçlı Seferleri, Türkler, Türk Devlet Adamları.

ABSTRACT
Master's Thesis
Turkish Statesmen According to French Crusaders Sources
Hakan AĞAN

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of History
History Program

The French and Turks come to Middle East approximately at the same time, with 26 years difference. Whereas the Turks coming from the east and Central Asia were Muslims and had Asian character, the French coming from the west were of Latin Origin and Christian. Turning points of world history, like the conquer of Anatolia by the Turks and the Crusades, resulted in the interaction of those two communities until mid XV. Century, that is the medieval. Accordingly, the relationships of these several Centuries were dealt in the works of the historians of both sides. Actually these interactions were related to military affairs. How did the French-Turkish relations, as a part of Muslim-Christian clashes in medieval, were reflected in the French Crusader sources? Though it is certain that antagonism played the key role, what kind of perceptions towards the Turks, Turkish state and statesmen were seen in the French historical sources?

At first, I intended to pursue these perceptions regarding Turkish statesmen. During Crusaders whom and what did "Turk" mean to French? I provided general information on France and the French. Then, I introduced the French historical sources belonging to time period dealt in this study. The political situation of the Turks at that period was also probed as a part of the subject. Later, Turkish identity, the perception on Turkey, Turkish way of life and culture were analyzed according to French crusader records. How did the French crusaders see the Turkish ruler and ruling understanding? The palace and the views on certain statesmen were examined in different topics. The often

seen ruler names from the “Büyük Selçuklu”, “Türkiye Selçuklu”, “Danışmendli”, “Artuklu” and information on their “emir”s were analyzed at a seperate chapter. Accordingly, important historical information was collected; on the other hand, the Perception of the French crusaders were revealed from certain personalities.

Keywords: France, French, Crusader Sources, The Crusades, Turkish Statesmen.

FRANSIZ HAÇLI KAYNAKLARINDA TÜRK DEVLET ADAMLARI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

FRANSIZLAR VE HAÇLI TARİHİNİN FRANSIZCA KAYNAKLARI

1.1. FRANSIZLAR VE FRANSA	3
1.2. HAÇLI TARİHİNİN FRANSIZ KAYNAKLARI	12
1.2.1. On İkinci Yüzyıla Ait Kaynaklar	13
1.2.1.1. Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum	13
1.2.1.2. Gesta dei per Francos	13
1.2.1.3. Gesta Francorum Iherusalem Peregrinatum	14
1.2.1.4. Historia rerum in partibus transmarinis gestarum	15
1.2.1.5. Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione, Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesia (Histoire de la Première Croisades par Albert d'Aix)	17
1.2.1.6. Historie de la Croisade du Roi Louis VII	18
1.2.2. On Üçüncü Yüzyıla Ait Kaynaklar	19
1.2.2.1. Les Chétifs	19
1.2.2.2. Li Fet des Romains	19
1.2.2.3. Historia Tartarorum	19
1.2.3. On Dört ve On Beşinci Yüzyıla Ait Kaynaklar	20
1.2.3.1. La Flor des estoires d'Orient	20

1.3. HAÇLI SEFERLERİ VE FRANSIZLAR	21
1.4. HAÇLI SEFERLERİ ZAMANINDA TÜRKLER	27

İKİNCİ BÖLÜM

ORTAÇAĞ FRANSIZ BAKIŞIYLA TÜRK'Ü ANLAMLANDIRMAK

2.1. FRANSIZ HAÇLI KAYNAKLARINDA TÜRKİYE VE TÜRK İMGESİ	31
2.2. ORTAÇAĞ FRANSIZ KAYNAKLARINDA TÜRKLERİN KÖKENİ	38
2.3. TÜRKLERDE DİN, KÜLTÜR VE YAŞAM TARZI	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FRANSIZ HAÇLI KAYNAKLARINDA TÜRK DEVLET ADAMLARI

3.1. TÜRK HÜKÜMDARI	50
3.2. TÜRK KADINI VE SOYLU KADINLAR	53
3.3. TÜRK RESMİ GÖREVLİLERİ VE TÜRK ORDUSU	56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FRANSIZ HAÇLI KAYNAKLARINDA İZ BIRAKAN HÜKÜMDAR VE EMİRLER

4.1. BÜYÜK SELÇUKLU SULTAN, MELİK VE EMİRLERİ	61
4.1.1. Sultan Berkıaruk (1092-1104)	61
4.1.2. Sultan Muhammed Tapar (1105-1118)	63
4.1.3. Emir Yağısıyan	64
4.1.4. Emir Kürboğa	66
4.1.5. Emîr Mevdûd b. Altuntegin ve Atabeğ Tuğtekin	73
4.2. TÜRKİYE SELÇUKLU SULTAN VE EMİRLERİ	76
4.2.1. Sultan I. Kılıç Arslan (1092-1107)	76
4.2.2. Sultan I. Mesud (1116-1155)	83
4.2.3. Türkiye Selçuklu Devlet Adamları	89
4.3. DANIŞMENDLİ EMİRLERİ	90

4.3.1. Danişmendli Emir Gümüştegin	90
4.4. ARTUKLU EMİRLERİ	95
4.4.1. Emîr Sökmen b. Artuk	95
4.4.2. Artuklu İlgazi	97
4.4.3. Belek Gazi	102
SONUÇ	109
KAYNAKÇA	111

KISALTMALAR

c.	cilt
çev.	Çeviren
RHC	Recueil des Histoires des Croisades
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
s.	Sayfa
vd	ve devamı

GİRİŞ

Anadolu ve Ön Asya coğrafyasında Türklerin Fransızlarla ilk karşılaşmaları, XI. yüzyılda Haçlı Seferleri sırasında yaşanmıştır. Haçlı Seferlerinin görünürdeki nedenleri dini ve siyasi içerikli olsa da temel sebebin, Anadolu'nun Türkler tarafından fethiyle İslam'ın ve Türk fütuhatının, Bizans üzerinden Batı Hristiyan dünyasına ulaşması ihtimal ve imkânının doğmasına Avrupa'nın tepkisi olduğu artık kabul edilen bir gerçektir. Türkler ve Fransızlar dini niteliği ağır basan Haçlı Seferlerinin savaş şartları altına ilk defa karşılaşıyorlardı. Doğal olarak bu karşılaşma her iki toplumun tarihi kaynaklarında derin izler bıraktı ve bu izler birbirlerini “öteki” olarak görmeleri şeklinde tezahür etti. Bununla birlikte her iki tarafa ait tarihi kaynaklarda hem siyasi gelişmeler hem de teşkilat, kültür ve yaşam tarzına ilişkin, bazı eksiklikleri tamamlayacak bilgilerin bulunması da kaçınılmaz olmalıydı. Bu hipotezden yola çıkarak Fransız Haçlı Kaynaklarında Türk Devlet Adamlarına ilişkin verilerin ve değerlendirmelerin önemli düşüncesi ister istemez akla gelmektedir. Yüksek lisans tez çalışmasında söz konusu bu veriler değerlendirmeleri ortaya çıkarmak başlıca amaç olarak belirlendi. Bu maksatla öncelikle tez çalışmasının birinci bölümünde Fransızların ve Fransa'nın tarihi konusunda genel bir değerlendirme yapıldı. Daha sonra da XII. ve XIII. yüzyıla ait Haçlı tarihi kaynakları arasından tespit edilen bir seçki ve XIV. Yüzyıl Fransız kaynaklarından da kullanılması uygun görülenlerin bir tanıtımı yapıldı. Haçlı Seferleri sırasında Fransızlar ve Türklerin özellikle siyasi durumlarının genel hatlarıyla olsa ortaya konulması çalışmanın kapsamı için bir zorunluluktu.

İkinci bölümdeyse daha ziyade Fransız Haçlı kaynaklarındaki Türk algısı üzerinde duruldu. Fransız Haçlı tarihçilerinin Türklerin tarihi, kökeni, din, kültür ve yaşam tarzına yaklaşımları farklı gelen yönleriyle ortaya konuldu. Suriye ve Irak'taki devlet adamları ve emîrlere hukuken Büyük Selçuklulara bağlı oldukları için Büyük Selçuklular kapsamında değerlendirildi. Bağımsız devletler olarak kabul edilen Suriye Melikleri ve Atabeyler kapsam dışında tutuldu. Böylece bu kaynakların Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklularıyla Anadolu'daki Türk beyliklerine dâhil edilen Türk devlet adamlarına bakış açılarını hangi algı ve anlayış içerisinde oluşturdıkları sorusuna cevap verilmesi amaçlandı.

Üçüncü bölümdeyse Türk hükümdarı, Türk kadını ve soylu kadınlar, devlet adamları ve Türk ordusuna üzerine Fransızların yaklaşımları incelendi.

Dördüncü bölüm olarak da öncelikle Büyük Selçuklu Sultanları, Melik ve Emirlerle ilgili Fransız Haçlı Kaynaklarındaki verilerin değerlendirilmesi yapıldı. Haçlıların ilk karşılaştıkları Türk Devleti olan Türkiye Selçukluları Sultanları ve Emirleri ayrı bir başlıkta incelendi. XII. ve XIII. Yüzyıllar boyunca Haçlılarla temas halinde olan Artuklu ve Danişmendli emirleri hakkında Fransız kaynaklarında yer alan veriler ayrı başlıklar halinde değerlendirildi.

Haçlı yazarların isimleri metin içerisinde Fransızca olarak verilirken, dipnotlarda ve bibliyografyada yaygın olarak kullanılan Latince isimler tercih edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FRANSIZLAR VE HAÇLI TARİHİNİN FRANSIZCA KAYNAKLARI

1.1. FRANSIZLAR VE FRANSA

Antikçağ'ın Romalıları tarafından Galya olarak adlandırılan günümüzdeki Fransa¹ M.Ö. V. binden beri iskân edilmiştir. Güneyinde Akdeniz ve Pirene sıradağları, batısında Atlas Okyanusu, kuzeyinde Manş Denizi, Belçika, doğusunda Almanya ve Alp dağlarıyla sınırları çizilen, altıgen şeklindeki bu yöreyi siyasi-idari olarak, tarihte ilk Romalılar Galya ismiyle ifade etmişlerdir. Roma İmparatorluğu döneminde bu topraklar üzerinde yaşayanlar etnik olarak Galyalılar, Akuitanlar ve Belgalardan oluşmakta ve bu halklar da Kelt dillerini konuşmaktaydılar. Eskiçağ'da Galya'nın Akdeniz kıyıları kolonizatörGrekler, Romalılar ve Kartacalıların ilgi odağı olmuş ve buralarda ilk koloniler kurulmuştur. M. Ö. II. ve I. yüzyıllarda Romalılar egemenliklerini Galya'nın tamamına yaydılar ve zamanla Galo-Romen kültürü gelişerek günümüzdeki Fransız etno-kültürel yapısının temellerini oluşturmuştur².

Tarihsel olarak Gallia Cisalpina, Gallia Narbonensis ve Gallia Comata isimli üç ana bölgesi bulunan Galya Roma döneminde birçok alt bölgeye ayrılmıştır. Gallia Cisalpina Alplerin bu tarafındaki Galya anlamına gelir ve İtalya'nın kuzeyindeki Gal bölgesi için kullanılan bir tabirdi. Gallia Narbonensis ise adını bölgedeki Narbonne kentinden almakta ve Alplerin karşısındaki Galya demek olan Gallia Transalpina ile İber yarımadasına doğru kayan Gallia Septimania topraklarını birleştirmekteydi. Günümüzde Fransa olarak anılan toprakların büyük bir çoğunluğunu içine alan kısım ise Gallia Comata, Özgür Galya olarak anılmaktaydı. Roma hukukunda civitas olarak anılan bu yasal bölgeler sonradan daha da küçük birimler olan pagilere ayrılmıştır. Hristiyanlaşma ile birlikte söz konusu civitas ve pagiler birer piskoposluk ve dioces olarak ileride dinsel birer kimlik kazanmıştır. Fransa'nın bu siyasal ve dinsel yapısı Fransız devrimine kadar korunmuştur.

¹ Fransa'nın genel tarihi için; J. Carpentier - F. Lebrun, **Histoire de France**, Editon du Seuil, Paris 2001; R. Price, **Fransa'nın Kısa Tarihi**, çev. Ö. Akpınar, İstanbul 2005; Jean Sévillia, **Histoire Passionnée de la France**, Paris 2013.

²J. Carpentier - F. Lebrun, s. 10-19.

Roma İmparatorluğu'nun son yıllarında sıklıkla kuzeyden ve doğudan gelen barbar akınlarıyla karşılaşan bu topraklarda Germen bir kabile olan Franklar yavaş adımlarla ilerlemiş ve nihayetinde yerleşik hayata geçmiştir. Beşinci ve yedinci yüzyıllar arasında Vizigotlar, Franklar, Alamanlar ve Burgundiyalılar ülkeyi ele geçirmiş Roma birlikleri İtalya'ya geri çekilmiştir. Soissons savaşında Galya'daki son Roma birlikleri de Franklar tarafından ülkeden çıkarılmıştır. Kuzeyden gelen ve ülkeye adını veren Germen kabilesi Frankların ilk hükümdarı olan I. Clovis dağınık haldeki barbar kavimlerini ve yerleşik Galyalıları bir araya getirmiş ve Fransa'nın ilk kralı olarak anılmıştır. Frankların yerleşik bir hayata geçmesi ve tüm Fransa'nın tek bir egemenlik altında toplanması beş yüz yıl kadar sürmüştür.

Franklar tarafından kurulan Merovenj Hanedanı (IV.-VII. yüzyıllar) günümüzdeki Fransa ile Almanya toprakları üzerinde hüküm sürmüştür. Francia [Fransa] adı bu hanedanla birlikte doğdu. Beşinci ve Sekizinci yüzyıllarda Latince adlarıyla Francia, Raetia, Germania Superior ile Germania'nın güney kesimleri bu hanedan altında birleşmişti. Ren nehrinin kuzeyinde yaşayan Sal Franklarının soyundan olan Merovenj kralları 454 yılından sonra yavaş fakat emin adımlarla Galya'yı ele geçirerek bir Frank krallığı kurarlar. Hanedanın ilk kralının ismi Mérovée'dir ve bu nedenle onun soyundan gelenler kendilerini bu isimle ifade etmeye başlamışlardı. Mérovée yarı efsanevi bir kişiliktir ve hakkında pek bilgi de yoktur. İşte bu Mérovée'nin oğlu olan I. Childerik'in kurduğu krallığın merkezi günümüzde Belçika'da kalan Tournai kentidir. Childerik Roma İmparatorluğunun müttefiki olarak önce Vizigotlara, kuzeybatı Fransa'ya saldıran Anglo-Saksonlara ve sonra Allemanlara karşı savaştı. Childerik'in oğlu olan ve krallığı en büyük sınırlarına ulaştıran I. Clovis (481-511) ise Galya'nın tüm güney kesimlerini zaptetti ve bütün Frank kabilelerini kendi otoritesi altında toplamayı başardığı için *Regnum Francorum*'un asıl kurucusu olarak görülmektedir³.

496 yılında I. Clovis'in vaftiz olup, Hristiyanlığı kabul etmesi Avrupa tarihinin önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur. I. Clovis Avrupa'nın ilk Katolik kralı olarak tarihe geçti. Böylece Merovenj kralları, Hristiyanlığı kabul etmemiş olan Vizigot, Ostrogot ve Vandal kavimlerinden kültürel ve siyasi olarak da ayrılmaya başladı. Franklar barbarlar ile Hristiyanlar arasında keskin bir hat çekildi.

³Gaston Duchet-Suchaux et Patrick Périn, **Clovis et les Mérovingiens**, Paris 2002, s. 35 v.d.

Hristiyanlıkla birlikte Germen unsurlar Latinliği daha belirgin hale gelmiş Galo-Romen kitle içerisinde hızla eridi ama *Frank* ve *Francia*, *Regnum Francorum* adları ortak kimlik olarak kendini kabul ettirdiler⁴.

752’de krallıkta yaşanan taht değişikliğiyle Fransa tarihine yön veren yine Frank kökenli bir diğer hanedan, Karolenjer dönemi (VII.-IX. yüzyıllar) bařladı⁵. İktidarın el değiştirmesinde Papalık belirleyici olmuştu zira son Merovenj kralı olarak kabul edilen III. Childerik, Papa Zachary tarafından azledildi yerine Kısa Ppin’in tahta oturdu. Karolenj Hanedanı döneminde Fransız Krallığı altın çağını Büyük şarlman (768-814) yönetiminde yaşadı. Gerçekleştirdiği fetihlerle krallığının sınırlarını devasa boyutlara ulaştıran şarlman, Roma İmparatorluğunun gerçek varisi olma iddiasındaydı. Roma kilisesine bağlı olarak Batı Hristiyan dünyasının yegne hükümdarı konumundaydı. Bütün bu askeri ve siyasi üstünlüğünü Papa da tasdik etmişti. 25 Aralık 800 tarihinde Vatikan’daki San Pietro Bazilikası’nda Papa’nın elinden imparatorluk tacını giydi. Artık krallığı imparatorluk düzeyine getirmiş bulunuyordu⁶. Karolenj hanedanının Fransa’ya en büyük katkısı şüphesiz egemenlikleri sırasında siyasi ve mali olarak destekledikleri Rönesans hareketleri olmuştur. Sekizinci yüzyılın sonundan dokuzuncu yüzyılın ilk yarısına kadar devam eden bu süreçte Fransa’da edebiyatın, sanatın ve mimarinin estetik anlamda yükselmesine ve idari ve adli süreçlerin geliştiği görülmektedir. Karolenj Rönesansı özellikle şarlman ve Dindar Louis ve saray çevresince desteklenmiştir. Bu hareketin Fransa’daki eğitim ve kültür hayatına çok önemli katkıları olsa da bunun toplumsal etkisi sınırlı kalmış, çoğunlukla asiller ve okur-yazarlar muhitiyle sınırlanmıştır. Bu dönemde manastırlarda ve kiliselerde çoğaltılan eserler sayesinde klasik yazmalar günümüze kadar ulaşabilmiştir. Avrupa’nın genelini etkileyecek olan Rönesans, Reform ve Aydınlanma gibi sonraki tarihi gelişmeler bu dönem Fransa’da yeşeren ilk fikirlerin üzerlerine inşa edilmiştir.

Karolenj kralları zamanının Fransa’sında dikkat çeken bir başka tarihi gelişme de kuzeyden gelen Viking akıncılarının ülkelerinde yarattığı kaos ve tahribattır. Bu ortamda Fransa’daki daha önce iktidar hevesi olmayan yeni fiğrlerin

⁴Jean Carpentier ve François Lebrun, **Histoire de France**, Paris 1987, s. 87-96

⁵J. Capentier – F. Lebrun, s. 97-108.

⁶U. Eco, **Ortaçağ. Barbarlar. Hristiyanlar. Müslümanlar**, ev. L. Tonguç Basmacı, İstanbul 2014, s. 173-177

ortaya çıkmasını ve kral olmasını sağlamıştır. Robertienlerden gelen Eudes (Odon) ve kardeşi Robert le Fort ülkelerini savunmak ve kendi egemenliklerini kurmak için öne atılmışlardır. Daha sonra Robert'in adıyla anılmaya başlayan hanedanlık son Karolenj kralı olan ve le Fainéant takma adıyla meşhur Louis V'in kuracağı Capet Hanedanının öncüsü kabul edilir.

Şarlman'dan sonra iktidara gelen Dindar Ludwig önce Akitanya kralı ve ortak Kutsal Roma İmparatoru olmuş sonra da babası Şarlman'ın hayatta kalan tek yetişkin oğlu olduğundan Frankların tek kralı olmuştur. Babasının ölümüyle elde ettiği pozisyonu 813-34 yılında ülkesi dağılana kadar korumuştur. Akitanya hükümdarlığı süresinde imparatorluğun güneybatı sınırını korumakla görevlendirilmiştir. Barselona'yı Müslümanların elinden geri alınca saraydaki itibarı artmıştır. Egemenliği altındaki yetişkin oğlu I. Lothar, I. Pepin (Akitanya) ve Ludwig (İtalya)'ı hükümet içinde hesaba katıyor ve onlara krallığın uygun bölümlerinde yer arıyordu. Krallığın ilk on yılı pek çok trajik, parasal sıkıntı ve şaşkınlıklarla karakterize edilmişse de babasının misyonunu sürdürmeye çalışmıştır. Ancak oğulları arasındaki iç savaşa engel olmamıştır. Gerçi imparatorluğu yüksek noktada son bulmasına rağmen, üç yıl süren iç savaş Karolonej mirasını yok etme noktasına getirmiştir.

Dindar Ludwig'in oğlu I. Lothar dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde Bavyera Kralı oldu. Daha sonra Kutsal Roma İmparatorluğu İmparatoru olarak, 817-844 döneminde ise Frank Kralı olarak ve sonra tek başına da imparatorluk payesini taşıdığını iddia etmiştir. Bu nedenle İtalya'ya saldırmış ve orada belirli bir egemenlik elde etmiştir. Dokuzuncu yüzyılın ortasına kadar "Orta Francia Kralı" olarak da anıldığı olmuştur. Kendine babasının mirası olarak verilen Orta Francia bölgesine Lotharangia adı kendi adından gelmektedir. İktidarı süresince kardeşlerinin isyanlarıyla mücadele etmiş ve askeri tedbirlerle egemenliğini sürdürebilmiştir. Hayatının son yıllarında ciddi bir hastalığa yakalanmış ve iyileşemeyeceğini anlayınca ülkesini oğulları arasında paylaştırıp iktidardan çekilmiştir. İnzivaya çekildiği Prüm'deki manastırda yaşamını yitirdiğinde krallığı üç oğlu arasında parçalanmıştı⁷.

⁷J. Capentier – F. Lebrun, s. 104-108.

Capet Hanedanının kurucusu olan Hugh Capet, Alman Kralı Avcı Henry'nin kızı Saxonyalı Hedwige ile Fransa Dükü Büyük Hugues'un oğludur. Baba tarafından ailesinin bağlı olduğu Robertler, Paris merkezli Île-de-France'ın güçlü toprak sahipleri arasındadır. Hugh, Avrupa'nın ve Fransa'nın birçok egemen, asil ailesiyle birinci dereceden akrabalara sahipti fakat sayılan bu ataları hiçbir zaman kral olamamıştı. Dokuzuncu yüzyılın sonunda ise Karoloenlerin gücü azalınca Batı Francia'nın asilleri kendi aralarında bir kral seçip öne geçirmeyi yöntem olarak belirlediler. Hugh Capet'in Odon ve Robert'in arkasından seçimle kral yapılması onu Fransa'nın bir anda en güçlü insanı haline getirir. Öte yandan ne Hugh Capet ne de ardılları Fransa Kralı unvanını kullanmamışlardır. Fransa Kralı unvanını kullanan ilk Capet hanedanı üyesi 1179'da taç giyen Philippe Auguste olmuştur⁸.

Philippe Auguste babası VII. Louis'un son çocuğu ve tek oğludur. Bu nedenle hanedanı tam da bitecek iken kurtarması nedeniyle hep bir dinsel muhteviyatta değerlendirilmiş; hayatı ve politikaları bu nedenle sahip olduğu Dieudonné lakabının gölgesinde geçmiştir. Fransız monarşisinin gücünü artırmış ve ülkesini genişletmiştir. Üçüncü Haçlı seferine İngiliz Kral Aslan Yürekli Richard ve Alman Kralı Frederick Barbarossa ile birlikte katılmıştır. Üçlü kurdukları orduyla Akka'ya ulaşmış ve kuşatmıştır. Ancak Dizanteri hastalığı geçirmesi; I. Richard'la aralarının açılması ve Fransa'da Flandre kontluğunun hanedan sorunları dolayısıyla 31 Temmuz 1191'de Filistin'den ayrılıp Fransa'ya geri dönmüştür. Hükümdarlığı sırasında, asillerin gücünü sınırlayıp, bir kısmını da büyüyen orta sınıfa geçirdiği için, sıradan halk arasındaki popülerliği artmıştır⁹.

Philippe Auguste'nin Hainaut Kontu V. Baodouin kızı Isabelle de Hainaut'ten olan VIII. Louis oğlu olup 5 Eylül 1187'de Paris'te doğmuştur. 1190 ile 1226 yılları arasında annesinden gelen veraset ile Artois Kontluğu yapmıştır. Henüz babası yaşıyorken Artois Kontu unvanı ve Fransa Kralı veliahdı unvanlarını taşımış ve aktif bir devlet idareciliği yürütmüştür. 12 yaşında iken babası Philippe Auguste ile İngiltere Kralı ve Fransa'da büyük topraklar sahibi Yurtsuz John ile yapılan uzun süren müzakerelerden sonra Yurtsuz John'un yeğeni olan Blanche de Castille ile evlenmiştir. Bu evlilik ise ona yeni kapılar açmıştır. 1215'de İngiltere'de soylu

⁸J. Capentier – F. Lebrun, s. 118-120.

⁹J. Capentier – F. Lebrun, s. 134-135.

baronlar hiç sevilmeyen Yurtsuz John aleyhinde Birinci Baronlar Savaşı adı verilen bir iç isyan başlatarak henüz tahta çıkmamış olan Prens Louis'ye vermeye karar verdiler. Bunu üzerine Prens Louis bir ordu ile gemi ile Manş Denizi'ni geçip hiçbir askeri direniş görmeden İngiltere'ye çıkmıştır¹⁰.

İngiltere'deki günleri uzun sürmeyen VIII. Louis, baronların yüz çevirmesi ve Magna Carta'nın yeniden uygulamaya konulacağı düşüncesi ortaya çıkınca iktidarı mücadele ederek de olsa yitirdi. Ülkesine döndükten sonra Fransa kralı olarak taç giyen VIII. Louis babasının mirasına sahip çıkmaya çalıştı. Ancak bu dönemde de İngiltere olan ilişkileri hiçbir zaman iyileşmedi, hak iddiasından görünürde vazgeçmiş olsa da politikalarıyla İngiltere'deki hükümlanlığa karşı duruşunu sürdürdü. VIII. Louis'in başlattığı İngiltere ile Fransa arasındaki bu gerilimli siyaset daha sonra da devam edecektir. Ardıllarından olan III. Philippe zamanında Fransa'daki Agenais kontluğu İngiltere'ye bırakılmıştır. Bu dönemde Capetler Fransa'daki siyasal birliği bozmuş ve eski hanedanı yeniden canlandırmışlardır¹¹. Çok geçmeden başlayan Yüz Yıl Savaşları ise bölge siyasetini ve Fransa'yı yeniden dalgalandırmıştır.

Yüz Yıl Savaşları, İngiltere Kralı III. Edward'ın Fransa tahtında hak iddia etmesiyle başlayan ve on dördüncü yüzyıl ile on beşinci yüzyıllar arasında süren savaşlar dizisidir. Genel olarak 1337'de başlayıp 1453'te bittiği kabul edilen Yüz Yıl Savaşları görünürde dinsel nitelikleri ağır basan savaşlardı. Feodal nitelikteydi, çünkü İngiltere Kralı aynı zamanda Akitanyadükü olduğundan, Akitanya'dakiler dükle bir sorunları olduğunda ona ve aslında Fransa Kralına başvurabiliyorlardı. Çatışmalarının temelinde ise, Fransız baronlarının, Fransa Kralı IV. Charles'ın ölümünden sonra yerine İngiltere Kralı III. Edward'ı değil, VI. Philippe'i seçmeleri yatmaktadır. Öte yandan Arquitani ve Flandre'daki olaylar da bardağı taşıran son damla olur. Toprakları Fransa'da olan bu bölgenin ekonomisinin temelinde İngiltere ile yaptıkları ticaret bulunmaktadır. İngiltere Kralı ilan edilen III. Edward, annesi Isabelle de France'ı sürgüne gönderince Fransa Kralı V. Philippe'in anne tarafından verasetine dayanarak Fransa tahtı üzerinde hak iddia etti; böylece Yüz Yıl Savaşları patlak vermiştir¹².

¹⁰J. Sévillia, s. 67-71.

¹¹J. Capentier – F. Lebrun, s. 135-136.

¹²J. Sévillia, s. 81-82.

İlk saldırıyı başlatan İngiliz orduları Crécy'de Fransızları yenmişse ve Calais ve Poitiers'i ele geçirmiş Fransa KralıII. Jean'ı esir alınca da çaresiz kalan Fransızlardan 1360'takiFransız güçleri Komutan Bertrand du Guesclin'in önerisiyle benimsedikleri yeni stratejiye göre, İngilizlerle çarpışmaksızın kuşatma harekâtı yürüterek, kaybettikleri toprakların hemen hepsini1374'e gelmeden geri aldılar. 1415'te İngiltere KralıV. Henry yeniden Fransa üzerine yürüyünce Normandiya'yı Fransızların elinden aldı. Fransa KralıVI. Charles'ın imzalamak zorunda kaldığı Troyes Antlaşması'na göre, Fransa tahtının varisi İngiltere KralıV. Henry'nin oğlu VI. Henry olacaktır. Fransa'nın yeniden güç kazanması için ortaya konan dinsel ve siyasal yeni motivasyonlar ile geçen uzun yılların ardından bu kez Fransız güçleri yeni müttefikler kazandı. Eski düşmanlıklarını kaldırmaya çalışan yeni krallar ve ordudan yapılan reformlar ile Fransa gücünü toparlamaya başlar. Yitirilen Paris yeniden ele geçirilir, ardından Normandiya ve Aquitania Fransızların eline geçer. Böylece Fransa topraklarındaki İngiliz egemenliği sona erer¹³.

Yüz Yıl Savaşları bittiğinde Fransa'da ulusal tanımlamalar önem kazanmıştır. Ülkeyi yeniden birleştiren Valois hanedanı altında Fransız monarşisi güçlenmiştir. Fransız Devrimi'nden sonra Ancien Régime olarak anılmaya başlayan ve Yüz Yıl Savaşları ile Fransız Devrimi arasındaki süreyi kapsayan dönemde ülke tam bir monarşi rejimi altına girmiştir. Ancien Régime süresince hem Renaissance hem de Réforme yüzünden bu monarşi sendelemiş olsa da Fransız Devrimi'ne kadar ayakta kalabilmeyi başarmıştır. Protestanların siyasal varlığı ülkeyi uzun süre meşgul etmiş, din savaşlarında Valois hanedanı bu kez Bourbon ve Guise Hanedanlığı ile karşı karşıya gelmiştir. Valois'lerin yitirdiği güç mücadelesinden galip çıkan Bourbon'lar ise Fransızları emperyal bir güç haline getirmiş ve Fransa'yı deniz aşırı topraklarda kolonileştirmişlerdir.

Yüz Yıl Savaşları, askeri tarihinin teknolojik yenilikler ile canlandığı bir zaman dilimini de kapsamaktadır. Bu savaşlar boyunca mücadele eden İngiliz ve Fransız hanedanları askeri yeniliklere büyük paralar harcamıştır. Birçok yeni silahlar, ilk kez kullanılan askeri taktikler, ordu yapılarında duyulmamış yenilikler ve savaşın her iki toplum üzerinde yarattığı bütün değişim uzun yıllar boyunca Avrupa tarihini etkilemiştir. Savaşan orduların isteklerine cevap vermek için teknolojiye gözlenen

¹³J. Sévillia, s. 82-92.

ilerleme ile neticelenmiştir. Sonuç olarak Fransa'nın galip gelerek topraklarını İngiliz işgalinden kurtarmasıyla biten bu tarihi olaylar zinciri Avrupa tarihinde önemli izler bırakmıştır. Günümüzde bildiğimiz anlamıyla askeri top ilk kez 1346 Kresty Savaşı'nda İngilizler tarafından kullanılmıştır. Bu teknoloji hemen duyulmuş ve başka ülkelerce de kullanılmaya başlamıştır. Top edinen tarihteki ilk ordulardan birisi de Osmanlılardır. Top Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da rahat ilerlemesine ve Fetret Devri'nde bir saldırıya uğramamasını sağlamıştır.

Yüz Yıl Savaşları'nın yarattığı ulusal aydınlanma ve sahiplenme nihayetinde bir Fransız Rönesans'ının yaşanmasına doğru sürüklenir. On beşinci ve on yedinci yüzyıllar arasında Fransa'daki kültürel ve sanatsal hareketleri niteleyen Fransız Rönesans'ı süresince hümanist düşünce ve Yeni Dünya'nın keşfinin yarattığı kültürel değişim Fransa'nın düşünsel ve yazınsal kimliği yeniden tanımlanır. Resim, Mimari, Heykel ve Müzik kadar Edebiyat ve Sanat'ta da yeni akımlar meydana getirilir. Öte yandan Fransız Rönesans'ının kökenleri de tartışmalıdır. Kimisi bu kültürel değişimin kökenlerinin Fransızların İtalyan şehir devletleriyle girdiği siyasal ve askeri çatışmalara kadar sürükler. Medici ailesinin Fransız sarayı ve aristokrasisi ile kurduğu bağlar yeni sanatsal akımların İtalyan şehirlerinden Fransa'ya aktığı iddia edilir¹⁴.

Öte yandan Fransız Rönesans'ının kronolojik olarak başlatıldığı on dördüncü yüzyılda Yüz Yıl Savaşları kadar Veba da Fransa'nın en güçsüz zamanları olmasının bir başka nedenidir. Jean Froissart'ın da belirttiği gibi Avrupa nüfusunun üçte birisini kırıp geçiren bu salgın sırasında Fransa da demografik ve politik olarak ağır bir darbe almıştır. Veba sırasında kaybedilen binlerce insanın yol açtığı sorunlar kadar yeni ölümlerin yarattığı beklenti de sosyal ve kültürel yaşamı durdurma noktasına getirmiştir. Veba'nın neden olduğu ya da nasıl ortadan kaldırılacağı gibi sorulara ancak dinsel yanıtlar bulunabilmesi Fransa'da ve Avrupa'nın geri kalanındaki ölümleri durdurmaya yetmemiştir. Veba'nın ortaçağ ikliminde meydana gelen sıcaklık değişimleri sonrası duraksaması ile Fransa'dan yeniden sosyo-kültürel ve politik yaşam başlayabilmiştir¹⁵.

¹⁴R. Price, **Fransa'nın Kısa Tarihi**, s. 71-110.

¹⁵J. Carpentier-F. Lebrun, s. 150-154

Ortaçağ'ı modern zamanlara bağlayan Rönesans'ın simgesel yapılarından Versailles Sarayı da bu dönemde inşa edilmeye başlamıştır. XII. Louis'in inşasına başladığı Versailles'i bir saray olarak kullanmaya başlayan XIV. Louis'in egemenliğinde en doruk noktasına çıkan Bourbon hanedanlığı Fransız Devrimi ile sonlandırılmıştır. Devrimden sonra Cumhuriyet ilan edilse de Napoléon Bonaparte zamanında imparatorluk yeniden tesis edilmiştir. Ancak bu durum iç çalkantıları dindirmemiştir. Napolyon Savaşları olarak bilinen iç savaşla birlikte yönetsel denemelere girişilmiş, kraliyet ile cumhuriyet arasındaki rekabetten nihayetinde cumhuriyet galip gelmiştir. 1870'de kurulan üçüncü cumhuriyetten sonra ülkenin kraliyet tarihi de neticelenmiştir¹⁶. Cumhuriyet içi problemler ve tartışmalar gündeme gelmiş ve yeni cumhuriyetler kurulmuşsa da bir daha kraliyete dönme fikri gündeme gelmemiştir.

Fransız dilinin tarihsel serüveni de Fransız yurdunun siyasal serüveniyle birlikte okunabilmektedir. Fransızca kökeni Halk Latincesi kabul edilen Hint-Avrupa dil ailesinin Avrupa Koluna bağlı Latin dillerinden birisidir. Sezar'ın Galya'yı fethinden önce günümüzde Fransa olarak bilinen toprakların neredeyse tümünde Kelt dilleri konuşan halklar yaşamaktaydı. Akdeniz kıyılarında ve İber yarımadası yakınlarında başka küçük etnik grup olsalar da bu dönemin yeknesaklığı varsayılabilir. Romalıların işgaliyle birlikte bölgede genellikle konuşulan dil olan Galce Latince ile kaynaşmış ve Fransızcanın temellerini atmıştır.

Bu dönemde meydana gelen sesli harflerin yitirilişi gibi dilsel özellikler Galce ile Latince'nin nasıl bir araya geldiği konusunda fikir vermektedir. Üçüncü yüzyıldan sonra ise gelmeye başlayan barbar Germen kabileleri Fransa'nın kuzeyinden ve doğusundan başlayarak yerleşmeye başlamışlardı. Franklar, Alamanlar, Burgundlar ve Vizigotlar gibi bu göçebe kavimlerin dilleri yerleşik Galya ve Latin dilleri üzerinde etkiler bırakmaya başlamıştır. Birçok kelime bu barbar kavimlerden Fransızcaya geçmiştir. Hatta bu dilin adı olan Fransızca ismi dahi Germenik bir kelime olan ve Türkçede özgür insan demek olan frankisc/frank'tan gelmektedir. Sosyal statüyü gösteren tanımlar, askeri kavramlar, renkler gibi birçok kelime ülkeye sonradan gelen Germen kabilelerin dilinden gelmektedir.

¹⁶R. Price, **Fransa'nın Kısa Tarihi**, s. 115 v.d.

Fransa’da IX. yüzyıla kadar resmi ve ortak anlaşma dili olarak Latince kullanılmaya devam etmiştir. Fransızca ilk yazılı metni 842 yılında görmekteyiz. Söz konusu olan metin Serments de Strasbourg [Strazburg Yeminleri] olup, Germen Louis ile Kel Charles arasında yapılan anlaşmadır. Bu yeminin Germen dilindeki nüshası Louis’ye Fransızcası ise Charles’a verilmiştir. Bu dönemde Fransa dil bakımından iki bölgeye ayrılmıştı: Güney tarafında oc’lu diyalekt ve kuzey tarafında ise oil’lu diyalekt. Paris’in başkent olmasından sonra oil’lu diyalekt üstün geldi ve eski Fransızca doğdu. XI. ve XIII yüzyıllardaki literatür Eski Fransızca olarak yazılmış olmakla beraber, Fransız yazınında Latince hakimiyetini yüzyıllar boyunca sürdürdü.

1.2. HAÇLI TARİHİNİN FRANSIZ KAYNAKLARI

Ortaçağ’da yazılmış olan metinlerden hangisinin Fransızlara ait tarihi kaynak olduğunu belirlemek izah edilmesi gereken önemli bir sorun olarak kendini göstermektedir. Bilindiği üzere XI. yüzyıldan itibaren Eski Fransızcanın yazıda kullanılması git gide yaygınlık kazansa da Latince üstünlüğünü uzun süre korudu. Sarayda, resmi yazışmalarda, edebi şahsiyetler ve ruhban sınıfı arasında Latince kullanılıyordu. Guillaume de Tyr, Odon de Deuil örneklerinde olduğu gibi kronikler başta olmak üzere tarihi kaynakların çoğu da Latince yazılmıştır. Fransızca lisanından farklı olmalarından dolayı bu kaynaklar çalışmamızın dışında tutulmadı. Latinceden Fransızcaya veya Türkçeye çevirilerinden faydalanma yolu tercih edildi.

Bir diğer önemli konu edebi bir tür olarak kaleme alınmış destan, şiir şeklindeki eserlerin durumudur. Bu tür eserler tarih yazmak amacıyla değil daha ziyade bir kahramanlık öyküsünü veya bir başarıyı chanson, destan veya halk şarkısı şeklinde şiirsel olarak anlatmak için yazılmıştır. Bu türden eserleri de tarihi kaynakların dışında tutmayarak, içerisinde tarihi veriler az da olsa değerlendirilmesi tercih edildi.

Bir diğer önemli sorun da kaynağın yazarlarıyla ilgilidir. Eserin yazarının farklı kökenden olması “Fransız tarihi kaynağı” sayılmamasını gerektirir mi? Korykoslu Hayton(öl. 1316) örneğinde olduğu gibi, yazarı farklı bir kökenden olsa da, Fransa’da yaşayıp Fransız kültürel çevresine dâhil olarak oluşturduğu eseri

Fransız kaynağı olarak kabul etmekte bir sakınca görmedik. Tarih çalışmalarında kaynak tasnifi yapmak görüldüğü kadar basit ve kolay bir iş değildir. Kaynakları sınıflandırırken, Türklerle Fransızların temaslarının doğrudan başlayıp süreklilik arz ettiği zaman dilimi olarak XI. ve XV. yüzyılları belirledik. Bu dönem zarfında yazılmış ve içerik olarak tarihi nitelikte bilgi ve veri barındıran tüm eserleri kaynak olarak değerlendirdik. Roma İmparatorluğu'nun her alanda olduğu gibi kültürel alanda da varislerinden biri olan Fransız oldukça zengin bir tarihi kaynak külliyatı sunmaktadır. Bu tarihi kaynakların tamamını burada birer birer tanıtmak çalışmaya gereksiz yere sayfalar dolusu yazı eklemek olacaktır. Bu nedenle her yüzyıl için temel sayılan ve kronik olarak adlandırılan anlatı niteliğindeki vazgeçilmez eserleri tanıtmakla iktifa edilecektir.

1.2.1. On İkinci Yüzyıla Ait Kaynaklar

1.2.1.1. Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum

(Birinci Haçlı Seferi'nin Anonim Kroniği)

1095-1099 yılları arasında yani Haçlı Seferi'nin ilanından Askalan Savaşı'na kadar geçen olayların anlatıldığı bir eserdir. Yazarın adı bilinmeyen bir şövalye olduğu ve eserde anlatılan çoğu olayların doğrudan şahidi olduğu kabul edilmektedir. Latince kaleme alınmıştır. Fransızlarla Türklerin ilk karşılaşmasına tanıklık etmesi ve coşkun üslubuyla verdiği birçok ayrıntı oldukça önemlidir. Birçok kez neşri yapılan Gesta Fransızca, İngilizce ve Almancaya tercüme edilmiştir. Kaynağın Türkçe tercümesini, *Anonim Haçlı Tarihi* adıyla Ergin Ayhan, İstanbul 2013'de yapmıştır.

1.2.1.2. Gesta dei per Francos

Ortaçağ Fransa'sının yazar, teolog ve tarihçilerinden biri olan Guibert de Nogent, Latince Guibertus Novigenti, 1053 yılında Beauvaisis'in Catenoy köyünde doğdu. Ruhban sınıfına katıldı ve Soissons yakınındaki Nogent-sous-Coucy manastırı başrahibi oldu. Haçlı Seferine katılmamış olan Guibert, 1125 yılında öldü.

Teolojiye dair yazdığı birçok eserin yanında Birinci Haçlı Seferi'nin tarihi olan *Gesta dei per Francos* adlı eseriyle tarihçi olarak da ünlendi. Bu eser 1111 yılı öncesinde telif edilmiştir. Pozitist anlayışın öncülerinden kabul edilen Guibert de Nogent, sözlü ve yazılı kaynakları bizzat toplayıp, metodolojik bir incelemeden geçirdikten sonra eleştirel bir yaklaşımla eserini kaleme almıştır. Eserinde bir ruhban olarak, her ne kadar mucizevi ve doğaüstü unsurlara önemli ölçüde yer verse de onun çalışması tarih niteliğini fazlasıyla hak etmektedir. Eserini kaleme alırken güvenilir kaynakları tercih etmeyi ilke edinmiştir. Kendisi de aristokrat bir aileden geldiğinden Fransız aristokrasisinin bir nevi sözcülüğünü yapmaktadır.

Eserin Latince tenkitli neşri, *Historia Hierosolymitana* adıyla *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens occidentaux*, cilt IV içinde 1879 yılında yayımlandı.

Birçok defa Fransızca neşirleri yapılmıştır: *Histoire des croisades (Gesta Dei per Francos, vers 1111)*, trad. F. Guizot, Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France, 1825; Hachette Livre BNF, 2012, 523 p. ; *Geste de Dieu par les Francs. Histoire de la première croisade*, trad. M.-C. Garand, Turnhout, 1998. Türkçe tercümesi henüz yapılmamıştır.

1.2.1.3. Gesta Francorum Iherusalem Peregrinatum

Eserin yazarı Latince Fulcherius Carnotensis, Fransızca gerçek adı ise Foucher de Chartre'dır. Yazar 1059'da Fransa'nın Eure-et-Loire ilindeki Chartres'da doğmuştur. Foucher'nin Fransa'daki yaşamına dair fazla bilgi bulunmamaktadır. Onun ruhban sınıfından bir rahip olduğu açıktır. 1095'de Clermont Konsilinde hazır bulunmuş ve yapılan Haçlı Seferi çağrısına katılarak, Etienne de Blois'nın maiyetinde yer almıştır. 1098'de Baudouin de Bologne'u takip ederek Urfa'ya gelmiş ve Urfa Haçlı Kontluğunun kuruluşuna şahit olmuştur. Kont'un başrahipliği görevini yapmıştır. 1100 yılında Baudouin Kudüs Haçlı Devleti Kralı olunca, onunla birlikte Kudüs'e geldi. Foucher, uzun süre yaşadığı Kutsal Toprakları vatanı olarak sunmakla birlikte, kendisini daima "Batılı bir Frank" ve Fransız saymıştır. Ölümüne kadar (1127) Kudüs'te kaldı, rahiplik yaparken çeşitli eserler kaleme aldı.

Gesta Francorum Iherusalem Peregrinationum veya *Historia Hierosolymitana* (Kudüs Tarihi) adıyla bilinen eserindeki olayların çoğunluğu bizzat onun şahitliğine dayanmaktadır. Kudüs'ün zaptı gibi görmediği gelişmeleri de ya birincil şahitlerden ya da görgü tanıklarının yazdıkları eserlerden faydalanarak kaleme almıştır. Latince olarak yazılan eserin 1127'den önce telif edildiği kesindir. Bu eser I. Haçlı Seferinin ve Filistin, Suriye ve Anadolu'da kurulan Haçlı Devletlerinin anlatısı olmakla birlikte Türklerle ilgili de önemli kayıtları bünyesinde barındırmaktadır.

Foucher de Chartres'ın eseri F. P. G. Guizot tarafından 1825'de *Histoire des croisades par Foulcher de Chartres* adıyla *Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France* serisinin 24. Cildi olarak Paris'te Fransızca yayımlanmıştır.

Edisyon kritik olarak eser, *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens occidentaux*, cilt III içinde Fulcherius Carnotensis, *Historia Hierosolymitana* adıyla 1866'da yayımlandı.

F. Rita Ryan, *Fulcher of Chartres, A History of The Expedition to Jerusalem 1095-1127*, Knoxville 1969'da İngilizce çevirisini yapmıştır. İngilizce yayının Türkçe çevirisini İ. Bihter Barlas, *Fulcherius Carnotensis. "Kutsal Toprakları Kurtarmak". Kudüs Seferi*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009 gerçekleştirdi. Çalışmamızda geniş ölçüde Türkçe çevirisinden faydalanmakla birlikte diğer neşirleri de kullandık.

1.2.1.4. Historia rerum in partibus transmarinis gestarum

Latince eserlerde Willermus Tyrensis, İngilizce William of Tyre, Fransızca Guillaume de Tyr (Sur'lu Guillaume veya William) olarak adlandırılan yazar doğulu bir Latin olarak Sur şehrinde 1130 yılı civarında doğmuştur. İkinci kuşak Latin olarak eğitimini Kudüs'te yaptı. İkinci Haçlı Seferi için hazırlıklar yapılırken, 1145 sonları veya 1146 başında, Fransa'ya eğitimini tamamlamaya geldi. Paris ve Bologne'da teoloji, hukuk ve eğitim üzerine dönemin üniversitelerinde ve ünlü âlimlerinden dersler aldı. 1165'de Kutsal Topraklara geri döndü ve Haçlı Kralı Amaury'nin (1163-1174) yakınlarından biri oldu. 1167'de Kral onu Sur şehrinin Başdiyakos'u olarak görevlendirdi ve ondan bir *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* yazmasını istedi. Yirmi üç kitaptan oluşan bu devasa eser

tamamlanmamış olarak kaldı. 1168'de elçi olarak Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'a gönderilen Guillaume 1169'da da Roma'ya diplomatik görev icra etmek üzere seyahat etti. Dönüşünde kralın oğlu ve halefi Baudouin'in hizmetine girdi. Baudouin'in kral olması üzerine 1175'de Guillaume Sur Piskoposu oldu. 1179'da Latran konsiline Filistinli üç ruhbanla birlikte katıldı. Bu konsilde Guillaume, doğu Latin Haçlı devletlerinin güçsüzlüğünü ve maruz kaldıkları tehlikeleri anlatmaya imkân bulmuş olmalıdır. Konsil sonrasında hemen Kutsal Topraklara dönmeyen Guillaume, bir kez daha Bizans imparatoruna elçi olarak gönderildi. 1180 yılında Bizans başkentinde iki Fransız prensesle iki Bizanslı prensin evlenme törenlerinde hazır bulundu. Aynı yılın ekim ayında Kudüs'e geri dönen Guillaume, Kudüs patrikliğine aday gösterildi fakat Kraliçe Agnes de Courtenay, onun rakibi Heraklius'u tercih etti. 1183 yılında Hereklius'un Guillaume'u aforoz ettiği sanılıyor. Hangi şartlar içerisinde öldüğü aydınlık değildir. Muhtemelen 29 Eylül 1186'da ölmüştür. Sur'lu Guillaume, Kudüs'te doğmuş doğu bir Latin olmakla birlikte, Fransa'da yaşamış olması ve Fransız kültürüne dâhil olarak bu ülkedeki üniversitelerde eğitim görerek, yetişmesi dolayısıyla Fransızlar tarafından sahiplenilmektedir. Bundan dolayı onun yazmış olduğu eser Fransa'da *Histoire d'Outremer* [Deniz Ötesinin Tarihi] olarak Fransız literatürünün bir parçası sayılmıştır.

Guillaume de Tyr, ilk Haçlı seferinin başlangıcından 1184 yılına kadar geçen süreyi kaleme almıştır. 23 bölümden (kitaptan) oluşan ünlü eseri *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*'a ilk haçlı seferinin öncesini kısaca özetleyerek başlar ve Haçlıların ele geçirdikleri toprakların zenginlikleri ile devam eder. Guillaume de Tyr Guillaume de Tyr'in eseri bir yandan o dönemde yaşanan siyasi ve askeri gelişmeleri aktarmakta bir yandan da dinsel konulara açıklık getirmektedir. Yazar, eserinin satır aralarında Türkler hakkında yaptığı gözlemler algı analizi yapılması bakımından oldukça değerlidir. Eserde, Anadolu, Suriye başta olmak üzere Türk-İslam dünyasındaki siyasi askeri gelişmelerle, Türklerin Haçlılarla münasebetleri konusunda oldukça değerli ve farklı bilgiler içermekte ve sadece Haçlı tarihi için değil Türk tarihi için de ihmal edilmemesi gerekli önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Sur'lu Guillaume'un bu önemli tarihi kaynağının tenkitli neşri;

Recueil des Historiens des Croisades, Historiens occidentaux, cilt I içinde 1844 yılında yayımlandı.

Eserin birçok Fransızca çevirisi bulunmaktadır: M. Guizot'nun 1824 yılında yaptığı çeviri, 1992'de Beyrut'ta 3 cilt olarak, *Le Royaume de Jérusalem (1099-1184) par Guillaume de Tyr* adıyla yeniden basılmıştır. Ayrıca *Guillaume de Tyr, chronique du royaume franc de Jérusalem de 1095 à 1184*, adapte au français moderne par Geneviève et René Métais, Paris 1999 olarak yeni bir çevirisi de yapılmıştır.

İngilizce çevirisi, E. A. Babcock – A. C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea. By Wialliam Archbishop of Tyre*, 2 cilt, New York 1943 bulunmaktadır.

Almanca çevirisi de olan eseri Türkçeye Prof. Dr. Ergin Ayan 3 cilt olarak tercüme etmiştir;

Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği. Başlangıcından Kudüs'ün Zaptına Kadar, İstanbul 2016 (Ötüken Yayınları)

Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II. Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143), Ankara 2018 (Gece Yayınları)

Haçlılar Türkler Karşısında. Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184), İstanbul 2019 (Kronik Yayınları)

Çalışmamızda daha çok eserin Türkçe çevirisinden faydalandık.

1.2.1.5. Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione, Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesia (Histoire de la Première Croisades par Albert d'Aix)

Latince Albertus Aquensis (Fransızca Albert d'Aix, Almanca Albert von Aachen, İngilizce Albert of Aix) adıyla bilinen ruhban sınıfından tarihçi, Birinci Haçlı Seferi üzerine en tafsilatlı bilgiyi bize sağlamaktadır. Hayatı hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmeyen Albert d'Aix'in, Fransa'nın güneyindeki Provence bölgesinde olan Aix Katedralinde Chanoin [piskoposluk kurul üyesi] ve muhafızlığından sorumlu olduğu kabul edilmektedir. Fakat Lotharingia'daki [Lorraine] Aachen menşeli olduğuna yönelik kuvvetli iddialar da mevcuttur.

Albertus, Haçlı Seferine bizzat katılmamış, görgü tanıklarının ifadelerine ve duyduklarına dayanarak oldukça ayrıntılı bir Haçlı Seferi Tarihi'ni Latince olarak yazmıştır. 1120-1158 tarihleri arasında yazılan eserde, Albertus, “bu çalışmam sayesinde vücudumla olmasa bile ruhum ve bütün kalbimle seferin yoldaşı olabildim” diyerek, seferle ilgili ayrıntılı bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir. Eserin tenkitli neşri Recueil des Histoires des Croisades. Historiens Occidentaux, cilt IV, s. 265-713 arasında yapılmıştır. Fransızca tercümesini M. Guizot, Histoire de la Première Croisade par Albert d'Aix (Albert d'Aix'in Birinci Haçlı Seferinin Tarihi) adıyla, 1824 yılında 2 cilt halinde Collection des Memoires Relatifs à l'Histoire de France serisi içerisinde yayımlamıştır. İkinci cildin sonuna Guizot, Raimond d'Agile'in kroniğini de eklemiştir. Çalışmamızda büyük ölçüde Fransızca çeviriden faydalanıldı.

1.2.1.6. Historie de la Croisade du Roi Louis VII

Odon de Deuil, Eude de Deuil olarak Fransızlar arasında anılmaktadır. 1110 yılına doğru Deuil'de doğmuştur. Ruhban olarak yetişmiş, Benediktin tarikatına girmiştir. Saint-Denis manastırındaki görevinden sonra Fransa Kralı VII. Louis'nin danışmanı ve papazı olmuştur. II. Haçlı Seferine, kralın yanında bizzat katılarak, seferin öyküsünü yazmıştır. Bizans'a varış, Anadolu'da ilerleyişi, Denizli yakınlarındaki mağlubiyet, Antalya'ya ve oradan Antakya'ya ulaşılması ve Dimaşk kuşatması eserinde genişçe yer tutmaktadır. Fransa'ya döndükten sonra yine Saint-Denis Manastırında yaşadı ve 1162'de öldü.

Eserin Latince metni ile İngilizce çevirisi V. G. Berry tarafından; *Odo of Deuil, De Profectione Ludovici VII in Orientem*, New York 1948 adıyla yapılmıştır. Fransızca çevirisi ise; M. Guizot, *Histoire de la Croisade de Louis VII*, adıyla *Collection des Mémoires relatifs à l'Histoire de France* serisi içerisinde 1825'de yapıldı. Bu çeviriyi, Eric Roux, Odon de Deuil, *Histoire de la Croisade de Louis VII*, Paris 2014 yeniden yayımladı. Çalışmamızda E. Roux'nun çevirisi kullanılmıştır.

1.2.2. On Üçüncü Yüzyıla Ait Kaynaklar

1.2.2.1. Les Chétifs

XIII. Yüzyıla ait olan bir diğer şiir / destan tarzındaki Les Chétifs adlı eser de İznik savaşı sırasında Corboran adlı bir Türk Emirine esir düşen bir grup şövalyenin maceraları anlatılmaktadır. Ortaçağ'daki Fransız edebiyatının önemli bir alt kolu olan chanson de geste türüne ait olan Les Chétifs edebi değeri yüksek, tarihi olaylara dayanan bir destan niteliğindedir. Les Chétifs'teki anlatıda birçok badireler atlattıktan sonra esirlikten kurtularak Kudüs'e ulaşan birkaç şövalyenin olağanüstü maceraları şiirsel olarak anlatılmaktadır.

Eski Fransızca olarak kaleme alınan, Les Chétifs, G. M. Myers tarafından Alabama Üniversitesinde doktora tezi olarak hazırlanmış, 1981'de yine aynı üniversitenin yayınları arasında *The Old French Crusade Cycle Volum V Les Chétifs* adıyla yayımlanmıştır.

1.2.2.2. Li Fet des Romains

XIII. Yüzyılın başlarında Fransızca olarak manzum türünde yazılmış şiirsel eser esasında bir uyarlamadır. Dört Romalı yazarın; Cesar, Lucan, Suetone ve Salluste'ün eserlerinden yaoılan uyarlarmada İmparator Cesar'ın başarıları destan olarak anlatılmaktadır. Eserde, Roma İmparatoru Cesar'ı, Ortaçağın özellikle Fransız aristokrasisi için örnek, kahraman şahsiyet olarak tanıtma temel amaçtır. Yazarı bilinmeyen eser Ortaçağ şartlarına uygun hale getirilmiş unsurları içermekte olduğu gibi, XIII. yüzyıla kadar Batılı Hıristiyanların komşularına yaklaşımlarını gösteren unsurları da taşımaktadır.

1.2.2.3. Historia Tartarorum

XIII. yüzyıldan yaşamış Simon de Saint Quentin bir diplomat ve yazardır. 1245 yılında Papa IV. Innocent'in elçilik heyetinde Lombardiya elçisi olarak Anadolu'ya ve Moğollara seyahat etmiştir. Özellikle Historia Tartarorum ile

ünlenmiştir. Orijinal metni kaybolursa da XIII. yüzyılın büyük ansiklopedi yazarı Vincent de Beauvais tarafından Speculum Historiale'nin son üç cildinde korunmuştur. Özellikle Anadolu'daki Selçuklular ile ilgili önemli tasvirler ve ayrıntılı bir tarih ve Anadolu'nun coğrafi ve siyasi durumu ile ilgili gözleme dayalı bilgiler sunmaktadır. Türk yönetimindeki Anadolu Simon'un bu eserine kadar batıda bilinmeyen bir bölgedir. Latince kaleme alınan Historia Tartarorum Erendiz Özbayoglu tarafından Bir Keşif'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248 isimli kitapta Türkçeye tercüme edilmiştir.

1.2.3. On Dört ve On Beşinci Yüzyıla Ait Kaynaklar

1.2.3.1. La Flor des estoires d'Orient

On dördüncü yüzyılda yaşayan Ermeni bir asilzade ve tarihçi olan Héthoum de Korykos kendisini dini hayata adanmıştır. Ünlü eseri Flos Historiarum Terre Orientis dışında kendisi hakkında bilgi edinilememektedir. Eserinde Türkleri, Anadolu'yu yerleşmeleri ve daha sonrasında da Moğol akınlarını aktarmıştır. Nicolas Faulcon tarafında Latincesi ve Fransızca tercümesi günümüze ulaştırılan eser batıdaki doğuya ilişkin bakış açısının mimarlarından birisidir. Eseri Ortaçağ'da Asya ve doğu coğrafyasını tasvir eden ilk eser olarak anılmaktadır.

Dört kısımdan oluşan eserin en önemli ve hacimli kısmı üçüncü kısımdır ki bu kısım Tatarların Tarihi olarak da anılmaktadır. İlk ciltte Asya'nın genel coğrafi ve etnik tasviri yapılmaktadır. İkinci kısımda yazarın Seracen olarak nitelendirdiği Müslümanlardaki askeri ve idari yapı ile Müslümanların Anadolu'ya gelişi ve Halifeler tarihi anlatılmaktadır. Dördüncü ve son kısımda ise Moğol imparatorluğu ile Hristiyanlar arasındaki ilişkiler ve kutsal topraklara Haçlı seferi yapılması aktarılmaktadır. Bu plana göre toplanacak Haçlı kuvvetleri İlhanlılar ile ittifak kurmalıdır.

Aslen Hethumi asilzadelerinden olan Héthoum'un babası Ochine de Corycus ise Ermeni Kralı I. Héthoum'un kardeşidir. Yazarın on dördüncü yüzyılın başında Paris'e gittiği düşünülmektedir. Bu seyahatinin kuzeni II. Héthoum'un taç giymesine karşı giriştiği bir komplo nedeniyle zorunlu olarak gerçekleştiği öne sürülmektedir.

Daha sonra Papa V. Clement'in yanına Poitiers'ye giderek ünlü eserini kaleme almıştır. Eserindeki Papalık ithafın ve Poitiers'de bulunma sebebinin yeni bir Haçlı seferi için destek aramak olduğu sanılmaktadır. 1307'den sonra Kilikya'ya dönen Héthoum dini yaşamı bırakır. Kilikya'daki sonraki günleri ve ölümü hakkında bilgi bulunmamaktadır. Héthoum'un La Flor des estoires d'Orient isimli eseri Altay Tayfun Özcan tarafından *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı* başlığı altında Türkçeye çevrilmiştir.

1.3. HAÇLI SEFERLERİ VE FRANSIZLAR

Günümüz Fransa toprakları XI. yüzyılda görünüşte iki hatta üç krallığın egemenliği altında bulunuyordu. Ülkenin özellikle batı ve iç kesimleri Capetien hanedanından Fransa krallığının yönetimindeyken, doğu tarafında Burgund Krallığı ve kuzey doğu kesimlerindeyse Germen Krallığı hâkimdi. Yaygınlaşan ve kökleşmiş durumda olan feodalite dolayısıyla kraliyet egemenliği daha X. yüzyılda adeta sembolik hale gelmişti¹⁷. Capetien hanedanının ünlü krallardan Hugues Capet (987-996) döneminde doğrudan krala ait topraklar Ile de France (Paris ve çevresi), Orleans çevresi ile Aisne ve Oise vadilerinden ibaretti. Bunlara kilise malikâneleri olan Reims ve Sens da eklenmekteydi. Ülkenin geri kalanı on beş kadar prensliğe bölünmüştü ve bu prenslikler de kendi içlerinde miras yoluyla çok sayıda vasal senyörlüklere ayrılmış bulunuyordu. Kuzeyde bulunan Flandres Kontluğu Escaut'dan Belçika'nın içlerine kadar uzanmaktaydı. Batıdaki Normandiya Düklüğü en büyük güçlerden biriydi. Anjou, Blois ve Champagne Kontlukları, kraliyet topraklarını bir hayli sınırlamışlardı. Brötanya Düklüğü apayrı bir ülke görünümündeydi. Burgonya Krallığı imparatorluk olma hayaline kapılmıştı. Akitanya, Gascogne Düklükleri, Toulouse ve Barselona Kontlukları kralın egemenlik tesis etmesi için çok uzaklardaydılar. Tours çevresine el koymuş bulunan Adalbert de Périgord'a, Kral Hugues Capet, “seni kim kont yaptı” diye sorduğunda, aldığı cevap “seni kim kral yaptı” olmuştu¹⁸. Fransa'da merkezi otorite paramparça bir haldeydi ve kralın emir ve kanunları sadece kendisine doğrudan ait olan topraklarda

¹⁷ İzzet Çıvgın, *Ortaçağ Tarihi*, Ankara 2008, s. 163-168.

¹⁸ J. Sévillia, *Histoire Passionné de la France*, s.62-63

geçiyordu. Feodal sistemin gereği olarak birbirlerine süzeren-vasal bağlarıyla bağlı olan erk sahipleri, kanunlar koyabiliyor, vergi topluyor ve askeri güç bulunduruyordu. Her bir erk sahibi kendisine bağlı şövalyelerden oluşan ve sayıları güçlerine göre değişen askeri gücü bulundurmaya özen gösteriyordu. Kral, dük, kont veya senyör kendi erk alanında bir ölçüde bağımsız hükümdar konumundaydı. Erk alanlarını genişletmek veya en güçlü, tek erk sahibi olabilmek için aralarında siyasi-askeri mücadeleler eksik olmuyordu¹⁹. Hugues Capet'nin halefleri Sofu II Robert (996-1031), I. Henri (1031-1060) ve I. Philippe (1060-1108) dönemlerinde merkezi otoriteyi güçlendirip, kraliyet erkini ülke genelindeki feodal güçler üzerinde sıkıca etkin hale getirebilmek mümkün olamadı. Hatta 1054'deki Mortemer Savaşında ve 1058'deki Varaville muharebesinde Kral I. Henri, Normandiya Dükü Fatih Guillaume karşısında ağır yenilgiler aldı²⁰. Fransa topraklarına hâkim olan feodal güçler sosyal, hukuk ve siyaset yoluyla da egemenlik sağlama veya bir birlerine üstünlüklerini kabul etmenin mücadelesini de veriyorlardı. Nitekim 1019'da Kont II. Eudes de Blois miras yoluyla Champagne bölgesini sahiplendi. 1060-1066 yılları arasında V. Baudouin de Flandres Fransa Krallığı üzerinde naip olarak hükmetti²¹.

Fransa üzerinde XI. Yüzyılda bir diğer güç odağı da kilise ve ruhban sınıfı idi. Papalığa bağlı piskoposluk bölgelerine ayrılmış olan Fransa'nın genelinde piskoposlar ve manastırlar da birer feodal senyör olarak muazzam genişlikte topraklara ve vasallara sahiptiler. Özellikle bazı manastırların başında bulunan başpiskoposlar köylüler ve serflerden oluşan kitlelere hükmettikleri gibi, manastırların güvenlikleri gerekçesiyle kendilerine bağlı şövalyelerin oluşturduğu askeri birliklere de barındırıyorlardı. Bu dönemde Fransa halkının ezici çoğunluğu kırsalda yaşıyordu. Feodal piramidin en altını oluşturan köylü nüfusun önemli bir bölümü hukuken teoride hür sayılıyordu. Köylüler özel mülklerini ekip-biçme ve elde ettikleri kazançla geçinme konusunda hürdüler. Fakat zincirleme olarak yöredeki derebeyi/senyöre, dük ya da kont ve krala vasallık yükümlülük ve görevlerini de yerine getirmek zorundaydılar. Bu yükümlülükler en başta feodal vergileri ödemek ve angarya olarak adlandırılan görevleri yapmak, ödemeleri gerçekleştirmekti. Bunun yanında süzeren (senyör, kont/dük, kral) emrettiğinde

¹⁹İzzet Çıvgın, *Ortaçağ Tarihi*, s. 162-163.

²⁰J. Carpentier-F. Lebrun, *Histoire de France*, s. 115

²¹Georges-Henri Dumont, *Histoire de la Belgique*, Bruxelles 1977, s. 106.

savunma için veya herhangi bir nedenle savaş için askerlik görevi de icra etmeleri gerekiyordu²². Teoride hür kategorisinde olup, esasında köle statüsünde bulunan topraksız köylüler diğer bir adlandırmayla serfler vasallık görev ve yükümlülüklerini yerine getirmekte çok daha kötü şartlarda bulunuyorlardı. Küçük özel arazi maliki hür köylü olsun topraksız serfler olsun vasallar süzerenlerinin yargılamalarına tabii idiler²³. Laik süzerenler daha ziyade siyasi, adli-sosyal v.b. konularda kanun niteliğinde kurallar koyup, bu kurallar gereğince vasallarını yargılarken, ruhban süzerenler ise özellikle dini ve adli konularda mahkeme kuruyorlardı. Ülkenin dört bir yanını kilise ve manastırlar kaplamıştı. Koyu bir Hristiyan taassubunun halka egemen olduğu bu dönemde ruhban sınıfı sahip olduğu endüljans ve aforoz yetkileriyle bilhassa köylü vasallar üzerinde son derece sert bir otorite icra ediyordu²⁴. Ruhban sınıfının acımasız kıyımı olarak görülen 1022’de Orléans’da heretiklerin/sapkınların yakılması bu otoritenin en önemli göstergelerinden biriydi²⁵. Dini taassuba bağlı yaşam tarzı halk arasında öylesine içselleştirilmişti ki ruhban sınıfının emirleri, öğütleri, beklentileri ve hatta keyfiliği asla sorgulanmaz ve uyulması adeta ilahi bir emrin yerine getirilmesi olarak görülürdü. Bu arada Haçlı Seferlerinin başlamasında son derece etkili olan Cluny tarikatının Fransa’da böylesi bir toplum içerisinde kurulmuş olduğunu da belirtmek gerekir. Akitanyalı Kont I. Guillaumme’un 910 yılında tesis ettiği manastır, üstün yetenekli başrahiplerin idaresinde düzenli, disiplinli ve Papalık ile sıkı bağlara sahip bir kilise teşkilatı olarak kısa sürede gelişti. Cluny mensupları kendilerini batı Hristiyanlığının vicdan muhafızları addediyorlardı. Hac yapılmasını ateşli bir şekilde destekliyorlardı. Kudüs’e hac seyahatleri düzenlemeye ve herkesi bu seyahatlere katılmaya teşvik ettiler. Fransa’nın genelinde büyük nüfuz kazandılar. Almanya, İngiltere ve İspanya’da da etkin idiler. Fransa’da birbirlerinin rakipleri olan iki büyük hanedan Anjou Kontluğu ve Normandiya Düklüğü Cluny’nin yakın dostları idiler²⁶.

Papa II. Urbanus (1088-1099) yukarıda özetlenmeye çalışılan özelliklere sahip olan Fransa’nın Clermont Konsili (18-28 Kasım 1095) sırasında 27 Kasım’da

²² Y. Agibalova – G. Donskoy, **Ortaçağ Tarihi**, çev. Çağdaş Sümer, İstanbul 2017, s. 30-31.

²³ Y. Agibalova – G. Donskoy, s. 35.

²⁴ İzzet Çıvgın, **Ortaçağ Tarihi**, s. 168.

²⁵ Mehmet Esgin, “Engizisyon Günümüze Hatırlattıkları”, **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 1, sayı 1 (2012), s. 91-99.

²⁶ S. Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, çev. F. Işıltan, c. I, TTK, Ankara 1986, s.36-37.

Haçlı Seferi çağrısını yaptı²⁷. Dolayısıyla Haçlı Seferi Fransa'da ve Fransızlar arasında ilan edilmiş oluyordu. Dindar Fransız halkı arasında bu çağrı çek geniş bir yankı buldu. Fransa'nın asilleri, ruhbanları ve sıradan halk kitleleri coşkuyla karşıladıkları daveti kabul etmekte birbiriyle yarıştılar. Le Puy Piskoposu Adhemar sefere çıkmak isteyen ilk kişi oldu. Asiller arasından Toulouse kontu Raymond de Saint Gilles, sefere katılacağını açıkladı. Fransa Kralı kardeşi Hugue de Vermandois, Aşağı Lorraine Dükü Godefroi de Bouillon ve kardeşleri Boulogne Kontu Eustache ile Baudouin haçı kabul ettiler. Normandia Dükü Etienne de Blois, Flandre Kontu II. Robert de haç için kılıç kuşananların arasına katılmışlardı²⁸.

Fransa'da Haçlı Seferi çağrısına sadece asiller ve şövalyeler değil her sınıftan insan büyük coşkuyla katılmışlardı. Diğer taraftan Haçlı Seferi'nin başlangıç tarihi ertesi yıl yani 15 Ağustos 1096 olarak ilan edildiğinden, bir yıl boyunca Haçlı Seferi çağrısı yaparak propaganda faaliyetleri yürütenler arasında da yoğun olarak Fransız ruhbanlar vardı. Bunların en ünlüsü olan gezgin keşiş Pierre l'Hermite Fransa'nın Amiens kenti yakınlarında doğmuştu²⁹. Pierre l'Hermite, Fransa, Almanya ve İtalya'nın birçok yöresini karış karış gezerek etkili hitabet yeteneğini kullanmış ve binlerce kişiyi peşine takarak, Haçlı ordusunun resmi hareket tarihini beklemeksizin Kutsal Topraklara doğru yola çıkmıştı.

Görüldüğü üzere Haçlı Seferi ilk olarak Fransa'da ilan edilmiş, çok sayıda soylu bu çağrıyı hemen kabul etmiş ve Fransızlar muazzam kitleler halinde ilk Haçlı Seferine katılmışlardı. Dolayısıyla Birinci Haçlı Seferi büyük ölçüde bir Fransız Haçlı Seferi idi. Birinci Haçlı Seferi 15 Temmuz 1099'da Kudüs'ün zaptıyla son buldu. Bu Haçlı Seferiyle doğuda kurulan Haçlı Devletlerinin kurucu veya idarecileri de büyük ölçüde Fransız idiler. 1098'de Kurulan ilk Haçlı Devleti Urfa Kontluğunu Fransız Kont Baudoin kurdu³⁰. Trablus'taki Haçlı Kontluğunun kurucusu da 1102 yılında Toulouse Kontu IV. Raymond oldu³¹. Kudüs Haçlı Krallığında da ilk kral olarak yine Fransız Godefroi seçilmişti³².

²⁷ S. Runciman, s. 83-85.

²⁸ S. Runciman, **a.g.e**, s. 86-88; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, Dünya Kitapları, İstanbul 2004, s. 9.

²⁹ S. Runciman, s.88-89; I. Demirkent, s. 11; Harold Lamb, **Haçlı Seferleri**, çev. F. Dikmen, Ankara 2012, s. 79-81.

³⁰ I. Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)**, c. I, TTTK, Ankara 1990.

³¹ B. Küçükspahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi**, İstanbul 2007

³² S. Runciman, s. 224-226

Urfa'nın 24 Aralık 1144'te Türkler tarafından fethi üzerine başlayan II. Haçlı Seferi de büyük ölçüde bir Fransız askeri harekâtı niteliğindeydi³³. Papa III. Eugenius'un Aralık 1145'deki çağrısını Fransa Kralı VII. Louis büyük bir coşkuyla sahiplenip destekledi³⁴. Fransız Başrahip Bernard de Clairvaux bu seferin vaaz edeni oldu. İki yıl boyunca Bernard önce Fransa'nın birçok yerinin yanı sıra Burgogne, Lorraine ve Flandre gibi bölgelerini dolaştı sonra da Almanya'da faaliyet gösterdi. Etkili bir hatip olarak kalabalıkları coşturan Bernard'ı dinleyen herkes "bize haç verin, haç verin" diye çılgınlık atıyordu³⁵. Almanya'da Kral III. Konrad'ı da Haçlı Seferi için ikna eden yine Bernard oldu³⁶. Bilindiği üzere III. Konrad idaresindeki Alman Haçlıları Bizans üzerinden Anadolu Selçuklu topraklarına geçerek, yine Türk Anadolu'yu aşip Kutsal Topraklara ulaşmayı planlamıştı. Fakat bu defa Selçuklu Türkleri Anadolu'da Haçlıları durdurmayı başardılar. 25 Ekim 1147'de Sultan I. Mesud, Alman Haçlı ordusunu Dorylaion savaşında adeta yok etti³⁷. Fransız Kralı VII. Louis eşi Kraliçe Aliénor d'Aquitaine'i de yanına almış olduğu halde kalabalık Haçlı ordusuyla Anadolu'dan geçmeyi denedi. Fakat o da Denizli yakınlarında Türkler karşısında ağır bir mağlubiyete uğradı³⁸. Antalya üzerinde deniz yoluyla Antakya'ya geçti. Burada etkin olmaya çalışıp, Dimaşk'ı bir süre kuşatmışsa da Hristiyanların Kutsal Toprakların da durumu değiştirecek hiçbir faaliyet yapamadı. Böylece II. Haçlı Seferi başarısızlıkla sonuçlandı³⁹.

Dünya tarihinin kaydettiği büyük hükümdarlar arasında seçkin bir yeri olan Sultan Selahaddin Eyyubi'nin 4 Temmuz 1187'de Hittin Zaferi ve Kudüs'ün Müslümanlarca kurtarılması üçüncü büyük haçlı seferinin ilanı için gerekçe oldu⁴⁰. Fransızlar bu sefere de etkin bir şekilde katıldılar. Alman İmparatoru Frederik Barbarossa ve İngiliz Kralı Arslan Yürekli Richard haç uğruna sefere çıktılar. Haç kabul eden bir diğer kral da Fransız II. Philippe Auguste idi⁴¹. Üstelik bu haçlı seferi ilan edildiğinde Fransız ve İngiliz kralları savaş halindeydiler. Papalığın da

³³ E. Altan, **İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)**, TTK, Ankara 2003

³⁴ E. Altan, s. 14

³⁵ E. Altan, s. 14 -17

³⁶ E. Altan, s. 18-21

³⁷ E. Altan, s. 62-66

³⁸ E. Altan, s. 83-89

³⁹ E. Altan, s. 102-106

⁴⁰ Ramazan Şeşen, "Hittin Savaşı", maddesi **TDVİA**

⁴¹ I. Demirkent, **Haçlı Sefeleri**, s. 153-154.

girişimleriyle Müslümanlara ve Türklere karşı haçlı seferi uğruna kendi savaşlarını bitirip, haçın gölgesinde birleşmeleri de son derece dikkat çekici ve düşündürücüydü. Kral II. Philippe Auguste, 30 Mart 1191'de donanmayla denize açıldı, Sur şehrine geldi. 20 Nisan 1191'de Akka kuşatmasına katıldı fakat başarı elde edemedi. Akka ancak İngiliz haçlılarının gelmesinden sonra düşürülebildi. Böylece görevini yerine getirdiğini düşünen Kral II. Philippe Auguste, Kudüs'e yürümeden, İngiliz Kralını yalnız bırakarak 2 Ağustos 1191'de geri ülkesine döndü⁴².

Papa III. Innocentius'un çabalarıyla ilan edilen dördüncü büyük Haçlı Seferinde de yine Fransızlar önemli rol oynadılar. 1199'da gezgin vaiz Foulque de Neuilly Fransa'da Haçlı Seferini propaganda eden en etkili ruhban oldu⁴³. Onun çağrısıyla Champagne Kontu Thibaut, Blois Kontu Louis, Flandre Kontu Baudouin, ve birçok asil haçı kabul ettiler⁴⁴. Haçı kabul edenler arasında Bizans başkenti Konstantinopolis'in zaptını yazacak olan Geoffroi de Villehardouin⁴⁵ de bulunuyordu. Fransız halkı ve ruhbanları arasından da geniş bir katılım oldu. Bilindiği üzere IV. Haçlı Seferi başlangıçta Müslümanlara karşı ve Mısır üzerine yapılmak için ilan edilmişti. Fakat sonraki gelişmeler farklı bir mecrada seyretti ve sefer 1204'te Bizans İmparatorluğunun başkenti İstanbul'un zaptı ve Bizans topraklarının paylaşılmasıyla sonuçlandı. Bu paylaşımında Venedik en büyük payı alırken, İstanbul'da kurulan Latin İmparatorluğunun ilk imparatoru Fransız Kontu, IX. Baudouin de Flandre oldu⁴⁶. Ayrıca özellikle Yunanistan ve Ege çevresinde Fransızların sahip oldukları topraklar ve kentlerde küçük ölçekte prenslikler de ortaya çıktı.

Görüldüğü üzere ilk dört büyük haçlı seferinin baş aktörlerinden biri Fransa ve Fransızlardır. Haçlı Seferleri sonucunda doğuda kurulan devletlerden Antakya Prinkepsliği hariç, diğerlerinin kurucuları ve idarecileri arasında Fransız haçlılar vardır. Doğudaki Haçlı topraklarında Fransızlar kalıcı olarak da iz bırakmışlardır. Öylesine ki tarihi kaynaklarda doğudaki Avrupa kökenli Hristiyanlar için Latin tabiriyle aynı sıklıkta ve hatta daha yaygın olarak Frank adı verilmiştir. Daha

⁴² I. Demirkent, s. 158-160; Harold Lamb, **Haçlı Seferleri**, s. 370-372.

⁴³ S. Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, c. III, s. 97; I. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 168-169.

⁴⁴ S. Runciman, s. 97-98; I. Demirkent, s. 169.

⁴⁵ Jean Longnon, **Geoffroy de Villehardouin: Histoire de la conquête de Constantinople. De ceux qui se croisèrent et comment le marquis de Monferrat devint leur seigneur par Robert de Cléry**, Paris 1981.

⁴⁶ I. Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 179-180.

başlangıcından itibaren Fransızlar haçlı seferlerinde kendilerini başaktör olarak görmüşler ve bu seferleri kendilerine mal etmişlerdir.

1.4. HAÇLI SEFERLERİ ZAMANINDA TÜRKLER

Hristiyanların Kutsal Topraklar saydıkları Kudüs ve çevresini Müslümanlardan “kurtarmak” bahanesiyle ilan edilen Haçlı Seferleri’nin esas hedefi Türkler idi. Haçlı Seferi’nin temel amacının XI. yüzyılda Türklerin Batıya doğru ilerlemelerini durdurmak, Anadolu’yu yurt tutup, vatan yapmaları üzerine onları Ön Asya’dan atmak olduğu artık bilinen ve inkâr edilemez bir gerçektir⁴⁷. Bundan dolayı Haçlı Seferlerinin başlangıcında ve takip eden iki asır boyunca Türklerin Anadolu ve Ön Asya’daki siyasi, askeri yönleri başta olmak üzere genel durumları hakkında bir açıklama yapmak faydalı olacaktır.

Selçukluların, 1040 Dandanakan Savaşı ile devletleşmeleri ve sonra da Türkistan ve İran’a sahip olarak bir imparatorluk halinde gelişmeleri şüphesiz tarihin en önemli gelişmelerinden biridir⁴⁸. Selçuklu Sultanı Alparslan’ın komutasında 26 Ağustos 1071’de Türklerin kazandığı Malazgirt zaferi sadece Anadolu ve Türkler için değil İslam âlemi başta olmak üzere dünya tarihi için bir dönüm noktasıdır⁴⁹. Bu zaferden sonra hayata gözlerini yuman Alparslan’dan sonra Büyük Selçuklu Devletinin başına oğlu Sultan Melikşah (1072-1092) geçti. Bilindiği üzere Melikşah’ın dönemi Büyük Selçukluların altın çağıdır⁵⁰. Bu dönemde Selçuklu liderliğinde Türk-İslam hâkimiyeti Ege Denizi ve Boğaziçi’nden Çin’e, Kafkasya’dan Yemen’e kadar uzanan geniş coğrafyada bir imparatorluk olarak gelişti. Konumuz itibarıyla önemli olan Anadolu ve Suriye doğrudan Selçuklu yönetimine bağlıydı. Selçuklu hanedanından Süleyman Şah, Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu’nun batısında bulunan İznik’i 1075’de fethederek, daha sonraları

⁴⁷ I. Demirkent, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, **Haçlı Seferleri Tarihi. Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, ed. E. Altan, İstanbul 2007, s. 1-9.

⁴⁸ Selçuklular üzerine son zamanlarda Türkiye’de çok değerli çalışmalar yapıldı. En son olarak Erkan Göksu, **Selçuklular. Muhteşem Çağın Mütevazı Çocukları**, İstanbul 2019 konuyla ilgili birçok soruya cevap veren, açık bilgiler içeren önemli çalışmadır.

⁴⁹ M. Alican, **Kıyametin İlk Günü Malazgirt 1071**, İstanbul 2017.

⁵⁰ Osman G. Özgüdenli, **Selçuklular. Cilt I. Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)**, İstanbul 2013, s. 163-189; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, İstanbul 1980, 3.baskı, s. 199-220.

Türkiye Selçuklu Devleti adını alacak olan bir devlet kurmuştu⁵¹. Başta Türkmenler olmak üzere kalabalık Türk kitleleri bu süreç içerisinde Anadolu'nun her yöresine yerleşerek, yurt tutmaya çalışıyorlardı. Bizans İmparatorluğu büyük bir sarsıntı içerisinde olup, Anadolu'da Hristiyanların egemenliğinde sadece Doğu Karadeniz sahil yöreleriyle Kilikya civarı kalmıştı. 1081 yılında bir başka Türk beyi Emir Çaka, İzmir'i zapt ederek, İzmir merkezli Batı Anadolu'da hâkimiyet tesis etti⁵². Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türkler özellikle de Türkmen boyları kalabalık ve güçlü bir şekilde yerleşiyorlardı. Bu Türkmen boyları dirayetli beylerin yönetiminde, Melikşah zamanında Selçuklu merkezi idaresine bağlıydılar ve Süleyman Şah gibi hemen devletleşme yoluna gitmemişlerdi.

Malazgirt sonrası ve Sultan Melikşah döneminde Suriye'de de Anadolu'da yaşananların benzeri gelişmeler meydana geldi. Suriye'de önce Hanoglu Harun gibi beylerin liderliğinde Türkmenler fetih faaliyetlerinde bulundular⁵³. Alparslan zamanında Suriye'ye gelen Atsız Bey, önceden buraya gelmiş olan Türkmenlerin yardımıyla Kudüs'ü fethetti (1076). Daha sonra Dimaşk (Şam) Atsız'ın Bey ikinci fethi oldu⁵⁴. Ertesi yıl Fatımîlerin Kudüs ve Suriye'ye saldırıları ve Atsız Bey'in bağımsızlık ilan edebileceği söylentileri üzerine Sultan Melikşah kardeşi Tutuş'u buraya gönderdi. Fatımî tehlikesi bertaraf edildikten sonra, Tutuş Atsız Beyi de saf dışı bırakarak Kudüs de dâhil olmak üzere Suriye'nin tamamında Büyük Selçuklu merkezi yönetimi sıkı bir şekilde tesis edildi⁵⁵.

Sultan Melikşah yönetiminde Selçuklu İmparatorluğu'nun demografik yapısında Müslümanlar baskın olmakla birlikte birçok farklı dil, kültür ve yaşam tarzına sahip toplumlar bulunuyordu. Merkezi idarenin güçlü oluşu, adalete dayalı başarılı yönetim tarzıyla Sultan Melikşah bu farklı din, mezhep ve kültürden halkları bir arada, barış içerisinde yaşatmasını bilmişti. Diğer taraftan Türklerdeki hâkimiyet anlayışına göre "Kut" yani yönetme erki Tanrı tarafından hanedana verilmiş kabul ediliyordu. Hanedan mensuplarından her birinin şartlar uygun olduğunda "Kut'a" yani iktidara sahip olması meşru ve bir hak olarak görülüyordu. Ayrıca güçlü emirler

⁵¹O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984.

⁵²M. Daş, "Çakabey ve Koyun Adaları Muharebesi", *Donanma Komutanlığı 3'ncü Deniz Harp Tarihi Semineri. 19-21 Nisan 2006*, Ankara 2006, s. 2-5/2-13.

⁵³Ali Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 1989, s. 18-19.

⁵⁴Ali Sevim, "Atsız b. Uvak", maddesi *TDVİA*; A. Sevim, s. 34-40.

⁵⁵O. Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 202-203; O. G. Özgüdenli, *Selçuklular*, s. 169-171.

veya beyler, devlet adamları da merkezi iktidarın sarsılması durumunda erk sahibi olmak için çaba gösteriyorlardı. Bütün bu durumlar Melikşah gibi dirayetli hükümdarların merkezi otoriteyi güçlü ve hâkim kıldıkları sürece bir sorun teşkil etmiyordu. Fakat merkezi iktidarın zayıflığı, imparatorluk içinde bir taraftan farklı toplumlarda ayrılıkçı hareketleri körüklerken diğer taraftan da hanedan mensupları ve güçlü devlet adamlarının iktidara el koyma amacıyla ayaklanmalarına vesile oluyordu.

Nitekim 1092 yılında Sultan Melikşah'ın ölümüyle Büyük Selçuklu İmparatorluğu fetret devri adı verilen bir kargaşa ve iç mücadeleler dönemini yaşadı. Bu dönemde Melikşah'ın veliahdı oğlu Sultan Berkjaruk (1092-1104) tahta geçmek isteyen birçok hanedan mensubuyla savaşmak zorunda kaldı⁵⁶. Büyük Selçuklu devleti on yıldan fazla bir süre içerisinde kendi iç sorunlarıyla uğraşan ve iç savaşlarla sarsılan bir devlet haline geldi. Türk-İslam dünyası için belki de en büyük talihsizliklerden biri işte bu fetret devri sırasında Batı Hristiyan dünyasının Haçlı Seferlerini düzenlemesi oldu. Sultan Melikşah'ın ölümüyle doğan kargaşadan faydalanan Türkiye Selçuklu devletinin kurucusu Süleymanşah'ın oğlu Kılıç Arslan, rehin tutulduğu Büyük Selçuklu sarayından ayrılarak, babasının başkenti İznik'e geldi ve tamamen bağımsız dinamik bir Selçuklu Devletini Anadolu'da hâkim kıldı. Orta Anadolu'da Niksar merkez olmak üzere, Sivas, Kayseri, Tokat çevresinde Danişmendliler güçlü bir beylik olarak ortaya çıktılar⁵⁷. Erzincan çevresinde bağımsız bir Mengücek Beyliği ve Erzurum başkent olmak üzere Saltuklular tarih sahnesindeki yerlerini aldılar. Harput, Hasankeyf ve Mardin yöresindeyse Artuklular egemen güç olarak kaldılar⁵⁸. Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Musul-Kerkük yörelerinde de güçlü emirler, Türkmen beyleri ve bazı yerel hanedanlar Selçuklunun yaşadığı sarsıntı dolayısıyla bağımsız olmak veya özerk bir hale gelmeye çalıştılar. Berkjaruk'a karşı taht iddiasıyla savaşa girenlerden biri de Suriye Selçuklu Meliki Tutuş olmuştu. 1095 yılında Berkjaruk amcası Tutuş'a karşı yaptığı savaşı kazandı ve Tutuş hayatını kaybetti. Onun oğulları Rıdvan ve Dukak biri Halep'te diğeri

⁵⁶Abdülkerim Özeydın, **Sultan Berkjaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)**, İstanbul 2001; E. Göksu, **Selçuklular**, s. 181-189.

⁵⁷Muharrem Kesik, **Danişmendliler. Orta Anadolu'nun Fatihleri (1085-1178)**, İstanbul 2017.

⁵⁸Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 1993.

Şam’da olmak üzere bağımsız bir şekilde hüküm sürmeye başladı⁵⁹. Selçuklu’nun fetret devrinde ortaya çıkan bu bağımsız veya otonom durumdaki devletler, beylikler ve henüz devletleşmemiş ama sahip oldukları askeri kuvvet ve hükmettikleri kitleler dolayısıyla birer güç halindeki emir ve beyler, bir taraftan bulundukları yerlerde konumlarını güçlendirmeye diğer taraftan da otoritelerini diğerlerine kabul ettirme uğruna yoğun bir mücadele içindeydiler. Anadolu, Suriye, Azerbaycan, Irak ve İran’da böylesi bir kardeş kavgası ve iktidar mücadelelerinin yaşandığı bir dönemde, yukarıda da işaret edildiği gibi 1095 yılında Haçlı Seferi ilan edilmiş ve 1096’da ilk Haçlı ordusu harekete geçmişti. Haçlılar Türk-İslam ülkelerine geldiklerinde Melikşah örneğindeki gibi güçlü bir hükümdar bulunmuyordu. Belki de bundan dolayı olsa gerektir ki Haçlı Kaynaklarında Türk hükümdarı ve devlet adamları umut edildiği kadar adlarından söz ettirememişlerdir.

⁵⁹ Ali Sevim, **Suriye-Filistin Seçuklu Devleti Tarihi**, s. 83-155.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTAÇAĞ FRANSIZ BAKIŞIYLA TÜRK'Ü ANLAMLANDIRMAK

2.1. FRANSIZ HAÇLI KAYNAKLARINDA TÜRKİYE VE TÜRK İMGESİ

Fransızların Türklerle doğrudan ilk temasları XI. yüzyılın son çeyreğinde başlayan Haçlı Seferleri dolayısıyla gerçekleşmişti. Haçlı Seferi ilanından kısa bir süre öncesinde 1071'de Malazgirt zaferini kazanan Türkler, Anadolu'yu fethedip kalabalık kitleler halinde bu ülkeyi yurt tutmak üzere yerleşmişlerdi. Batılı Hristiyan dünyanın bu gelişmenin ayrıntılarını Bizanslılar aracılığıyla öğrendiklerinden kuşku duymamak gerekir. Anadolu'nun yeni fatihleri Orta Asya kökenli olup, buraya gelmeden önce İran merkezli güçlü bir devleti, Büyük Selçukluları kurmuşlardı. Bizanslı çevrelerde alışkanlık olduğu üzere İran üzerinden gelen ve yerleşik yaşam tarzını benimseyenleri, kökeni, dini ve konuştukları dil ne olursa olsun "Pers" terimiyle adlandırılıyordu. Bu adlandırmayı Bizanslıların Batı Avrupalı Hristiyanlara naklettikleri düşünülebilir. Fransız ilk Haçlı kaynaklarında Türk adı İran ve Antikçağ'ın İranlılarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu noktada Roma mirasını da dikkate almak gerekmektedir. Antik dönem kültürünün varisi olarak Ortaçağ Batı dünyası Roma dönemi algılayışıyla kendi yaklaşımları arasında paralellik kurmayı doğal bir düşünüş olarak görmüşlerdir. Romalılar için doğulu "öteki" halk Partlar idi. Benzer şekilde Antik Grek ve Roma'nın varisi Bizanslılar için de kuzeyliler "İskit" ve doğulular ise genelde "Pers" idiler⁶⁰. Nitekim Birinci Haçlı Seferi'nin temel kaynaklarından *Gesta dei per Francorum*'un yazarı Guibert de Nogent (1055-1125), bir ruhban olmasına rağmen -Hristiyan düşünüşüne de ters gelmediğinden- Romalı geleneğe sadık kalmakta ve Türklere "Partlar" demekte sakınca görmemektedir: "Bizim Türkler için söylediğimiz Part adından eğer biri şüphe duyarsa..."⁶¹. Guibert, Antikçağın İranlı halkı Partlarla Türkleri bir tutmakta istisna değildir. Ortaçağ'da yazılmış bir kurgu roman niteliğindeki *Li Fet des Romains*'de de aynı yaklaşım devam ettiriliyor: "Crassus fut envoiez contre les Arabis / et encontre les Tur spor

⁶⁰ Türklere ilişkin adlandırmalar ve "ötekileştirmeye" ilgili olarak, A. Tülüce, **Bizans Tarih Yazımında Öteki. Selçuklu Kimliği**, Selenge, İstanbul 2011; G. Moravcsik, **Byzantino-Turcica II**, Leiden 1983.

⁶¹ Guibert de Nogent, **Gesta dei per Francos, RHC, Historiens Occidentaux**, c. IV, Paris 1879, s. 260; Fransızca tercümesi, **Histoire des Croisades**, M. Guizot, Paris 1825, s. 31-32.

prandre lor pais / Selon l'us qui estoit en la cité assis. / Mes par estrange guise fu la Crassus ocis, / quar por ce qu'il estoit d'avoir trop coboitis, / li Turc li firent metre par la boche enz ou pis / et par dedens le cors or boillant et fondis / tout sic haut comme il fu dou feu fors frais et mis"⁶². Bu eser Jül Sezar'ın hayatını konu edinenle büyük benzerlikler içeriyor. Sezar'ın romanın yazarı da Pompeus'u Sezar'a karşı yardım aramak için "Türklere" gittiğini belirtiyor⁶³. Birinci Haçlı Seferi'nin meşhur şahsiyetlerinden Guiscard de Normandie'nin mezar kitabesi de bu konuda başka bir örneği sunmaktadır: "Burada yatan Guiscard, dünyanın korkusu, o ki Liguryalıları kovaladı, Roma, Leman Gölü onu kral tanıdı. Partı, Arabı [yendi], Makedonya'nın falangları [zırhları] Aleksios'u korumadı"⁶⁴. Antik kültür ve geleneğinin sürekliliği Ortaçağ Fransız yazarlarını Antik kavram ve isimlerini kendi zamanları için de kullanmaya doğal olarak sevk etmiştir. Antikçağ'da Anadolu, Romalılar ve İranlı Partların savaşına sahne olurken, XI ve XII. yüzyıllarda aynı sahnede savaş yapanlar Franklar ve Türklerdir. Antikçağ'ın Partları yerini Türklere, Latinler/Romalılar ise yerlerini Franklara bırakmış görünüyor.

Ortaçağ Batılı tarih kaynaklarında "Türk" yerine "Pers" adının da kullanılması hem Antik geleneğin etkisinin hem de tarihi gelişmelerin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1040 Dandanakan Savaşı ile Maverâünnehir, Horasan ve İran'a sahip olan Selçuklu Türkleri, 1071'de İran üzerinden Anadolu'yu fethedip yurt tuttular. Birinci Haçlı Seferi'ne ilişkin tarihi kaynaklar ve o dönemin eserleri Büyük Selçukluların İran merkezli güçlü bir hâkimiyet sürdürdüğü dönemde kaleme alındı. Fransız Haçlıların savaş meydanlarında karşılaştığı veya Doğu'da tanıdıkları Türklerin çoğu Büyük Selçuklulara bağlıydılar. Bundan dolayı kroniklerde olsun destanlarda olsun Fransızlar Türk muhataplarıyla, Selçuklunun hüküm sürdüğü İran arasında bağ kurdular. Les Chetiffs'in Emir Carboran'ı, Raoul de Caen'in kroniğinde, Selçuklu Emiri Kürboğa olarak değil de "Satrape des Persans" olarak isimlendirilmiştir⁶⁵. Rahip Robert, ilk Türk fatihleri: "Perslerin ırkından, yabancı insanlar, Tanrı'nın reddettikleri" şeklinde ifade etmişti⁶⁶. XII.

⁶² **Li Fet des Romains**, v. 125-132

⁶³ **Le Roman de Jules César**, ed. O. Collet, Cenevre 1993, v. 224-228.

⁶⁴ Guibert de Nogent, **Gesta dei per Francos**, s. 152'de Guiscard'ın mağlup ettiği halkları mezar kitabesindeki gibi sıralıyor.

⁶⁵ Raoul de Caen, "**Gesta Tancredi**", **RHC Occ.**, c. 3, Paris 1856, s. 667.

⁶⁶ Robert le Moine, "**Historia Iherosolimitana**", **RHC Occ.**, c. 3, 1856, s. 728

yüzyılın sonlarında Büyük Selçuklu tarih sahnesinden çekilince dikkate değer bir şekilde Fransız kaynaklarında Türklere yönelik Pers adlandırması da artık kullanılmıyor. Artık muhatapları Anadolu'dadır ve Turcs'dir [Türkler], yurtları da Turquie [Türkiye]'dir. Buna karşın Bizans ise XIV. yüzyılın sonlarında bile Türkler için Pers adını kullanmaya devam etti. Antikçağ düşüncesi ve geleneğinin sürekliliği Romalı bakış açısını Ortaçağ'da hem Batı'da hem de Bizans'ta etkiliyordu. Antikçağ Romalıları dünyayı iki kısımdan müteşekkil olarak algılıyorlardı: Uygar dünya Romalıların ülkesi, Barbar dünya yabancıların yaşadığı ülkeler. Roma karşısında Barbar dünyanın temsilcisi Doğu'da önce Partlar sonra da Persler oldu. Bu geleneği yaşatan Ortaçağ Hristiyan Batı düşüncesi Doğu'dan gelen yabancılara aynı adları vermekte hiçbir sakınca görmedi. Kökenlerinin yaşam tarzlarının, kültürlerinin ve inançlarının farklılığı bilinse de veya sonradan öğrenilse de geleneğe sadık kalındı.

Türk adı Ortaçağ'dan günümüze genel bir adlandırma olup, tarihi süreç içerisinde bir seri halklar grubunun ortak adı olmakla birlikte, benimsenen inanç sistemleri veya yaşam tarzlarına göre bünyesinde farklılıklar arz eden terim olarak görülmektedir. Türklerden bahseden kaynaklarda algılayıştaki öncelik Türk adının ifade ettiği anlamı çoğu zaman çeşitlendirmekte ve bazen de daraltmaktadır. Ortaçağ Batılı kaynakları için algılayışta hareket noktası genelde din olmaktadır. Hristiyan tarihçiler için "öteki" konumundaki Müslümanların dil, kültürel, etnik v.s. farklılıkları çoğu zaman fazla bir önem taşımamaktadır. Bundan dolayı Müslümanları genelleştirip, en güçlü rakiplerinin adıyla ifade etmeleri fazla yadırganacak bir husus değildir. XII. Yüzyıldan yakın zamanlara kadar Türk adı Müslüman kavramıyla eş anlamlı şekilde Fransız yazınında kullanılmıştır. Haçlı Seferi çağrısı ve övgüsü yapan XII. ve XIII. yüzyıl Chansons'larında [şiiirsel halk destanlarında] Türk, Arap, Fars ayrımı yapılmaksızın, tüm Müslümanlar için Türk denildiği görülmektedir:

"Si m'ait Deus, trop avons demuré
D'aler a Deu pur la tere seisir
Dunt li Turc l'unt eissiellie e geté
Pur noz pechiez ke trop devons hair"

“Tanrı tarafından, işlediğimiz günahlardan dolayı Tanrı’ya gitmekte, Türklerin ele geçirdiği ve Tanrıyı kovduğu toprakları almakta çok geç kaldık”⁶⁷. Başka bir chanson’da ise şövalyelere seslenilmekte ve “*Şövalyeler sizler iyi muhafızlarsınız zira huzurunda bulunduğunuz Tanrı kendisine karşı büyük utanmazlıklar yapan Türklere karşı kararını verdi. Onlar haksızca Tanrı’nın fieflerini ele geçirdiler. Bundan acı duymamız doğrusudur, işte burada Tanrı’ya hizmet etmiş ve Efendimize şükran duymuş oluruz*”⁶⁸ denilmektedir. XIII. yüzyılda, Kral Saint Louis’nin Haçlı Seferi’ni anlatan Joinville, Mısır’daki “düşmanları” basitçe “Türk” adıyla yazmaktadır. XIV. yüzyılda yoğunlaşan askeri temaslar ve XV. yüzyılda özellikle İstanbul’un fethinden sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun yükselen gücü Fransız yazarlar arasında Türk algılayışında, Müslümanlığın yine esas hareket noktası olmasıyla birlikte farklı bir millet olgusunun varlığını da bilinçlere yerleştirdi. Gerçi XVII. yüzyılda, 1640 yılında İstanbul’da bulunan Sieur du Loir, Müslüman olmayı hâlâ “Türk olmak” şeklinde ifade etmektedir ama Fransız kaynaklarında artık Türk ayrı ve özgün bir halktır.

Haçlı Seferleri sonrasında Fransız tarih yazıcılığında Anadolu’daki Türklerle diğer doğulu Müslümanlar arasında farkların olduğu tecrübe edildi. Hatta Türklerin çeşitli halk gruplarından oldukları ve özellikle yaşam tarzları, toplumsal özelliklerine farklılık arz ettikleri tarihi kaynaklara yansımaya başladı. Bu noktada en dikkat çekici ilk bilgiyi Guillaume de Tyr bizlere sunmaktadır: “Bu Türkler ve Turcoman’lar aynı kökenden gelirler ve aynı topraklardan çıkmışlardır. Ve başlangıçta belirli ikamet yerleri olmayan ve kuzeyde yaşayan çok vahşi insanlardı..... *Li autre qui ne lessierent mie leur manière de vivre furent tozjorz nomez et sont encore Turqueman*”⁶⁹ [Yaşam tarzını bırakan bu ötekiler [yani Türkler] diğerlerini yine Türkmen diye adlandırıyor ve onlar hâlâ öyledir] . Selçuklu yerleşik Türklerle Türkmenlerin aynı etnik kökenden geldiklerine vurgu yapan Guillaume de Tyr için, Selçukluların büyük fatihler ve yerleşikler olarak gururlanmak için farklı bir ad kullanmaları ve Türkmenlerin göçebe oluşları kayda değer bir tespittir. Guillaume

⁶⁷ J. Bédier, - P. Aubry, **Les Chansons de Croisade avec leurs mélodies**, Cenevre 2011, s. 71, Chanson, “Parti de mal et a bien aturné”

⁶⁸ J. Bédier, - P. Aubry, s. 8. Chanson, “Chevalier, mult estes guariz”.

⁶⁹ Willermus Tyrensis, Haçlı Kroniği. Başlangıcından Kudüs’ün Zaptına Kadar, çev. E. Ayan, İstanbul 2016, s. 35; Guillaume de Tyr, “**Historia**”, **RHC Occ**, c. I, 22.

de Tyr'in kroniğinde olduğu gibi diğer kaynaklarda da Türkmenlerin göçebe çobanlar oluşunu ön plana çıkarmaktadır.

Ortaçağ Fransız seyyahlar için Türkmenler farklılıklarıyla daha ilgi çekicidirler Simon de Saint-Quentin, onların Selçuklu Sultanı'na bağlı diğer Türklerden inançlarıyla farklı oluşlarına ve Baba İshak isyanına dikkat çekiyor: "1240 yılında, yani Tatarların Türkiye'yi yok etmelerinden iki yıl önce, Türkiye sultanlığında bir Turquemannus sultana karşı ayaklandı ve Bektaşiliğini iki buçuk ay boyunca icra etti"⁷⁰.

Antikçağ kültürünün varisleri olarak Ortaçağ Batılı yazarları için Türklerin yurdu haline gelen ülkeyi isimlendirmede değişim anlık bir gelişmenin, örneğin 1071 Malazgirt Savaşı'nın sonucu olarak yaşanmamıştır. XII. yüzyıla kadar, Antik Grek ve Roma geleneği bu konuda da etkisini gösterdi. Fransızlar için Türklerin ülkesi "Asie Mineure" [Küçük Asya], Anatolia'dır. Roma mirası ise içerisinde Anadolu'nun da bulunduğu Romania [Romalıların ülkesi] adıyla yaşatılmıştır. Antikçağ'ın kültürel mirası yanında Hristiyanlıkla birlikte Anatolia / Küçük Asya / Romania, kutsiyet de kazanmış ve Fransız algılayışında özel ve özgün bir yere sahip olmuştur⁷¹. Hristiyanlık Kudüs'te vahiy edilmiş olsa da ilk yayıldığı topraklar Anadolu idi. Hristiyanlığın ilk yedi kilisesi bu topraklarda kurulmuştu. Başta Saint Paul ve Saint Jean olmak üzere Havariler bu ülkede yaşamışlardı. Dinin, yaşamın her alanını belirlediği Ortaçağ'da Fransız yazarların Anadolu'ya yaklaşımları doğal olarak iman kaynaklı duygusal nitelikte olacaktır. Bu toprakların kendisiyle aynı inanca mensup olmayanlarca zaptı ve yurt edinilişi onlar için doğrudan kendilerine yapılmış bir saldırı şeklinde görülmüştür. Ortaçağ Anadolu'sundan bahseden Batılı yazarların -günümüzde de büyük ölçüde aynıdır- üzerinde durdukları iki temel unsur vardır: Antikçağ Grek-Roma mirası ve Hristiyanlık. Anadolu'dan bahsedip de bu iki unsura ait kalıntıların viraneliği karşısında acı ve üzüntüsünü dile getirmeyen Fransız yazar yok gibidir. Bu noktada merhume Prof. Dr. Işın Demirkent'in, Haçlı Seferlerinin birincil nedeninin Türklerin Anadolu'yu fethetmeleridir tespitine katılmamak elde değildir.

⁷⁰ Simon de Saint Quentin, **Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248**, çev. E. Özbay, Antalya 2006, s. 4.3

⁷¹ M. Lushchenko, **L'image de l'Asie Mineure et des Turcs dans les textes narratifs du moyen Age Français**, The University of British Columbia, Nisan 2011, s. 26-55. (Doktora Tezi).

Birinci Haçlı Seferi'nin hikâyesini yazan kronikler Anadolu için “Romania” tabirini kullanmayı tercih ediyorlar. Bundan kasıt Bizanslıların topraklarını ifade etmektir. XIV. yüzyıla kadar İstanbul'dan Antakya'ya kadar uzanan topraklar Fransızların nazarında “Romania” [Romalıların/Bizanslıların ülkesi] idi. İlk Haçlılarla ilgili Pierre d'Ailly'nin: “profecti igitur a Nicaea civitate in Romaniam” [onlar Romania'daki İznik şehrinden yola çıktılar] ifadesiyle Bizans ülkesi için bir adlandırma farkı yapıldığı anlaşıyor. Yine Guillaume de Tyr'in, “*Romania'dan yeni bir haber geldi*” cümlesinde vurgu Bizans ülkesinedir⁷². Haçlılar için Anadolu'daki Türkler, on yıllar önce gelip bu toprakları işgal etmiş olan ve kovulmaları gereken işgalcilerdi. Fransız Haçlıların düşünce dünyasında “işgalci” sıfatının yerini “sahibi ya da sakini” tabirinin alması için bir süre daha beklenilmesi ve Türklerin Anadolu'da kalıcı olduklarını ispatlaması gerekiyordu. İlk Haçlı ordusu ağır kayıplar vererek Kudüs'e ulaşmıştı ama Anadolu'daki “işgale” de son verememişlerdi. O halde Anadolu'da Türkler kalıcıydılar. Bu kalıcılığın Haçlılar tarafından tasdiki anlamına gelen “Türklerin ülkesi/yurdu” “Turquie” [Türkiye] ifadesi XII. yüzyılda zihinlerden kaleme ve dile de dökülmeye başladı. Guillaume de Tyr, *Romania* yanında artık *Turquie* de demektedir: “*il passerent le braz Sainte Jorge et furent en Turquie*”⁷³ [Sainte George kolunu geçtikten sonra Türkiye'ye vardılar]. 1147-1149 İkinci Haçlı Seferi'nin tarihçisi Odon de Deuil, Türkiye gerçeğini çok önceden kabullenmiş görünüyor: “*Onun [İstanbul'un] ötesinde Romania vardır, yalçın kayalık dağlarla yırtılan çok geniş topraklar güneye Antakya'ya kadar uzanıyor ve doğuya doğru Türkiye ile sınırdadır. Bu toprakların tamamı önceden Greklere ait olmuştu, şimdi ise büyük ölçüde, bu ülkenin bütününden Grekleri kovup, yağmalayan Türkler sahiptir. Hâlâ Greklerin ellerinde tutukları kalelerde, [bölgenin] gelirlerini Grekler Türklerle paylaşıyorlar. Kudüs'ü fethetmeye giden Fransızların kahramanlığının aştığı bu topraklarda işte bu şartlarda Grekler tutunuyorlar*”⁷⁴. Haçlıların benimsediği bu gerçeği Bizanslılar ise ancak 1176 Miriokefalon Savaşı sonrasında kabullenebileceklerdir. Küçük Asya'ya “Turquie” denilmesi öyle anlaşıyor ki önce kronik yazarları arasında değil Avrupalı halk arasında başlamış olmalıdır zira bu kelimenin sokak ağzında kullanıldığı ifade edilmektedir: “*Icelle*

⁷² Guillaume de Tyr, “**Historia**”, **RHC Occ**, c. I, 185.

⁷³ c. II, s. 116.

⁷⁴ Odon de Deuil, **Histoire de la Croisade du Roi Louis VII**, ed. E. Roux, Paris 2014, s. 73.

*region, ja soit ce que on apelle maintenant en langaige vulgaire Turquie, por ce que les Turcz le tiennent à present, au dommage et deshonneur dun om chrestien, toutesfois, en la Sainte Esriture, on le nomme Asie*⁷⁵ [Bu bölge, biliyorum ki artık sokak ağzında Türkiye olarak adlandırılıyor, Türklerin Hristiyanlık adına onursuzluk ve zararına olarak günümüzde hâkim oldukları bölge için bu ad kullanılıyor, ama yine de Kutsal Metinlerde burası Asya’dır].

Ortaçağ Haçlı kaynaklarının Küçük Asya’nın bir parçası olarak kabullendikleri Türkiye’nin sınırları uzun süre belirsiz kalmıştır. Fransızların “Turquie” ülkesinin sınırlarını aslen Ermeni olup, eseri Fransız kaynakları arasında sayılan Hayton daha ayrıntılı biçimde ancak XIV. yüzyılda vermektedir: “*Türkiye, geniş ve bereketli bir ülkedir. Bol miktarda gümüş, demir, eris ve şap çıkarılır. Bunun yanında ülkede her türlü tahıl, meyve ve şarap da bol miktarda üretilir. Yine ülkede her cinsten hayvan da yetiştirilir. Özellikle atları çok kalitelidir.*

*Ülke, doğuda Büyük Ermenistan ve Gürcü Krallığı ile komşudur. Batı sınırları Grek denizinin hemen üstünde yer alan Antalya kentine, kuzey sınırı ise Karadeniz kıyılarına kadar ulaşır. Güneyinde Küçük Ermenistan ve Kilikya’nın bir kısmı ile Akdeniz yer alır ki Kıbrıs adasının karşı kıyıları bu ülkeye bağlıdır. Türkiye, doğudaki pek çok halk tarafından Rum olarak anılır. Zira ülke bir zamanlar Konstantinopolis imparatoruna ait olup, imparatorun memurları tarafından idare ediliyordu. Ancak Türkler, ülkeyi kendi hâkimiyetlerine almalarından sonra sultan olarak adlandırdıkları kişiyi tahta çıkardılar. Bunu Türklerin ülkeyi tamamen ele geçirmeleri takip etti ki, bundan sonra ülke Latinler tarafından Türkiye olarak anılmaya başlamıştır*⁷⁶.

XIV. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devletinin yıkılması ve Bizans’ın Batı Anadolu’daki hâkimiyetinin kırılarak yerine Türkmen Beyliklerinin kurulmasıyla Anadolu’nun tamamı Türklerin yurdu haline geldi. Artık Anadolu’da Türkiye’nin sınırlarını arama gereği kalmadı. Batılılar için Anadolu’nun neredeyse tamamı Türkiye’dir. XV. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun büyük bir güç olarak Avrupa’da yayılıp sınırlarını devasa genişletmesi Türkiye adını Fransız kaynaklarına unutturmadı. Osmanlı topraklarının tamamı için de Türkiye tabiri sıklıkla kullanılmış

⁷⁵ “Directorium ad passagium faciendum”, *RHC Doc. Arméniens*, c. 2, 506.

⁷⁶ Korykoslu Hayton, **Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı**, çev. A. T. Özcan, İstanbul 2015, s. 50.

ve hatta Fransız yazınında Osmanlı için “Türk İmparatorluğu” deyimini uzun süre tercih edilir olmuştur.

2.2. ORTAÇAĞ FRANSIZ KAYNAKLARINDA TÜRKLERİN KÖKENİ

Ortaçağ’da Fransızlar Türklerle ilk defa Haçlı Seferleri sırasında karşılaştılar ve daha onlarla doğrudan temas kurmadan, görmeden düşman ve kâfir olarak zihinlerine işlediler. Fransız Haçlılarıyla Türklerin savaşı XI. yüzyılın sonlarından XV. yüzyılın ortalarına kadar devam etti. Gerçi çatışma ortamında bir birlerini düşman ve karşı dinden “öteki” olarak sürekli algıladılar ama bunun yanında, özellikle Fransızlar yenemedikleri ve düşündükleri üstünlüğü bir türlü kuramadıkları “ötekinin” kimliğini, ne olduklarını ve nereden geldiklerini de sormaya veya anlamaya da çalıştılar.

Türklerin kimliğini ve kökenini ilk merak edenler muhtemelen Hristiyan ruhbanlardı. Zira Papa II Urbain, 1095’de Haçlı Seferi çağrısında bulununca, Türkleri dini olarak düşman ilan etmişti. Doğal olarak düşman hakkında merak edilenler ilk önce ruhbanlara sorulmuş olmalıydı ki onlar da sorunlara cevaplarını bulmak zorundaydılar. Türklerin kökenine ilişkin Hristiyan geleneği kutsal metinlerden hareketle izahlarda bulunmalıydılar. Papa’nın hedef gösterdiği düşmana Kutsal kitapta bir işaret var mıydı? Yahudi-Hristiyan geleneğinde ve İslam’da da Kıyamet habercisi olarak işaret edilen ve zuhurlarıyla dünyayı kargaşa ve kötülüğe boğacak olan Yecüc Mecüc adlı bir kavimden bahsedilmektedir. Batı Avrupa Hristiyanlaşmasından sonra doğu veya kuzeyden gelen her istilacı veya fatih halkı Yecüc Mecüc olarak algılamıştı. Eski Ahit’te: *“Bu yüzden, ey insanoğlu, peygamberlik et ve Gog’a [Yecüc] de ki, Rab şöyle diyor: O gün halkım İsrail güven içinde yaşarken bunu fark etmeyecek misiniz? Sen ve seninle birlikte birçok ulustan oluşan hepsi ata binmiş büyük bir kalabalık, güçlü bir ordu uzak kuzeyden geleceksiniz. Ülkeyi kaplayan bir bulut gibi halkım İsrail’in üzerine yürüyeceksiniz. Son günlerde, ey Gog, seni ülkeme saldırtacağım. Öyle ki ulusların gözü önünde kutsallığımı senin aracılığıyla göstereceğim zaman beni tanıyabilsinler. Rab şöyle diyor: Eski günlerde kullarım İsrail peygamberleri aracılığıyla hakkında konuştuğum kişi değil misin sen? O dönemde seni onlara saldırtacağıma ilişkin*

yıllarca peygamberlik ettiler. Gog İsrail ülkesine saldırdığı gün öfkem alevlenecek”⁷⁷. Bu ve benzeri kutsal anlatılar doğrultusunda Ortaçağ’da Batı Hristiyan dünyasını tehdit eden halklara hemencecik Yecüc Mecüc sıfatı yapıştırılıyordu. Nitekim XII. yüzyıl Fransız tarihçilerinden Sigibert de Gembloux şöyle yazıyordu: “roma İmparatorluğuna saldıran başka halklar da vardı; Gepidler, Alanlar, Türkler ve Bulgarlar, bunların çoğu kuzeyden geliyorlardı. Kuzeyden gelenlerin kötülüğü ülkedeki tüm halkı kaplayacak kehaneti muhtemelen bunlardan bahsediyor”⁷⁸. Türklerin Yecüc Mecüc ile özdeşleştirilmeleri hiç de zor olmamıştır. Filistin’i, Suriye’yi ve Anadolu’yu yani Hristiyanların kutsal ülkelerini doğudan gelerek zapt etmiş olan Türkleri, koyu bir dini taassubun hüküm sürdüğü Batı Hristiyan dünyasında başka türlü algılamamanın yolu da yoktu. Yecüc Mecüc şeytana bağlıydı zira Hristiyanlığın azılı düşmanı olup, her yere dehşet, kan ve korku saçıyorlardı.

Türklerin şeytani kökenli oldukları ilk Haçlı kaynaklarında, adeta II. Urbain’i desteklemek için her fırsatta dile getiriliyordu. Birinci Haçlı Seferi’nin Anonim Kroniği Türklerin “*insan türünden aforoz edildiğini*” söylüyordu. Rahip Robert bu fikri teyit ederek, Türkleri “*şeytanın lejyonları*” olarak adlandırıyor⁷⁹. Kaynaklarda Türklerin şeytanın hizmetkârları olduğuna göndermeler yapılması sıkça görülen ve Batı Hristiyan geleneğinde kökleşmiş olan önyargının yansımasıdır.

Haçlı Seferleri, Moğol istilasası, Türkiye Selçuklu devletinin çalkantılar içerisinde çöküşü, Anadolu’nun Türk beyliklerine bölünmesi ve bunun gibi birçok yıkıcı gelişmeye rağmen Anadolu’daki Türk varlığı tarihten silinmedi. Üstelik XIV. yüzyılın başlarında Bitinya’da kurulan küçük Osmanlı Beyliği yüzyıl içinde büyük gelişme göstererek Balkanlar’da Hristiyan dünya aleyhine genişledi ve Anadolu’da Türk siyasi birliğini yeniden sağladı. Osmanlı Türkleri önce Balkanlı Hristiyanların direnç ve saldırılarını Çirmen ve I. Kosova Savaşlarıyla kırdı. Büyük ölçüde Fransızların katıldığı Niğbolu Haçlı Seferi de (1396) Osmanlı’nın üstünlüğüyle son buldu. Ankara Savaşı’nın yol açtığı sarsıntılar ve Fetret dönemi atlatıldıktan sonra

⁷⁷ Eski Ahit, Hezekiel, 38. Bölüm, 15 v.d.

⁷⁸ Sigibert de Gembloux, “*Chronicon*”, *Patrologiae cursus completes, series graecolatina*, ed. J. – P. Migne, c. 160, Paris 1880, s. 63’den nakleden M. Lushchenko, *L’image de l’Asie Mineure et des Turcs*, s. 102, n. 150.

⁷⁹ Robert le Moine, “*Histoire de Tancrede, par Raoul de Caen – Histoire de la Première Croisade, par Robert le Moine*”, *Collection des Mémoires Relatifs à l’Histoire de France*, ed. M. Guizot, Paris 1825, s. 311

Osmanlılar Varna (1444) ve II. Kosova (1448) Savaşlarıyla üstünlüklerini bir kez daha Hristiyan dünyasına kabul ettirdiler. II. Mehmet'in 29 Mayıs 1453'de İstanbul'u fethetmesi sadece onu Fatih Sultan Mehmet Han yapmadı, Hristiyan dünya karşısında Türklerin üstünlüğünü adeta taçlandırdı. Türk ilerleyişinin durdurulamayışı, Türk İmparatorluğu'nun askeri gücünün yanın da ekonomik, sosyal v.b. her alanda da güçlü olması Avrupa'da Türklere yaklaşım ve algılama konusunda bir takım değişikliklerin yaşanmasına yol açtı. Avrupalılar arasında Türkleri tanıma ve anlamaya çalışma yönünde gayretler daha da arttı. Daha XV. yüzyılın başından itibaren Türklere yönelik anlama yönünde olumlu gayretlerin gösterilmeye başlandığına şahit oluyoruz. Bu döneme kadar ezilmesi, yok edilmesi gereken azıllı düşman nazarıyla bakılan Türklerin artık yaşam tarzları, devletlerinin nitelikleri, inançları v.s daha fazla merak edilir olmuştur. Daha önceleri Türklerle ilgili savaşlar, çarpışmalar dışında fazla bir bilgi vermeyen Batılı Hristiyan kaynaklar artık Türkleri benimsemiş, kimliklerini araştırmaya başlamış ve hatta Türklerin kendilerinden olabilecekleri düşüncesine kapılmışlardır.

Diğer taraftan Antik çağın kültürel olarak varisi konumunda olan Avrupalılar arsında Truvalılık kimlik olarak bir soyluluk göstergesi olarak algılanıyordu. Bütün Avrupa toplumlarında kendilerini bir şekilde Truva ile bağlantılı gösterme düşüncesi içerisindeydiler. VIII. yüzyılda yazılan *Historia Francorum Regum* adlı kaynak Frankların Truvalı Antenorum'un liderliğinde Simbria'ya vardıklarını belirtmektedir. Truva ile bağ kurma Fransızlar içinde önemliydi. Godfroi'ya göre Truvalılık Almanları ve İtalyanları birleştiriyordu. Her iki millet de Truva'dan kaçan gruplara mensuptu. İngiltere'de Britonlar ve Romalıların Truva sürgünü olduklarına inanılıyordu. Avrupa uluslarının hepsini Truva kökenli sayan Milanolu Galvano Fiarma ise Frankları, Truva sürgünlerinin İtalyanlara bağlı küçük bir grubu olarak gösteriyordu⁸⁰.

Özellikle İstanbul'un fethinden yani Türklerin üstünlüğünün Avrupa'da kabul edilmesinden sonra Türklerle Batılıların arasında akrabalık bulunduğu dair görüşler ortaya çıkmaya başladı. İstanbul'un zaptından sonra Avrupalı birçok hümanist Türkler ile Antikçağ'ın Romalıları ve Grekleri arasında bağ aramaya giriştiler. Hatta bazı düşünce insanları Roma'nın yağmalanmasıyla İstanbul'un

⁸⁰ Avrupalı halkların kökenlerine ilişkin önemli çalışmalardan biri M. Coumert, *Origines des peuples: les récits dua u Moyen Age*, Paris 2007.

düşüşünü karşılaştırdılar. İspanyol Pero Tafur, 1437’de ziyaret ettiği İstanbul’da “Türkler Truva’nın intikamını alacaklar” sözünün halk arasında dolaştığını kaydediyordu. İstanbul’un fethi sırasında, “zaferiyle övünen Büyük Türk’ün Pallas Mabedi’nde tecavüze uğrayan Truva bakiresinin intikamını aldığını” söylediği Avrupa’da konuşulmaktaydı. Fatih Sultan Mehmed’in, Papa’ya Hektor’un ve diğer Truvalıların halefi ve intikamcısı olarak yazdığı iddia edilen mektupta kendisinin Truvalı kanı taşıdığını söylediğine inanılıyordu. Bu konuyu eserinde kapsamlı şekilde inceleyen Prof. Dr. Erhan Afyoncu özellikle XV ve XVI. yüzyıllarda Batılı kaynaklardaki bilgiler üzerinde durmuştur⁸¹. Türklerin kökeni üzerine fikir beyan eden Bracciolini, kaynak göstermeden onlar için Truvalıdır söylerken, bir başka yazar Poggio, Macarlar Sarmatyalı, Tatarlar İskit ise Türkler de Truvalıdır demişti. Floransalı Ficcino da Türkleri Truvalı sayanlardan idi. Amyris isimli manzum eserinde Giovanni Mario Fielfo, II. Mehmet’in hayatını ve fetihlerini tasvir etmişti. Şiirin büyük bölümü İstanbul’un fethine ve Yunanistan’ın zaptına ayrılmıştır. Fielfo eserinde Mehmet’in soyunun Truvalı oluşuna vurgu yaparak, Yunanistan’a hâkim olunmasını adaletin zaferi takdim etmişti. Ona göre, sonunda Truva’nın Yunanlar tarafından saldırganca fethinin intikamı alınmıştı.

Stefanos Yerasimos, Rönesans döneminde yaygınlaşan Truvalı rivayetiyle Türklerin “bizden” biri olarak kabul edilmekle kalmayıp, Roma İmparatorluğu’nun son kalıntısı İstanbul’u almalarıyla da Roma’nın kurucusu Aenas ile akraba olduklarını, bu durumda da imparatorluğun yok olmayıp aile içinde kaldığının kurgulandığını söylemektedir.

Rönesans dönemi yazarlarından çok önce Ortaçağ’da Fransızlar arasında Türklerin Truva kökenli ve Franklarla akraba olduklarına dair görüşler ortaya atılmıştı. İddialara göre Truva’nın işgalinden sonra buradan kaçanların bir kısmı Asya’ya gitmişlerdi. Daha sonra bunlar kuzeye ve Avrupa’ya dönmüşlerdir. Hatta bu dönüşün sonucu olarak Türklerin İskandinavlarla dahi akrabalığı olduğunu söyleyenler dahi vardı⁸². Türklerle Frankların aynı soydan geldikleri iddiası da

⁸¹ Bu konuda Batılı kaynaklarda bir hayli bilgi bulunmasına ve Batılıların dikkat çekici çalışmalar yapmış olmalarına karşın Türkiye’de ne yazık ki fazla rağbet gösterilmemiştir. Kayda değer en önemli çalışma: E. Afyoncu, *Fatih Sultan Mehmed ve İstanbul’un Fethi’nin Bilinmeyen Yönleri. Truva’nın İntikamı*, İstanbul 2009.

⁸² Elena Melnikova, İskandinav sagalarındaki şu bilgileri:”kuzey dillerindeki hikâyelerin hepsinin başlangıcında ifade edilir ki, Türkler ve Asyalı halklar kuzeyi kapladılar. Bundan dolayı kesinlikle

Truvalıların kaçışlarına ve sonra Avrupa'ya gelişleriyle ilgili görülmüştür. Bu konuda ilk iddialar VII. yüzyılın ortalarında Fredegaire le Scolastique tarafından dile getirilmiştir. Chronicon adlı eserin yazarı Fredegaire; “*Denildiğine göre, insanların üç grubu aynı kökendir, Türk idiler. Onlar Asya’da dolaştıktan sonra, çok sayıda savaşlar yaptılar ve Avrupa’ya girdiler. Onlardan bir grup Tuna boylarında kaldı, Trakya ile Deniz arasına yerleşti. Kendilerine Torquot adlı birini kral seçtiler ve bu adamın ismi Türklere ad oldu. Diğerleri [Tuna boylarında kalmayanlar] ise Francion’u kral seçtiler ve bundan dolayı onlara Franklar denildi*”⁸³. XII. Yüzyılda Gesta Francorum adlı kaynak Fredegaire’de geçen bilgileri tekrarlayarak, Truva’nın işgalinden sonra kaçanların Pannoa’ya [Macaristan] yerleştiklerini Frankların buradan batıya yayılırken Türklerin İskit topraklarına yerleştiklerini söylüyor. VII. yüzyıl kronikçisi Fredegaire’in Türklere ilişkin bu türden bir algı geliştirmesinin nedenleri belirsiz olmakla birlikte Türk ve Orta Asya kökenli Avrupa Hunları, Avarlar gibi Orta Asya kökenli fatih halkların Frank muhayyilesinde bıraktığı izlerin bir sonucu olduğuna da hükmedebiliriz. VII. Yüzyılda ortaya çıkan bu algının unutulmaması ve XII. yüzyılda yeniden dile getirilmesi ve yeniden Türklerle bağlantılı olarak dile getirilmesi oldukça ilginçtir. Türklerle Truva bağlantısını daha etkili biçimde dile getiren Fransız ise Guillaume de Tyr oldu. Türkmenler [Oğuzlar] hakkında bilgi sahibi olduğu anlaşılan Guillaume de Tyr, Fredegaire’in hayali köken iddiasına daha açıklık getiriyor; “Türkler veya Türkmenler –onlar aynı kökendir- başlangıçta kuzeyliydi. Kendileri de adlarının Turcus adlı birinden geldiğini teyit ederler, bizim kronikçilerimiz böyle anlatıyorlar, Şef Turcus liderliğinde Kuzey ülkelerine kaçmışlar ve orada silahlarını terk etmişler ve kendilerini sürülerine adanmışlar böylece sabit yurtları olmayan ama uygar bir toplum olmuşlardır”. Guillaume daha sonra göçebe Türklerin İran’a geldiklerini ve parlak fetihler yaparak Anadolu’ya ulaştıklarını ifade ediyor. Haçlı Seferi tarihçisinin “bizim kronikçiler” tabiriyle Fredegaire’e gönderme yaptığı kesindir zira onun dışında Truvalılar konusuna değinen kimse yoktur.

diyebiliriz ki onlar ve dilleri kuzeylidir ve onların dilleri Saxland’a, Danimarka’ya, İsveç’e ve Norveç’e ve İngiltere’nin bir kısmına yayıldı. Onların şefi, Thor’un oğlu Odin idi ve onun çok sayıda oğlu oldu. Çok sayıda halk Odin’in soyundan geldiğini söyler”, “Description de la Terre”, DGS., Moskova 1986, s. 93.

⁸³ Fredegarii et aliorum chronica, ed. B. Krusch, Hanovre 1888, s. 46 ve 93; C. Cahen, “Fredegaire et les Turcs”, *Economies et sociétés au Moyen Age. Mélanges offerts à Edouard Peroy*, Paris 1973, s. 24-27.

Fransız Haçlı kaynaklarının doğrudan ya da ima yoluyla Türklerle akraba olabileceklerine işaret etmelerinde onlara duyulan hayranlık etkili olmuş olabilir mi? Anonim Gesta Francorum'da şunları okuyoruz: “*Doğrusu kendisini Frank soyundan sayanlar kendilerinden ve onlardan [Türklerden] başka kimse kendisine şövalye diyemeyeceğini iddia ederler. Gerçekten de onlar İsa'nın imanına ve Hristiyanlığın kutsallığına her zaman sıkı sıkıya bağlı kalmış olsalardı, onlara cesaretle, güçte, savaş sanatında dek olabilecek kimse bulunmayabilirdi*”⁸⁴. Türklerle hısımlık konusunda ılımlı olabilen bir diğer Haçlı kaynağı Guibert de Nogent, “*Onların fikrine göre Franklar onların yakınlarıdır ve halklar arasında sadece Türkler ve Franklar askerlik yapmaya layık kimselerdir*”⁸⁵. Burada bir noktaya da dikkat çekmek gerekiyor, bu ifadelerde görüldüğü üzere akrabalık iddiasında bulunanlar Frankların kendileri değil de Türkler olarak sunuluyor. Fransız yazarlar kendilerine yönelik gelebilecek tepkilerden çekinerek bu düşünceleri sanki Türklerin ağzından söylenmiş gibi nakletmeye özen gösteriyorlar.

Burada bir konuya daha vurgu yapmak faydalı olacaktır: Ortaçağ'da savaş şartlarında karşılaşılan ve özellikle aralarında inanç farkı bulunanlar karşı tarafı her türlü kötülüğü ve olumsuzluğu aramayı doğal bir refleks sayıyorlardı. Birbirleri arasında kan bağı veya yakınlık düşünülemezdi bile. Fakat özellikle karşı tarafa üstün gelemeyip, kendisine mahsus saydığı nitelik ve değerleri düşmanında görünce, söz konusu düşmanın en azından bir zamanlar kendisinden olup sonradan kötülüğe büründüğü kabul edilirdi. Tarih yazarları dışında özellikle romanlar ve destanlarda başlangıçta “azılı, vahşi kan dökücü kâfir olarak görülen düşmanın, nihayetinde din değiştirip doğru yola bulmasına veya kökenin farklılığı ve iyiliğini keşfederek kâfirlikten çıkmasına” ilişkin öyküler sıklıkla anlatılır. Nitekim haçlı Seferlerinin manzum kaynakları Chansons'larda Frankların bir türlü alt edemediği azılı düşman, kan dökücü, hilekâr Emir Corboran [Kürboğa] her defasında Hristiyan olmayı reddetmesine rağmen en nihayetine hidayete ererek İslam'ı bırakır ve böylece saygı değer biri olur. Onun bu kararında önceki Hristiyan kökleri güya etkili olmuştur. Batılı Fransız Hristiyan kaynakları bu minvalde Selahaddin'i de değerlendirmekte tereddüt etmezler. Cesurluğu, dürüstlüğü ve savaşçılığıyla hayran oldukları

⁸⁴ *Histoire anonyme de la première croisade*, ed. L. Bréhier, Paris 1964, s. 50; **Anonim Haçlı Tarihi**, s. 74.

⁸⁵ Guibert de Nogent, *Gesta*, s. 162.

Selahaddin'e Müslümanlığı bir türlü yakıştıramamaktadırlar. Ortaçağ Hristiyan düşünüşünde bir Müslüman'ın iyi bir şövalyede olması gereken ahlaki değerler, savaşçılık gibi nitelikleri şahsında toplaması mümkün değildi. Fakat gerçek karşısında Ortaçağ Fransız düşünüşü çözümü Selahaddin ile Avrupalı bir bağ kurmakta görecektir. "Müslümanların eline düşen Hristiyan bir prenses cesur, nazik, şövalye Selahaddin'in annesi" olacaktır. Fransız kronik; "Selahaddin Türk'tür ama annesi Poitiers'li bir Fransız'dır" diye yazıyordu⁸⁶.

Ortaçağ Fransız Haçlı kaynakları arasında Türklerin kökeni ve yurtlarını doğru olarak veren Ermeni Hayton'un idi. Potiers'e yerleşip, Katolik Fransız muhitine ait olmasından dolayı eserini Latince yaması nedeniyle Fransız kaynağı olarak değerlendirilen eserinde Hayton: "*Türkistan başlığı altında, ülke halkı Turs [Türk] olarak anılır ve tamamıyla Müslüman'dır. Bununla bazıları hiçbir dine sahip olmayan dinsizlerdir. Kendilerine özgü alfabeleri yoktur, bunun yerine Arapça kullanırlar*"⁸⁷ diyerek konuya açıklık getirmektedir.

2.3. TÜRKLERDE DİN, KÜLTÜR VE YAŞAM TARZI

Ortaçağ'da Fransızların kaleme aldıkları ve tarih kitabı diyebileceğimiz *chronique*'ler [vekayinameler] Türklerin mensup olduğu dinin yani İslam'ın özelliklerini anlamaya ve aktarmaya çalışmazlar. Bu tür eserlerin siyasi-askeri gelişmeleri, bir hükümdarı, kahramanı veya bir halkı tanıtmak, övmek için yazıldıkları düşünülürse, düşman veya "ötekinin" inancının inceliklerini açıklamasını beklemek beyhude olur. Ortaçağ'ın özellikle Haçlı Seferleri döneminin Fransız tarihçileri Türklerden bahsederken "païen" [pagan, putperest], "sarrasin" [sarazen=pagan], "pagani" [pagan, çok tanrılı, putperest], "infidèle" [Kâfir, dini inkâr eden], "hérétique" [sapkın] terimleriyle inançlarına gönderme yaparlar. Foulcher de Chartres⁸⁸, "Les Turcs sont paganis persans" [Türkler pagan Pers'tirler] diyerek Türkleri putperest görürken, Simon de Saint-Quentin ve Hayton, Müslüman yerine Türkler söz konusu olduğunda "sarrasin" tabirini kullanmayı tercih ederler. Türklerin

⁸⁶ La Chronique de Jean Le Long d'Ypre, MGH, 25, s. 818'den naklen M. Lushchenko, *L'image de l'Asie Mineure et des Turcs* s. 110, n. 163.

⁸⁷ Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, s. 36.

⁸⁸ Foulcher de Chartres, *RHC Occ.*, c. 3, s. 334.

dini için “İslam”, “Musulman”, “Mahometan” gibi adlandırmaların yapılması Ortaçağ’ın sonlarında yani İstanbul’un fethinden daha sonraki dönemlerde yapılacaktır.

Burada “sarrasin” tabiri üzerinde biraz durmak gerekecektir. Arapçadaki “şarkiyyun” [doğulu] kelimesi Yunanca “sarakenos” olarak kullanılmış ve geç dönem Latincesindeyse “sarracenus” ve “sarracani” şeklinde kullanılmıştır. II. Yüzyılda muhtemelen bir Arap kabilesinin adı olarak kullanılıyordu. Bu adı, Eski Ahit’te İbrahim Peygamber döneminde geçen olaylardan ilham alan ve Hristiyanlıktan hareketle İslam’ı çürütmek isteyen polemikçi Jean Damascene (675-750) Müslümanlar için kullanmıştır. Batı’da VII. yüzyıl ruhbanlarından Isidore de Seville “sarrasins” üzerine şunları söylüyor: “Sarrasin ismiyle adlandırılmışlardır çünkü Sara’nın soyundan geldiklerini iddia etmektedirler, Suriye kökenlidirler, putperesttirler, çok geniş bir çölde yaşarlar. Onlara Ismaelites [İsmaili’ler] de denir çünkü İsmail’in oğlu Cedar’dan türemişlerdir. Bir de onlara Agar’dan [Hacer] dolayı Agaréniens de denir. Onlara Sarrasin denilmesi doğru değildir çünkü Sara’nın torunları olmakla övünürler”⁸⁹. Öyle anlaşıyor ki Batı Hristiyan düşüncesinde hem Antik dönem politeizmi [paien, pagan] hem de İslam, Hristiyanlığı reddetmelerinden dolayı “sarrasin” tabiriyle bir tutulmuştur. XII. Yüzyıl’a bir chanson’da Frank Kralı Clovis “sarrasin” olarak adlandırılmıştır⁹⁰. “Sarrasin’in” “doğulu” anlamı da Fransız algılayışında unutulmamış olsa bile bilinçsizce kullanılmaya devam etmiştir.

Hristiyan dünyasında İslam’ın doğuşu ve yayılması karşısında fikri mücadele ilk önce Doğu’da başladı. Daha Dört Halife döneminde Suriye, Filistin, Mısır, Anadolu’nun bir bölümü gibi Hristiyan ülkeleri Müslümanlarca fethedilince buraların Hristiyan halkı İslam devletinin tebaası haline geldiler. Kendilerine tebliğ edilen İslam karşısında özellikle Hristiyan ruhbanları savunma ve polemik şeklinde iki tavrı benimsemişlerdir⁹¹. Müslümanlar, Hristiyanlığı bozulmuş bir inanç olarak görüp, İslam’ın ise son ve eksiksiz bir din olduğunu iddia ederek, Hristiyanları din değiştirmeye davet ediyorlardı. Buna karşın Hristiyanlar İsa Mesih’in kusursuz, bozulmamış bir din olduğunu ispatlamaya çalışıyorlar ve bu amaçla Kuran ayetlerini

⁸⁹ Isidore de Seville, Etymologies, IX, 2, 57.

⁹⁰ Floovant, ed. Michelant M - F. Guessard, Paris 1858, s.127.

⁹¹ A. Erbaş, “Müslüman Hristiyan Münasebetleri sürecinde Hristiyanların İslam’a ve Müslümanlara Bakışı”, **İLAM Araştırma Dergisi**, c. III/1, 1998, s. 117-153.

de kullanıyorlardı. Bu tavra “apologie”, “apologiste” denilmektedir. Hristiyanlığın İslam’a göre daha üstün bir din olduğunu ispatlamaya yönelik yaklaşıma ise “polemique”, “polemiste” denilmektedir.

Ortaçağ Fransa’sında polemikçi ve savunmacılar Haçlı Seferlerinin başlamasından sonra ortaya çıkmıştır. Tarih kitaplarında Haçlı Seferleri işlenirken biri birlerinden keskin hatlarla ayrılmış azıllı düşmanlar Hristiyanlar ve Müslümanların ölümüne çarpışmalarının sunulması şeklinde bir üslup kullanılır ve bundan dolayı bu dönemde Hristiyan - Müslüman münasebetlerinin diğer yönleri ihmal edilir. İlk Haçlı Seferinden sonra, Doğu’ya yerleşen Batılı Hristiyanlar komşuları olan Müslümanlarla aynı coğrafyada yaşamının doğal bir sonucu olarak ekonomik, sosyal ve kültürel temaslar geliştirmişlerdir. Bu da beraberinde biri birini anlamaya ve karşılıklı etkileşime götürmüştür. Bu arada Batılı Hristiyanlar Türklerin de mensup olduğu İslam’ı çok daha yakından tanımışlardır da. Fransa’da İslam’a yönelik olarak bilgilenme ihtiyacı artarken, bir taraftan da İslam karşısında Hristiyanlığı daha etkili savunmanın yollarını da aramışlardır. Bunun sonucunda XII. yüzyılda Fransa’da ilk polemikçiyi görmekteyiz.

Pierre le Venerable (Muhterem Peter) (1092-1156): Cluny Manastırı Başrahibi Pierre le Venerable 1134’de manastırları ziyaret etmek için gittiği İspanya’da Müslümanlarla karşılaştı. Onlarla dini çeşitli konularda tartışmalara girdikten sonra, İslam üzerine eserler yazmaya karar vermiştir. O, yazdığı eserlerde, İslam öğretisinin bir özetini vermiştir. İslam’ı Hristiyanlığın sapkın bir kolu olarak görmeye çalışmış, silaha ve askere dayalı herhangi bir haçlı seferine girişmeden, Müslümanlarla diyaloga yönelmeyi düşünmüş ve sonra İslam ile Hristiyanlığı birleştirmeyi amaçlamıştı⁹². Bu düşünce yirminci yüzyılın başlarında yazılan bazı eserlerde bile gündeme getirilmekte ve İslam Dini, Hristiyan Kilisesi’nin Doğu kolu olarak tanıtılmaya çalışılmaktadır. XII. yüzyılda Fransa’da başka polemikçiler de İslam’a karşı mücadele amaçlı çalışmalar yaptılar. Bunların başlıcaları “Le Roman de Mahomet”nin yazarı Alexandre du Pont’un ve “Legende Dorée” adlı eseri kaleme alan Jacques de Voragine’dır. Le Roman de Mahomet’de, Hz. Muhammed geometri, musiki, astronomi, dilbilgisi, aritmetik, mantık ve hitabette kuvvetli ve çok bilgili bir kimse olarak gösterilir. Ticari seyahatlerinden birinde o, Rahip Bahira’ya rastlar.

⁹² A. Erbaş, s. 131.

Bahira ona: "*Mahon, sen tamamen şeytana aitsin ve onun malısın. Senin yapacağın büyük karışıklıklar sebebiyle İsa'nın şeriatı yıkılacak ve kötü bir şeriat ortaya çıkacak*" vb. şeyler söyler. Yazar ayrıca Hz. Muhammed'in saralı olduğunu iddia eder⁹³.

Haçlı Seferlerinin başlangıcında Fransız kamuoyunda Türklerin dini İslam'a yönelik ayrıntılı bilgi neredeyse yok gibiydi. Ruhban sınıfı dışında ilahiyatla ilgilenmeyen yazarlar çevresinde ve halk arasında ruhbanların Müslümanlarla ilgili yaptıkları tespitlerden, onların putperest [paien, pagan] kâfir [infidel] oldukları veya hak dini inkâr eden sapkın [hérétique] sarrasins olduklarından başka akıllarda ayrıntı kalmamış olsa gerektir. Türklerin din ve inançlarına ilişkin ayrıntılı ve kayda değer gözlemleri Fransız kaynaklarında ancak XV. yüzyılda seyyahlar vasıtasıyla dile getirilmeye başlanmıştır. Bertrandon de la Broquière bu konuda başı çekenlerdendir. Seyyah; "*Türkler de aynı Mağripliler, Berberiler, Tatarlar ve İranlılar gibi Mekke'yi ziyaret etmiş oldukları için artık alınlarına yazılmış olandan başka bir şey yapamayacaklarına inandıklarını*" belirtirken Müslümanlığa vurgu yapmaktadır⁹⁴. Aynı seyyah, "*Türkler az da yemek yese çok da yemek yese Tanrı'ya şükretmeden o sofradan kalkmazlar*" diyerek samimi dindarlığı gösteriyor⁹⁵.

Fransız tarihi kaynakları Haçlı Seferleri döneminde yani XI-XII. yüzyıllarda Türklerin dini inanışları yanında yaşam tarzları kültürlerine karşı da fazla meraklı değillerdir. İlk başlarda Türklerin yaşam tarzı üzerine Türkmenlerin göçebeliliği dikkatlerini çekmiş görünüyor. Özellikle Guillaume de Tyr'in bu konudaki tespitlerine yukarıda değinilmişti. Göçebelik dışında Türklerin kentli yaşamlarına ilişkin bilgiler XIII. yüzyıl kaynaklarında biraz belirginleşmeye başlar ve XV. yüzyılda daha da artar. Yerleşik yaşama dair bilgi verenler casusluk gibi özel amaçları kaynak yazarlarının yanında seyyahlar önemli yer tutmaktadır.

Hayton, eserinde Türkiye [Turquie] başlığını koyduğu bölümde, ülkenin önemli gördüğü kentlerini Konya, Kayseri, Silifke, Efes, İznik, Çankırı olarak sıralıyor. Ülkede her türlü tahıl, meyve ve şarabın bol miktarda üretildiğini ifade ediyor. "*Türk halkı sarrasin [Müslüman'dır] ve bu toprakların hâkimiyetini Greklerin ellerinden almışlardır. Kent ve kasabalarda yaşayanları tacirdir. Onlar*

⁹³ E. Erbaş, s. 125-126.

⁹⁴ Bertrandon de la Broquière'in **Deniz aşırı seyahati**, s. 144.

⁹⁵ Bertrandon de la Broquière, s. 154.

ziraat ve zanaat ile geçinirler. Diğerleri ise bozkırlarda daimi surette dolaşır ve yaz kış, hepsi bir arada bulunan çadırlarında koyun ile diğer hayvanları güderek yaşarlar. Piyade ve yaya olarak müthiş savaşçılardır, özellikle yay ve ok kullanmada”⁹⁶.

XIII. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru Türkiye’de bulunmuş olan Simon de Saint-Quentin Türklerin kentlerine ilişkin daha ayrıntılı bilgi verir: *“Orada kale, köy ve çiftlik mülkleri dışında yüz kent vardı. Aziz Ceorgius’un vatanı olduğu söylenen Malatya her tür zenginliğin bolca bulunduğu bir yerdir. ... Sivas büyük bir maiyetti ya da beylikti, bu nedenle çevresinde çok sayıda kale bulunmaktadır. ... Akşehir kentinin çiftlikleri kendi başına birer kent gibidir. ...Anadolu da yirmi beşe yakın çok sayıda beylik merkezi vardır; Sivas, Satellia körfezindeki Antalya, Sultan’ın hazinesinin saklandığı Alanya, Aziz Georgius’un kenti Malatya, Erzurum, Silvan, Ahlat, bir zamanlar Medlerin kenti Rugas olan Urfa ile iki hırsıza ait çarmıhtan birinin olduğu söylenen Şamsat”⁹⁷. “Konya’da toprak altında lacivert taşı (azur) madeni bulunurdu. Yine buradaki koyunyününden başka bulunan keçi yünleri vardır ki Fransa ve İngiltere’de satılık köleleri giydiği bonet’lere benzeye başlıklar bundan yapılır”⁹⁸.*

Fransız kaynakları arasında Türklerin karakterleri ve yaşam tarzlarına ilişkin gözlemleri Geç Ortaçağ’da 1432-1433 yıllarında Osmanlı ülkesini gezen Bertrandon de la Broquiere yapmıştır: *“Türkler neşeli, şen şakrak insanlar; canlan isteyince türkü söylerler; türküler onların hayatlarının bir parçasıdır; düşünce ve hüznün nedir bilmezler, her şeyi iyilikle karşılarlar. Sade bir yaşamın ve büyük zorlukların insanıdırılar. Sağda solda hayvanlar gibi toprak üstünde yatabildiklerine yolda çok rastladım”⁹⁹. Bertrandon’un gözlemleri büyük ölçüde nesnellik içermektedir. Bertrandon de la Broquiere Türk diliyle de ilgilenmiştir. Katıldığı kabileyle birlikte Baalbek şehrine geldiğinde yaşadıklarını şöyle aktarır: *“İlk gün yulaf almak için elimdeki kâğıda yulafa ve yulaf ölçeğine ne dendiğini öğrendim; ...O andan itibaren, bana kendi dillerinde konuşmayı öğretmek için öyle istekli oldular ki 'bir şeyin adını bana defalarca söyletmeye başladılar; bunu öyle yapıyorlardı ki ben de bu sözcükleri**

⁹⁶ Korykoslu Hayton, **Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı**, s. 50-52.

⁹⁷ Simon de Saint-Quentin, **Histoire des Tartares**, s. 49.

⁹⁸ Simon de Saint-Quentin, s. 50

⁹⁹ Bertrandon de la Broquiere, **Deniz aşırı seyahati**, s. 174.

artık öğrenmeye başlamıştım. Onlardan ayrıldığım zaman artık bana kendim için ve atım için gerekli olan her şeyin adını onların dilinde söyleyebiliyordum”¹⁰⁰. Türklerin yemek yeme ve yiyecekler üzerine alışkanlıkları da seyyahın notları arasındadır: “Türkler birçok yerde ekmek yiyebilirler, buna alışık olmayana çok tuhaf gözüксе de, ekmekleri çok yumuşaktır ve bize göre yarı pişmiş bile denilebilir. Eti de güneşte kurutup çiğ olarak yerler. Eğer hayvanlarından biri ister at ister deve olsun, çaresini bilmedikleri bir ölüm tehlikesiyle karşılaşılırsa onu vakit geçirmeden keserler ve sonra da etini işleyip biraz pişirerek yerler. Şehirlerde etlerini açıkta hazırladıklarını gördüm; hiç temiz olmadıkları halde bu etleri yiyorlardı. Ellerini hiç yıkamazlar; sadece kışlarını yıkadıktan sonra ve ibadet edecekleri zaman yıkıyorlar; öte yandan sakallarını temiz tutuyorlar, buldukları her ırmakta ve çeşmede sakallarını yıkıyorlar”¹⁰¹. Bursa’ya giderken Aksu isimli kasabada konaklayan Bertrandon burada, manda sütünden yapılmış, “çok güzel ve çok lezzetli” olarak nitelediği kaymak yemiştir. Daha sonra burada tattığı şiş kebabı tarif eder: “bana çok pişirilmeyen, yarı yarıya pişmiş denebilecek ızgara et yedirdiler; bunlar parça parça kesilerek ve bir şişe geçirilerek ızgarada pişiriliyordu”¹⁰². Türklerde giyim kuşam konusunda gözlemleriyse şöyledir: “Türkler dizlerine kadar çıkan çizmeler giyiyor, gösterişli giysiler kullanıyorlar; bunların bazıları kadifeden, bazıları pamuklu kumaştan, kimileri de başka kumaşlardan ama hepsi de giyilmiş elbiselerin üstüne geçirilerek kullanılıyor ve bunlar onların ne savaşmaya ne yürümeye ne de iş yapmalarına engel olmuyordu; bu yüzden Türklerin iyi giyindiklerini söylenebiliriz. Türkler uyumak için yerde yatarlar, ayaklarına kadar inen giysileri üst üste giyerler. Kepenek adını verdikleri ve palto gibi kullandıkları keçeden yapılmış bir giysiyi sırtlarına geçirirler. Bu kepenek denen giysi hafiftir ve yağmura karşı da koruyucudur; bunun çok güzelleri ve inceleri de vardır tabi, yani bunlar kaba yün kumaştan yapılabildiği gibi ince bir kumaştan olanları da vardır”¹⁰³.

¹⁰⁰ Bertrandon de la Broquiere, **Deniz aşırı seyahati**, s. 174.

¹⁰¹ Bertrandon de la Broquiere, s. 175.

¹⁰² Bertrandon de la Broquiere, s. 193.

¹⁰³ Bertrandon de la Broquiere, s. 265.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FRANSIZ HAÇLI KAYNAKLARINDA TÜRK DEVLET ADAMLARI

3.1. TÜRK HÜKÜMDARI

Haçlı Seferleriyle birlikte, savaş şartları altında, Türklerle karşılaşan Fransızların başlangıçta ve uzun bir süre için Türk devlet yapısına ve niteliklerine karşı kayıtsız kaldıkları görülmektedir. Onlar için Türkler azıllı din düşmanları, savaşılmaları, yok edilmesi gereken insanlar ve unsurlardı. Nitekim ilk haçlı seferinin en önemli kaynaklarından Anonim'in yazarı Bizans ülkesinde, Bizans devlet yapısıyla ilgili unvanları ve makamları zikretmekten geri durmamaktadır. Örneğin, "Sefil imparator, kendisine sadık olan ve *kpriopalatios* unvanı verilen bir adamına, bizi emniyetle Konstantinopolis'e kadar götürebilmeleri için öncülerimize kılavuzluk etmesini emretti"¹⁰⁴. Aynı kaynak, Türklerle söz konusu olduğundaysa, yüzeysel birkaç cümleyle konuyu geçiştirmektedir. Anadolu'da ilk karşılaştıklarında, İznik kuşatması ve arkasından Dorileon savaşından sonra Türk devlet teşkilatıyla ilgili sadece, "Türkler tamamen mağlup olduktan sonra dört gün gece gündüz kaçtılar. Öyle oldu ki onları şefi Süleyman'ın oğlu Süleyman İznik' ten kaçtıktan sonra [...]" demektedir¹⁰⁵. Türk hükümdarının en azından Süleyman'ın oğlu olduğu bilinmekle beraber adının Kılıç Arslan olduğu bilinmemekte ve sadece "şef" olarak anılıyor.

Eserini ilk haçlı seferinden çok sonra yazmış olan Guillaume de Tyr, Türkler, Türk devleti ve hatta Türk tarihi hakkında daha fazla malumat vermektedir. Sur'lu Guillaume, Selçukluları ve Selçuklu devletinin kuruluşunu şöyle anlatmaktadır: "Türkler veya Türkmenler (her ikisi de aynı soydandır), başlangıçta belirli ikamet yeri olmayan ve kuzeyde yaşayan çok vahşi insanlardır". "Otlaklar bulmak için oradan oraya göç ederlerdi. Bir sefer düzenlemek istediklerinde ordu şeklinde toplanırlardı. Ordudaki seçkinlerden biri, ortaya çıkan bütün sorunları çözmek üzere komutayı ele alırdı. Savaşçı gruplar onun emirlerine uymak zorundaydılar ve

¹⁰⁴ **Anonim Haçlı Tarihi**, s. 61; Kuropalates veya Kurator Palatii "Sarayın Efendisi" demektir, imparatorun saray hizmetinde yüksek görevli bir memurdur. Yazar daha sonra iki *kpriopalatiostan* söz edecektir. İmparatorluk saray muhafız kumandanı demektir. 7. yüzyıla kadar hiyerarşide imparatorun hemen sonra geliyor iken daha sonraları önemini kısmen kaybetmiş ve yüksek devlet ricaline, hanedan azasından olanlara ve hatta veliahtlara unvan olarak verilmiştir

¹⁰⁵ **Anonim Haçlı Tarihi**, s. 75.

hükümlerine itiraz etmek cezasız kalmazdı. Göç ederken bütün mallarını, atlarını, sürülerini, büyük ve küçükbaş hayvanlarını, kölelerini ve hizmetçilerini yanlarında götürürlerdi. Tarım yapmazlar, alışveriş bilmezlerdi, ihtiyaçlarını sadece değiş tokuş suretiyle sağlardı. Fakat rahatça dinlenmek için çadırlarını otlağı bol olan bir yere kurmak istediklerinde, makul bir vergi karşılığında, meralar ve ormanlarda ikamet etmek için aralarında akıllı biri vasıtasıyla, o toprakların hâkimi ile münasebet kurarlardı. Şimdi, bu kavmin büyük bir bölümü, diğerlerinden ayrılarak İran topraklarında müsait bir zemin buldu. Bunlar buradaki hükümdara vergi vererek, uzun süre, yıllarca kaldılar. Fakat o kadar sayısız kalabalığa ulaştılar ki, hükümdar ve valileri bu çoğalmadan endişelenmeye başladılar”. “onlar, İranlılarla ve diğer kavimlerle güç ve sayı bakımından boy ölçüşebilecekler gibi güründü ve diğer kavimlerin sahip olduğu bir hükümdar gibi komşu bölgeleri fethedebileceklerini düşündüler. Oy birliğiyle aralarından birini hükümdar yapmak istediklerinde, temayüz etmiş yüz kabile buldular. Bunlardan her biri birer ok verecek ve kabilelerin sayısına göre yüz okluk bir demet oluşacaktı. Bu demeti örttüler ve masum bir çocuğu, bu örtülü ok demetinden bir ok çekmek için çağırdılar. Bu demetten oku çekilen kabile hükümdar olacaktı. Tesadüfen çocuk Selçuklu kabilesini çekti. Önceden belirlendiği gibi hükümdarın bu kabileden seçilmesine karar verildi. Sonra bu kabileden yaş, ahlak ve yaşam tarzına göre yüz kişi seçildi. Bunlardan her biri yine adının belli olduğu birer ok verdi ve yine demet yapıldı, örtüldü aynı çocuk veya başka bir masum çocuk bir ok çekti. Çocuğun çektiği okun üzerinde Selçuk [Tuğrul Bey olmalıdır] adı yazılıydı. O kabilesinin arasında soylu, parlak, ileri yaşlarda bir adamdı. Savaşta çok tecrübeliydi ve zarif, onurlu büyük bir prens görünümüne sahipti. Böylece onu hep birlikte hükümdarlık tahtının üzerine kaldırdılar. Ona bir hükümdara gösterilen saygıyı gösterdiler ve oy birliğiyle emirlerine itaat edeceklerine dair ant içtiler”. “birkaç yıl içerisinde onlar sadece İran devletini değil, diğer bütün doğu devletlerini de hâkimiyet altına alıp, Araplara ve diğer kavimlere de boyun eğdirdiler. Ve böylece hor görülen bu önemsiz kavim, aniden bütün doğuyu yöneten bir yükselişe ulaştı”. ... “Kendilerine bir hükümdar seçerek, bu sayede büyük şöhrete ulaşanlara, eski alışkanlıkları ve kalabalıklarıyla yaşayanlar arasında isim farkı, birinci Türklerin veya Türkmen (Turcoman) adını taşımalarıdır. Artık doğu devletlerini tabiiyet altına aldıktan sonra, güçlü Mısır Devleti üzerine

hücum etmek istediler. Suriye'ye girerek, Kudüs'ün çevresindeki hemen hemen bütün şehirleri fethettiler ve daha önce de zikredildiği gibi oralarda sakin olan Hristiyanları baskı altına alarak, türlü işkencelere ve zulümlere alıştırdılar”¹⁰⁶.

Anonim’de Türk devlet görevlisi olarak ilk zikredilen unvan “emir” olup, bazen vali bazen de komutan anlamında kullanılmaktadır. Antakya’nın zapt edilmesi hikâye edilirken, şehrin yöneticisi Yağısıyan Emir unvanıyla karşımıza çıkmaktadır. “Antakya emiri Yağısıyan, Horasan’da bulunan, Büyük Selçuklu Sultanının başkumandanı olan Kürboğa’ya bir elçi gönderdi ve Antakya’yı kuşatmış bulunan Haçlılara karşı yardım istedi ve yardım ettiği takdirde ona bizzat Antakya’yı veya büyük bir servet vermeyi vaat etti”¹⁰⁷. XIII. Yüzyıl öncesi ilk Haçlı kaynaklarında iz bırakan devlet adamlarına ait unvanlar sultan (soldan) ve emir (amir) idi. Konya’nın (Ikonomium) başkent olduğu vurgulanmakla birlikte ilk haçlı tarihlerinde Türkiye Selçuklu sultanı, bir hükümdar değil daha ziyade bir şef olarak sunulmaktadır. Buna karşın Büyük Selçuklular egemen bir güç olarak görülmekte ve hem Anonim’de hem de Guillaume de Tyr’de büyük Selçuklu sultanları hükümdar olarak vurgulanmaktadır. Guillaume de Tyr; “Bizans İmparatoru Romanos Diogenes’in huzurlu ve müreffeh egemenliği altında, doğunun en ucundan Perslerin ve Asurluların güçlü hükümdarı Alparslan, inanılmaz sayıda kalabalık kavimlerle geldi, öyle ki bütün yeryüzünü kaplayacak kadar çok idiler. Savaş arabaları ve atlarıyla, küçük-büyük baş sürüleriyle muazzam donatılmış olarak bir Bizans ovasına yerleşerek, köyleri ve kaleleri fethetti”¹⁰⁸, ifadeleriyle Büyük Selçukluların hükümdarlık ve varlıkları bir ölçüde meşru görülür. Türkiye Selçuklularının bir devlet ve hükümdarlık olarak tanınmasının işaretleri öncelikle Guillaume de Tyr’de kendini gösteriyor; “Bu şehre [İznik] ve çevresine, eyaletlerin sınırlarına kadar Kılıçarslan adında bir emir hâkimdir. Perslerin hükümdarı anlamına gelen şah unvanı taşımakta olup, akıllı ve cesur bir adamdı”¹⁰⁹. İkinci Haçlı Seferi’nin resmi tarihçisi konumunda olan Odon de Deuil, Türk ordu komutanı için “émir” unvanını kullanırken, Iconium (Konya) çok soylu bir şehir, soudan’ın (sultanın) ikametgâhı tabirlerini yazmaktadır¹¹⁰.

¹⁰⁶ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği Başlangıcından Kudüs’ün zaptına**, s. 35-37.

¹⁰⁷ **Anonim Haçlı Tarihi**, s. 107.

¹⁰⁸ Willermus Tyrensis, s. 40.

¹⁰⁹ Willermus Tyrensis, s. 116.

¹¹⁰ Odon de Deuil, **Histoire de la Croisade du Roi Louis VII**, s. 74, 95-96.

XII., XIII. ve XIV. Yüzyıl Haçlı kaynaklarında Türk hükümdarının nitelikleri ve özellikleri, egemenliği nasıl sahip olduğu, nasıl kullandığı ve devrettiğine ilişkin ayrıntılı bilgiye rastlamak pek mümkün değildir. Türk hükümdarının halk ve idarecilerle olan ilişkilerine de değinilmez. Bununla birlikte, kaynaklarda, örneğin Robert le Moine’de, rastladığımız “La cour du roi des Persans”¹¹¹ [Perslerin (yani Selçukluların) kralının sarayı/hükümeti] tabiri ilginçtir. Cour ifadesi saray anlamına geldiği gibi saray halkı ve hükümet eden idareciler anlamına da gelmektedir. Bu da bize Haçlıların, en azından yazarların Türk hükümdarının saraya veya çevresinde örgütlü bir idari yapıya sahip olduğunu bildiklerini göstermektedir. Düşmanlarının “şefi” olarak niteledikleri Türk hükümdarı daha çok olumsuz ve kötileyici sıfatlarla anılır, “zalim”, “dinsiz”, Hristiyanların düşmanı olarak kötülenir.

3.2. TÜRK KADINI VE SOYLU KADINLAR

Fransız Haçlı kronikleri Türk kadını ve hanım sultanlardan çok istisnai durumlarda bahsetmektedirler. Haçlı Tarihi’nin anonim yazarı Antakya için Kürboğa ile savaş öncesi, eserinde ilk ve son defa Türk kadınından bahseder. “Halep’te oturmakta olan Kürboğa’nın annesi derhal onun yanına geldi şöyle dedi: Oğlum, işittiklerim doğru mu? Duydum ki Frank kavmiyle savaşmak istiyormuşsun. [Kürboğa] bu tamamen doğrudur dedi. Annesi; senin büyüklüğün ve Tanrılar adına sana yalvarıyorum oğlum, Franklarla savaş arama, çünkü sen yenilmez savaşçısın ve şimdiye kadar savaş meydanından kaçtığın hiç görülmemiştir. Kahramanlığın ünlüdür ve bizzat cesur askerler nerede olursa olsun senin adını duyunca titrerler. Oğlum, bizler senin kesinlikle güçlü bir savaşçı ve cesur bir adam olduğunu biliyoruz, öyle ki Hristiyan veya kâfir hiçbir kavim senin nazarında cesaret gösteremez. Erkekler senin adını duyunca, adeta vahşi bir arslanın önünden kaçan koyunlar gibi kaçarlar. Bu nedenle sana yemin ederim oğlum, ögüdümü tut ve Hristiyanlarla savaşmak senin hedeflerin arasında yer almasın. Kürboğa annesinin uyarılarını dinledikten sonra öfkeyle cevap verdi: Bana ne masallar anlatıyorsun, anne? Niçin çıldırdınız? Benim maiyetimde, küçük veya büyük Hristiyanlardan fazla emir var. Annesi; ey sevgili oğlum, Hristiyanlar tek başına sana karşı

¹¹¹ Robert le Moine, *Histoire de la Premiere Croisade*, s. 399.

savaşmazlar –onların sana karşı savaşmaya layık olmadıklarını da biliyorum- fakat onların Tanrısı gece gündüz onlar için savaşıyor ve bir koyun çobanının sürüsünü koruduğu gibi onları koruyor ve hiçbir kavmin onları incitmesine izin vermiyor; ve birisi onlara karşı savaşmak istediğinde onların Tanrısı tarafından vuruluyor. Davut Peygamberin dediği gibi: Savaş taraftarı olan kavmi helak et; gazabını, sana inanmayanlara ve senin adını anmayan krallıkların üzerine boşalt. Eğer siz savaşa giderseniz, onların savaşta güçlü ve kudretli olan Tanrısı, bütün düşmanlarını azizler ile birlikte vuracak ve peki onun en azgın düşmanları olan bütün gücünüzle ona karşı koymaya çalışan sizlere ne yapacak? Sevgili oğlum şunu bil ki, bunlara Mesih'in oğulları deniyor ve peygamberin ağzından söz verilmiş ve kabul edilmiş oğulları ve Havari onların Mesih'in mirasçıları olduğunu söylüyor. Güneşin doğuşundan batışına kadar sizin sınırlarınız olsun ve hiç kimse size karşı duramasın. Bu sözlere kim direnebilir ve onlara karşı çıkabilir? Ben sana gerçeği söylüyorum, bu savaşa başlarsan büyük kayıplara ve rezalete uğrayacaksın, askerlerini kaybedecek, şimdiye kadar kazandığın ganimetleri bırakacak, panik içerisinde kaçacaksın. Sen bu sene savaşta ölmeyeceksin, zira Tanrı öfkesi tahrik edildiğinde faili hemen cezalandırmaz, bilakis onu istediği zaman belirgin bir intikamla cezalandırır ve bu yüzden ben, senin hakkında sert hüküm vermesinden korkarım. Dediğim gibi sen hemen ölmeyeceksin fakat buna mukabil şimdi sahip olduğun her şeyi kaybedeceksin”¹¹².

Kürboğa'nın annesi hakkında diğer kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ruhban sınıfından biri olduğu tahmin edilen anonim yazarın kurgusundan ibaret olan bu diyalog, soylu Türk kadınlarının yönetimde ve karar almada etkin olduklarının Haçlılar tarafından bilindiğine bir işaret sayılabilir. Tevrat ve İncil'den ifade ve cümleler yazar tarafından Kürboğa'nın annesine söylenilerek, bir taraftan Hristiyan'ca inanış olumlanmakta diğer taraftan da Haçlılara ve Hristiyanlara moral verilmeye çalışılmaktadır. Bunun bir Türk kadın figürü üzerinden yapılması, Türk kadınlarının Hristiyanlar nazarında da sağduyulu düşünen insanlar olarak görüldüklerinin bir delili olsa gerektir.

¹¹² **Anonim Haçlı Tarihi**, çev. E. Ayan, İstanbul 2013, s. 111-112.

Haçlı kaynaklarından Ordericus Vitalis¹¹³, Danişmendli Gümüştegin'e esir düşen Antakya Prinkepsi Bohemond'un fidiye karşılığında kurtuluşuyla ilgili anlattığı hayali bir hikâye de Haçlı yazarların Türk kadınına yaklaşımlarını göstermesi bakımından ilginçtir. Hikâyeye göre Gümüştegin'in akıllı ve güzel kızı Melaz, esirleri sık sık ziyaret ediyor ve Bohemond'u çok beğenip, ona yardım ediyor. Melaz, babasının Kılıç Arslan'a karşı seferde olduğu bir sırada Bohemond'u ve arkadaşlarını serbest bırakıyor. Gümüştegin buna çok sinirlenip kızını öldürmek istiyor ama kaleyi ele geçiren Franklar bunu engelliyor ve karşılıklı olarak iki tarafın da ellerindeki esirleri serbest bırakmasını istiyorlar. Sonra Bohemond ile arkadaşları emirin kızını alarak Antakya'ya dönüyorlar ve kız vaftiz ediliyor. Bohemond bir yemini yerine getirmek üzere batıya döneceğini söyleyip kız ile kendisi evlenmiyor ve onu Richard de Salern'in oğlu Roger ile evlendiriyor. Başka bir efsaneye göre de Danişmendli beyinin sözde gizli bir Hristiyan olan hanımının esirlerle dostluk kurup Bohemond'un serbest kalmasını sağlamıştı¹¹⁴.

Haçlı kaynaklarında geçen hikâyelerden anlaşıldığı kadarıyla, Haçlı kaynaklarının yazarları özellikle soylu Türk kadınlarını daha sağduyulu, hatta Hristiyanlık sempatisi besleyen ve yiğit savaşçılar olarak gördükleri Hristiyan şövaleyeleri beğenen ve hayranlık duyan kadınlar olarak tasavvur ediyorlardı.

XV. Yüzyıldan itibaren Fransız kaynaklarında Türk kadınına ilişkin daha gerçekçi ve doğru gözlemler yansıtılmaya başlanılıyor. Bertrandon de la Broquière, Dulkadirli Beyliği topraklarına geldiğinde şunları söyler: “..at sırtında gitmekteyken yanlarında bir de kadın bulunan altı ya da sekiz Türkmene rastladık. Bu adamlardan her birinde ve kadında kalkan vardı. Bana bu kadınların yiğit insanlar olduklarını ve erkekler kadar iyi savaştıklarını söylediler; buna çok şaşırdım. Daha sonra, bu şekilde kalkan taşıyan ve Dulkadiroğlu adında bir beyin tebaası olan otuz bin kadın bulunduğu anlatıldı. Kadınlar yüzlerini siyah etaminden, dört köşe ve çok ince bir kumaşla örtüyorlardı ve zenginlik derecelerine göre bu örtüyü paralar ve kıymetli

¹¹³ Ordericus Vitalis, 1075'de İngiltere'de doğmuş ve 1143'de Fransa'da ölmüş bir urhban olup, yazdığı Kilise Tarihi ve Normandiya Tarihi ile ünlenmiştir. Onun eserini tez kapsamında inceleme imkânımız olmamıştır.

¹¹⁴ Ordericus Vitalis, **The Ecclesiastical History of England and Normandy**, çev. Th. Forester, III, London 1854, s. 307, 310'dan naleden, E. Altan, **Antakya Haçlı Prinkepsili Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)**, TTK, Ankara 2018, s. 112.

taşlarla süslüyorlardı”¹¹⁵. Özellikle Türkmenler arasında kadınlarla erkeklerin bir arada bulunmaları, kadınların da erkekler gibi atlara bindikleri, kalkan taşıyıp dövüşükleri Fransız seyyahın tespitleri arasında bulunuyor.

3.3. TÜRK RESMİ GÖREVLİLERİ VE TÜRK ORDUSU

Fransız Haçlı kaynaklarında Türk idareciler ve ordu komutanları “emir” olarak ifade edilmektedir. Genelde ordu komutanı, vali veya bir şehrin, bölgenin hâkimi konumundaki Türk devlet adamlarına “emîr” unvanı verilmektedir¹¹⁶. Fransız Haçlı kaynakları incelendiğinde “emîr’in” kim olduğunun ve nasıl bir görevi icra ettiğinin haçlılar tarafından iyi bilindiği anlaşılmaktadır. “Türklerin emir diye adlandırılan birçok prensleri vardı”¹¹⁷. Emir bir şehrin valisi [gouverneur] olabildiği de Haçlı yazarları için sıradan bir bir bilgidir; “Bundan kısa bir süre sonra Emîr Ali adındaki yönetici [gouverneur] anlaşma ile şehri bir tazminat karşılığında Haçlılara geri verdi”¹¹⁸. Sultan ve emîr dışında, devlet görevlisi olarak kadı adına da rastlanılmaktadır. Foucher de Chartres, Kaysariya’nın zaptı dolayısıyla şunları yazmaktadır: “Kral, fidye için şehrin emirini ve Müslümanların kadı dedikleri din adamını korumuştur”¹¹⁹. Resmi görevli olarak Fransız Haçlı kaynaklarında elçilerden de bahsedilmekteyse de Haçlılardan Türk hükümdar ve emirlerine gönderilen elçilerin isimleri belirtilirken, gelen Türk elçileri hakkında ne bir isim ne de bir ayrıntı verilmemekte, sadece elçi geldi ve şunları söyledi şeklindeki ifadeler kullanılmaktadır. Türk resmi görevlileri ve devlet adamlarına ilişkin daha ayrıntılı bilgiler, ileride konu edileceği üzere ancak XIII. yüzyılın ortalarından itibaren başlamakta ve XV. Yüzyıl kaynaklarında daha fazlalaşmaktadır.

İlk Haçlı seferleri kaynaklarında, Türklerin askeri niteliği ve ordu üzerine daha fazla malumat bulunmaktadır. Fakat bu veriler de Türk ordusunun nitelik ve özelliklerini anlatmak yerine, yaşanan askeri çatışmalar ve savaşlar dolayısıyla gelişmelerin anlatılması şeklindedir. Doğrudan Türk askeri teşkilatına ilişkin gözlem neredeyse yoktur. Sadece askeri gelişmeler anlatılmaktadır. Birinci Haçlı Seferi

¹¹⁵ Bertrandon de la Broquiere, **Denizşırı Seyahat**, s. 162-163.

¹¹⁶ Abdülaziz ed-Dûrî, “Emîr”, **TDVİA**, c. 11, s. 121

¹¹⁷ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 88.

¹¹⁸ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği II**, s. 317.

¹¹⁹ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 137.

sırasında, Türklerin Haçlılarla yaptıkları ilk büyük çarpışmalar Türkiye Selçuklularının başkenti İznik'in kuşatılması ve Dorylaion Savaşı sırasında yaşanmıştır. Bu çarpışmalardan itibaren Antakya'nın Haçlılarca kuşatılıp alınması, Emir Kürboğa idaresindeki Türk ordusuyla yapılan savaş ve Urfa'nın zaptı, Kudüs'ün düşürülmesi gibi büyük gelişmeler dolayısıyla haçlı kaynaklarında Türk ordusu, savaş taktikleri, stratejileri gibi hususlarda bazı verilere rastlanılmaktadır.

Anonim Haçlı Tarihi;” Göğe Yükseliş günü kuşatma araçları ve duvarlara yaslayacağımız ahşap merdivenler inşa ederek, şehri kuşatmaya başladık¹²⁰”[14 Mayıs 1097]. Bu sırada Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan Malatya seferindeydi ve haber kendisine ulaşınca Haçlı ordusunun çok ciddi bir tehlike olduğunu anlayarak hızla geri döndü. Anonim'de Sultan'ın dönüşü ve kuşatmayı yarmak için yaptığı saldırı şöyle ifade ediliyor: “Tanrı'nın korumasına güvenen kont [Saint-Gilles de Raymond], şehrin diğer tarafından oldukça güçlü bir Türk ordusunun bizimkilere, kapıya doğru yaklaştığını gördü. Haç işaretleriyle korunmuş olarak her taraftan şiddetle düşmanların üzerine saldırdı ve onları kaçmaya zorlayarak, onlardan pek çoğunu öldürdü. Kurtulanlar diğer Türklerin yardımıyla tekrar toplandılar ve zafer kazanacaklarından emin bir şekilde ve bizi esir edip Horasan'a göndermek hayaliyle ipler getirdiler. Onlar fırtına gibi geldiler ve dağın tepesindeki yolun bir kısmını aşağı doğru inmeye başladılar fakat aşağı inenelerin çoğunun kafası adamlarımız tarafından kesildi ve Türk garnizonunda dehşet yaratmak için şehre fırlatıldı”¹²¹. Foucher de Chartre, bu konuda şunları kaydediyor: “Türkler şehri kuşatanları uzaklaştırmak için güçlerini toplamışlardı. Ancak adamlarımız onları geri püskürttüler. Yaklaşık 200 adamları öldürülen Türkler, Frankların bu kadar güçlü olduklarını gördüklerinden tekrar saldırmak için elverişli zamanı beklemek üzere Anadolu içlerine çekildiler”¹²². Bu arada Foucher, Haçlı ordusunun sayısı hakkında da “orduda tahminen altı yüz bin kişi bulunmaktaydı”, “Kutsal yolculuk için evlerinden ayrılanların hepsi şu anda aramızda olsaydı şüphesiz 6 milyon savaşçımız olurdu” diyerek, Haçlı ordusunun mevcuduyla ilgili rakamlar vermektedir¹²³. İznik'in kuşatılması sırasında Türklerin savunma taktiklerinden kendilerine sıra dışı

¹²⁰ Anonim Haçlı Tarihi, s. 67.

¹²¹ Anonim Haçlı Tarihi, s. 67-68.

¹²² Fulcherius Carnotensis, **Kutsal Toprakları Kurtarmak**. Kudüs Seferi, çev. İ. B. Barlas, s. 65-66.

¹²³ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 66.

görünenler de Fransız haçlı yazarların dikkatini çekmiştir; “Türkler surların kenarlarından attıkları demir kanca uçlu halatlarla Frankları yakalayıp yukarı çekiyorlardı. [Öldürüp] cesetleri soyduktan sonra ise onları surlardan dışarı fırlatıyorlardı”¹²⁴. 18 Haziran 1097’de İznik’i Bizans kuvvetlerine teslim olunca Haçlılar yürüyüşlerine devam ettiler.

Sultan I. Kılıç Arslan, bir taraftan Haçlıları durdurmak için yeni savaş planları yaparken diğer taraftan da Danişmendlilerden ve Kayseri civarındaki Türkmen Beyi Hasan’dan yardım istedi. İlk haçlı ordusuna karşı Anadolu’da Türklerin askeri ittifakla, tek bir ordu haline gelmeleri haçlı yazarların dikkatini çekmiştir. Anonim Haçlı Tarihinde şu ifadeler rastlanılmaktadır: “Bizimkiler, Türkler, Araplar ve adını bilmediğim diğer Müslüman kavimlerden böyle kalabalık insanların nereden gelebildiklerini anlayamamışlardı, zira bu iğrenç halk, oradan buradan gelip, yakınlardaki bütün dağlar, tepeler, vadilere yayılmıştı”¹²⁵. Focuher ise, “Tüm bunlardan sonra karşımızda artık onlar vardı, Türkler! Anadolu topraklarını ve İznik şehrini gücü sayesinde zapt eden Sultanın kâfir İranlıları. Sultanın kumandası altında otuz günlük mesafeden gelenler bile bulunmaktaydı. Ayrıca yanında birçok emir de mevcuttu, mesela Emir Karaca, Emir atsız ve diğerleri”¹²⁶. Haçlı ordusunun Eskişehir istikametinde ilerleyişi sırasında Türk ordusundan birliklerin yaptığı taktik-stratejik nitelikli yıpratma saldırıları da kaynaklarda yankı bulmuştur: “Biz kendi aramızda görüşürken Türkler her cepheden bize doğru saldırıp, akıl almaz uzaklıklardan mızraklar ve oklar fırlattılar. Onlara karşı durmak veya üstünlük kurmak için hiçbir şansımızın bulunmadığı halde kapalı bir şekilde ilerledik”¹²⁷. “Bu sırada Türkler kurtlar gibi uluyor, attıkları oklar da sağanak şeklinde üzerimize yağıyordu. Tüm bunlar bizi sersemletmişti. Adamlarımızdan çoğu ölmüş veya yaralanmıştı. Buna hiç alışık olmadığımız bir mücadele şekli olduğundan çareyi kaçmakta bulduk”¹²⁸.

Dorylaion Savaşı dolayısıyla Haçlı kaynaklarında Türk ordusunun sayısına ilişkin verilere rastlanılmaktadır. Anonim “Türkler, İranlılar, Pavlikiyanlar, Müslümanlar, Agulanlar ve diğer inançsızlar 360.000 kişi idiler ki -ne kadar

¹²⁴ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 67.

¹²⁵ **Anonim Haçlı Tarih**, s. 72

¹²⁶ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 68-69.

¹²⁷ **Anonim Haçlı Tarih**, s. 72.

¹²⁸ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 69.

kalabalık olduklarını ancak Tanrı bilir- Araplar buna dâhil edilmemiştir”. Foucher, “sultanın ordusunda 360 bin savaşçı bulunmaktaydı” diyerek Anonim yazarı tekrarlar¹²⁹.

Ayrıntıya girilmemekle birlikte Türk ordusunun niteliği üzerine de tespitler bulunmaktadır. “Gelenekleri gereği ordu okçulardan tanzim edilmişti. Savaşçıların hepsi atlıydı”¹³⁰. Türk ordusu ince zırh giyen ve hafif kalkan taşıyan süvarilerden oluşuyordu¹³¹. Güçlü ve hızlı atlar üzerinde manevra ve hareket kabiliyeti yüksek olan Türkler iyi nişan alıp, ok fırlatmakta ustaydılar¹³². Onların okçulukları haçlı kaynaklarında sıkça övülmektedir; “kemik ve boynozdan yayalarıyla savaşmakta usta insanlar, harika okçular”¹³³. Haçlıların ağır zırhlarıyla bir bütün halinde kaldıkları ve aşılmaz duvara dönüşerek, Türk oklarının etkisiz kalması da kaynaklarda bir hayli anlatılmaktadır.

Türk ordusunun korkusuzca saldırı şekilleri ve cesaretleri Fransız Haçlı yazarların dikkat çektikleri bir başka husustur. “Gerçek korkuyu bilmeyen Türklerin ise cüreti ve cesareti dikkat çekiciydi”¹³⁴. “Yaylarının tehdidi Araplar, Süryaniler, Grekler ve Ermeniler arasında bilinen Türklerin atılganlık, cesaret ve becerisini, (Franklar arasında korku yaratmaya sebep olsa da) hangi tecrübeli ve bilgili tasvir edebilir”¹³⁵. Saldırı sırasında Türk askerlerinin tekbir ve nidaları da ilk haçlıların not ettikleri özelliklerdendir: “Bu sırada Türkler kurtlar gibi uluyor, attıkları oklar da sağanak şeklinde üzerimize yağıyordu”¹³⁶. “Türkler, Bohemond ve arkadaşları üzerine sürpriz bir şekilde saldırdılar. Bu Türklerin hepsi aynı anda çığlık atmaya başladılar ve bizim anlamadığımız bazı şeytani sözcükleri haykırdılar”¹³⁷.

Türkler kahramanca dövüşmüşlerdi. Ancak savaşçılıklarına rağmen Haçlı ordularını yenememişlerdi. Haçlı yazarları, “Türklerin metanet, kahramanlık ve savaş kabiliyetini kim tasvir edebilir?” diye yazıyor. “Eğer Türkler Hristiyan olsalardı, kudret ve cesaret bakımından kimse onlarla boy ölçüşemezdi”. Anonim de kurgusal

¹²⁹ Anonim Haçlı Tarihi, s. 73; Fulcherius Carnotensis, Kudüs Seferi, s. 69.

¹³⁰ Fulcherius Carnotensis, Kudüs Seferi, s. 69

¹³¹ Erkan Göksu, Türkiye Selçuklularında Ordu, TTK, Ankara 2018

¹³² Erkan Göksu, Okla Yükselen Millet, Konya 2013.

¹³³ Albert d’Aix, Histoire de la Croisade, c. I, s. 25.

¹³⁴ Fulcherius Carnotensis, Kudüs Seferi, s. 69

¹³⁵ Anonim Haçlı Tarihi, s. 73-74.

¹³⁶ Fulcherius Carnotensis, Kudüs Seferi, s. 69

¹³⁷ Anonim Haçlı Tarihi, s. 71.

olarak Sultan Kılıç Arslan, yardıma gelenlere hitaben şöyle konuşturuluyor: “siz deli misiniz? Siz henüz haçlıların kuvvet ve cesaretini daha görmediniz”¹³⁸.

¹³⁸ Anonim Haçlı Tarihi, s. 74.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FRANSIZ HAÇLI KAYNAKLARINDA İZ BIRAKAN HÜKÜMDAR VE EMİRLER

4.1. BÜYÜK SELÇUKLU SULTAN, MELİK VE EMİRLERİ

4.1.1. Sultan Berkyaruk (1092-1104)

Berkyaruk, Haçlı Seferleri başladığında Büyük Selçuklu Devletinin hükümdarıydı¹³⁹. Sultan Melikşah'ın ölümü üzerine henüz çok küçük olan oğlu Mahmud tahta oturtulmuştu. Ancak vezir Nizamülmülk ve taraftarları, Rey şehrinde Berkyaruk'u tahta çıkarıp, sultan ilan ettiler. Bunun üzerine Büyük Selçuklu hanedan üyeleri arasında iktidar mücadeleleri başladı. Berkyaruk önce kardeşi Mahmud adına savaşan kuvvetleri mağlup etti ve sultanlığını tanıttı. Buna karşılık kardeşine İsfahan'ı verdi. Bu arada amcası Suriye Meliki Tutuş da harekete geçerek Musul'u zapt etmişti. Berkyaruk Tutuş'u yenerek Bağdat'a girdi ve adına hutbe okuttu. Fakat iktidar hırsından vaz geçmeyen Tutuş, Halep, Harran ve Urfa'yı ele geçirerek, tekrar Sultanın üzerine yürüdü. Berkyaru'la Tutuş arasında kesin sonuçlu savaş Rey yakınlarında yaşandı ve savaş sırasında Tutuş'un öldürülmesiyle ülkede görünüşte birlik ve beraberliği sağlandı (1095). Fakat kısa bir süre sonra Berkyaruk'a bir değer hanedan üyesi Arslan Argun isyan etti. Sultan bu isyanla uğraşırken, Haçlılar Anadolu'yu geçerek Antakya önlerine kadar gelmişti. Büyük Selçuklu merkezi yönetimi bir yandan iç isyanlar ve taht isyancılarıyla uğraşırken, diğer yandan Haçlılara karşı kuvvetler göndermekten geri kalmadı. Ancak bilindiği üzere Emir Kürboğa komutasındaki ordu, emirler arasındaki rekabetler ve merkezi yönetimin zayıflığı dolayısıyla Haçlılara karşı kesin bir zafer elde edemedi. Haçlılar Kudüs'e doğru ilerlerken ve Urfa, Antakya gibi şehirlerde devletler kurarlarken Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk sürekli iç isyanlarla uğraşmak zorunda kaldı. Emir Üner, Muhammed b. Süleyman, Emir Kodan, Emir Yaruktaş sırasıyla ayaklandılar. En büyük tehlike de Berkyaruk'un kardeşi Muhammed Tapar'ın isyanı

¹³⁹ Sultan Berkyaruk dönemi için en kapsamlı çalışma A. Özaydın, **Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)** İstanbul 2001.

oldu. İki kardeş birçok defa savaş meydanlarında karşı karşıya geldiler. En nihayetinde 1104'te Berkyaruk'un ölümü ve Muhammed Tapar'ın tahta geçmesiyle, Büyük Selçuklu'nun en karışık dönemi sona erdi¹⁴⁰.

Berkyaruk'la ilgili Fransız Haçlı kaynaklarında çok bilgi ve tespitlere rastlanılmaktadır. Anonim Haçlı Tarihi onunla ilgili Fasil XXI, "Sultanın emiri Kürboğa'nın Antakya'ya gelmesi ve şehirdeki Haçlıları Kuşatması" başlığı altında şu satırları yazıyor: "Sultanın başkumandanı olan Kürboğa Horasan'da bulunduğu sıralarda, Antakya Emiri Yağısıyan ona bir elçi gönderdi ve Antakya'yı kuşatmış olan Haçlılara karşı yardım istedi"¹⁴¹. Anonim'de bu ifadelerin dışından Berkyaru'tan isim olarak dahi bahsedilmemektedir. Anlaşılan Anonim'in yazarı, Türklerin başında büyük bir hükümdarın olduğunun bilincindedir. Fakat onun kimliği ve içinde bulunduğu şartlara dair bir bilgi sahibi olmadığı anlaşıyor. Anonim'de daha çok Antakya'da Haçlılarla savaşan Yağısıyan ve Emir Kürboğa ön plana çıkartılıyor.

Foucher de Chartre da Berkyaruk'un adını vermemektedir; "Bu arada endişeyle etraflarına bakınan Türkler çok sayıda Hristiyan tarafından kuşatıldıklarını gördüler. Bu manzaradan korkan Amtakya Emiri Aoxianus [Yağısıyan], oğlu Sanxado'yu [Şemsülmülk] yardım talep etmek için Sultana yani İran İmparatoruna gönderdi"¹⁴². Burada kastedilen İran İmparatoru, Berkyaruk'tur. "İran Sultanı Haçlıların Antakya'yı kuşattığını öğrenir öğrenmez çok sayıda adam toplayıp, Haçlılara karşı bir ordu göndermişti. Corbagath [Kürboğa] bu ordunun lideriydi"¹⁴³.

Guillaume de Tyr de diğerleri gibi Berkyaruk'tan ismen bahsetmez. "Bu arada Yağısıyan'ın İran'a yardım için gönderdiği elçiler, arzu edildiği gibi tam olarak görevlerini ifa ve taleplerini elde ettikten sonra geri geldiler. O büyük prens [Sultan Berkyaruk] Antakyalıların içinde bulundukları kötü durumu duyunca ve ülkesinin bir kısmını zapt etmemelri için Haçlıların teşebbüslerine karşı çıkıp, onların gücünü zayıflatmak istediğinden çevresindeki İranlılardan, Türklerden ve Kürtlerden cesaret, sadakat ve güçlerine güvendiği sayısız birlikleri Suriye'ye gönderdi. Bu orduya, iradesine ve sözüne itaat etmek zorunda olan yüzden fazla kumandan ile onların

¹⁴⁰Osman G. Özgüdenli, **Selçuklular**, c I, **Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)**, İstanbul 2013, 193-2017.

¹⁴¹Anonim **Haçlı Tarihi**, s. 107.

¹⁴²Fuchherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 77.

¹⁴³Fuchherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 85.

üzerine elli kadar emîr ve daha alçak rütbede subaylar tayin etti. Ayrıca hâkimiyetaltında bulunan değişik dillerdeki kavimlerin yaşadığı bütün ülkelerin valilerine mektuplar yazarak, hiçbir mazeret ileri sürmeksizin sevgili oğlu Kürboğa'ya katılıp, itaat etmelerini istedi. Böylece efendilerinin emriyle toplanan ve sefer sırasında sayısı gittikçe artan bu ordu Mezopotamya'ya girip, Urfa önlerinde ordugâh kurdu"¹⁴⁴.

Görüldüğü üzere incelediğimiz Haçlı kaynakları Berkıaruk hakkında neredeyse hiçbir bilgiye sahip değillerdir. Onu sadece Sultan, İran İmparatoru ve Büyük Prens olarak sunmaktadırlar. Berkıaruk'tan sadece, Antakya'nın kuşatılması sırasında Emir Yağısıyan'ın yardım istemesi dolayısıyla bahsederler.

4.1.2. Sultan Muhammed Tapar (1105-1118)

Sultan Berkıaruk'un vefatından (1104) sonra, Bağdat'a gelerek Selçuklu tahtına geçti (1105). Muhammed Tapar da hanedan içinden isyanlarla uğraşmak zorunda kaldı. Daha sonra, sadece Selçuklu ülkesi için değil İslam dünyasının neredeyse genelini olumsuz etkileyen Bâtınîlerle mücadele etti. 1107'de Bâtınîlerin merkezi olan Alamut Kalesi kuşatıldı. Fakat Bâtınî hareketi bitirmek mümkün olamadı. Muhammed Tapar döneminin bir diğer önemli konusu da Birinci Haçlı Seferinden sonra, Haçlıların Kudüs başta olmak üzere Filistin, Suriye ve Urfa'da kurdukları Haçlı devletleri idi. Bu devletler İslam dünyasının kalbine saplanmış hançer durumundaydılar. Sultan Muhammed Tapar, Haçlılarla mücadeleye öncelik verdi ve askeri kuvvetler gönderdi. Büyük Selçuklu'nun büyük emirlerinden Mevdud ve Aksungur Porsukî sırasıyla ordu komutanı olarak Haçlılarla savaşmak üzere görevlendirildi. Fakat Büyük Selçuklu merkezi sultanlık yönetiminin eski gücünü kaybetmiş olması, emirler arasındaki anlaşmazlıklar, Sultanlığa karşı emirlerin bağımsızlık girişimleri, iç çekişmeler ve Bâtınîlerin yol açtığı karışıklıklar Haçlılarla gereği gibi mücadele edilmesini önledi. Üstelik Alamut kalesinin kuşatıldığı sırada Muhammed Tapar aniden rahatsızlanarak vefat etti (1118)¹⁴⁵. Sultanın beklenmedik ölümü, Haçlılara ve Bâtınîlere karşı açılan savaşların duraklamasına yol açtı.

¹⁴⁴Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği Başlangıcından Kudüs'ün Zaptına Kadar**, s. 213.

¹⁴⁵ A. Özeydin, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)**, Ankara 1990.

Fransız Haçlı kaynaklarında Sultan Muhammed Tapar'dan isim olarak hiç bahsedilmez. Sultan'ın görevlendirmesiyle Haçlılarla savaşan Emir Mevdud ve Aksungur el-Porsukî kaynaklarda bir hayli yer bulurken sultanın varlığından dahi bahsedilmemesi Büyük Selçuklu Sultanlığının zayıflamış ve sultanlık otoritesinin Musul'un ötesine Anadolu ve Suriye'de etkin olmamasıyla açıklanabilir. Gerçekten de artık Suriye, Anadolu ve Musul çevresindeki Türk devlet ve beylikleri görünüşte Büyük Selçuklu Sultanının üstünlüğünü sembolik olarak tanımakta ve her biri bağımsız hükümdarlar olarak hareket etmektedirler. Haçlılar, doğrudan komşuları olan bu devlet ve beylikleri muhatap almaktadır¹⁴⁶.

4.1.3. Emir Yağısıyan

Yağısıyan b. Muhammed b. Alp, adını Sultan Melikşah döneminde duyurmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu I. Süleyman Şah'ın Antakya'yı zaptından (1084) sonra Halep hâkimi Tutuş'la savaşa girmesi ve hayatını kaybetmesi üzerine Sultan Melikşah bizzat Suriye seferine çıktı (1086). Bu sırada Emir Yağısıyan da Sultan Melikşah'ın yanındaydı. Sultan Melikşah, Antakya'yı teslim aldı ve buraya Emir Yağısıyan'ın vali olarak atadı¹⁴⁷. Melik Tutuş'a bağlı olarak valilik görevini yürüten Yağısıyan, onunla birlikte Fatımîlere karşı mücadele etti. 1092'de Melikşah'ın ölmüyle başlayan saltanat mücadelesinde Tutuş'un yanında yer aldı. 1095'deki savaşta saf değiştirerek Berkyaruk'un yanına geçti. Tutuş'un ölümünden sonra da Halep Meliki Rıdvan'ın hizmetine girerek Antakya'daki valilik makamını korudu. Haçlılar gelinceye kadar şehri yönetimi onun üzerindeydi.

Anonim Haçlı tarihi uzun Antakya kuşatması boyunca, Yağısıyan'dan ismen ilk defa son saldırı sırasında bahsetmektedir. Türkler, kaledeki gizli geçidi Ermeni dönmesi Firuz'un ihaneti sayesinde kullanarak şehre giren Haçlılar'dan Bohemond'un bayrağını tepenin üzerine dikili gördüler. "Onlar [Haçlılar] mümkün olduğunca çabuk gelip şehir kapısına yüklendiler ve iç kaleye kaçanların dışında rastladıklarını öldürdüler. Türklerden bir kaç kapılardan kaçmak suretiyle hayatlarını kurtardılar. Franklardan çok korkan onların lideri Yağısıyan, pek çok adamıyla

¹⁴⁶C. Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, çev. M. Daş, İstanbul 2016, s. 39-55.

¹⁴⁷İbn'ül-Adim, **Biyografilerle Selçuklu Tarihi**, Terc. Ali Sevim, Ankara 1989, s. 89; E. Altan, "Yağısıyan", maddesi, **TDVİA**

birlikte apar topar kaçarken, Tankred'in bölgesine girdi. Atları bitkin vaziyette, bir köye girip, bir evde saklandılar. Burada yaşayan Ermeni ve Süryaniler, kaçanların kim olduğunu anlayınca, onu esir edip, başını kestiler ve kendilerine hürriyetlerini kazandıran Efendim Bohemond'a getirdiler"¹⁴⁸.

Foucher de Chartre ise daha Antakya kuşatmasının başından itibaren Emir Yağısıyan'dan bahseder ve onun hemen oğlu Sanxado'yu [Şemsülmülk] yardım istemek üzere Sultana yani İran İmparatoruna [Berkyaruk] gönderdiğini yazar. Kuşatma boyunca Yağısıyan'dan bahsetmeksizin Türklerin direnişini ve Haçlıların Antakya'yı düşürmek için verdikleri mücadeleyi coşkulu bir şekilde anlatır. Şehrin zaptı sırasında yaşananları dile getirirken bir kez daha emir Yağısıyan'dan bahseder: "Haçlılar gün ağarırken şehre saldırmaya başlamışlardı. Türkler Bohemond'un yukarıda dalgalanan kırmızı bayrağının farkına vardığında, Haçlıların borazanları etraftaki büyük kargaşayı çoktan coşturmuştu. Haçlılar kınından çekilmiş kılıçlarıyla caddelerde koşturup şaşkınlıkla kaçışan insanları acımasızca öldürüyorlardı. Kaçabilen Türkler ise yüksek uçurumdaki kaleye sığınmışlardı. Ortak halkımız [Rum ve Ermeniler?] caddelerde ve evlerde buldukları her şeye el koyuyorlardı. Savaş konusunda deneyimli olan şövalyeler ise peşlerinden koşup onları öldürmeye devam ettiler. Yağısıyan isimli Antakya Emirinin başı bir Ermeni köylü tarafından kesildi ve kopan kelle hemen Haçlılara getirildi. Onun kemeri ve kılıfı altmış Bizans altını değerindeydi"¹⁴⁹.

Guillaume de Tyr, Yağısıyan'dan çok daha ayrıntılı bahsetmektedir: Fasil 11-16'da "Bu mükemmel şehrin valisi tanınmış bir Türk olan Yağısıyan idi. Bu, Haçlı prenslerinin böyle büyük bir orduyla geldiklerini öğrenince, pek çok elçi gönderip, sözlü ve yazılı olarak bütün doğunun prenslerinden, bilhassa Bağdat halifesinden ve hepsinden güçlü olan Pers [Selçuklu] sultanından yardım istedi. Teşebbüsleri bakımından prensleri kazanması kolay oldu çünkü uzun zaman önce bizimkilerin gelişinden haberdar olmuşlardı ve Kılıç Arslan bizatihi onlarla yaşadığı tecrübelerle dayanarak, sayıları cesaretleri ve kahramanlıkları hakkında güvenilir bilgiler vermişti. Her ikisi de gözyaşlarıyla umutsuzca diğerlerinden yardım istediler, bunlardan biri mağlubiyetinin intikamını, diğeri ülkesini ve şehrini onların

¹⁴⁸ **Anonim Haçlı Tarihi**, s. 105-106.

¹⁴⁹ Fuchherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 83.

taşkınlıklarından korumak için yalvardılar. Bu arada Yağısıyan, Haçlılardan korktuğundan, çevre illerden çekildi ve büyük bir gayretle komşu şehirlerden savaşçı kuvvetler, kuşatmaya karşı yiyecek ve ihtiyaç maddeleri topladı, silahlar getirtti, halkı demir, çelik ne gerekliyse savaş makineleri getirmeye teşvik etti ve kuşatılan halkın ve şehrin kurtuluşu için gerekli olan her şeyi eksiksiz tamamladı. Böylece şehrin çevresini dolaşıp, meyve, şarap, yağ ve diğer gıda ürünleri, büyük ve küçükbaş hayvanlar, ne varsa aldılar ve şehre depoladılar”¹⁵⁰.

Guillaume de Tyr bundan sonra Haçlı ordusunun şehri kuşatmasını, ordu içerisinde yaşananları, Türklerle yapılan çatışmaları uzun ve etkileyici bir dille anlatmaktadır. Antakya’nın yardım istemesini bu defa Yağısıyan’ın adını anmaksızın anlatan Guillaume de Tyr, Beşinci kitap fasıl 5’de çatışmalar dolayısıyla Yağısıyan’dan bir kez daha bahseder¹⁵¹. Antakya’nın ileri gelenlerinin Yağısıyan’la şehrin Haçlılara teslimi konusunu görüştükleri bilgisi de Guillaume de Tyr’in eserinde yer almaktadır¹⁵². Antakya’nın düşüşü ve Yağısıyan’ın şehit edilmesini de Fransız Haçlı kaynağı coşkulu bir dille anlatmaktadır: “Yağısıyan şehrin ihanete uğradığını ve düşmanların kuleleri, kapıları ve surları işgal ettiklerini ve halkın katledildiğini görünce, iç kaleye kaçmayı düşündü ama Hristiyan ordusunun, onu takip edip orayı da kuşatacaklarından korkarak, hayatını kurtarmak için yalnız başına kaçmaya başladı. Kalenin arka kapılarından birinden çıkarak sıkıntı ve endişe içerisinde plansızca oraya buraya gitmekteyken tesadüf ettiği birkaç Ermeni onu tanıyıp, karşılamak ve mutat şekilde saygı göstermek istediler. O, onların yaklaşmasına izin verirken, onlar, onun tek başına kaçtığını ve şehrin gerçekten ele geçirildiğini anladılar. Onu yere düşürüp kendi kılıcıyla öldürerek, şehre taşıdılar ve bütün prenslere, halka gösterdiler”¹⁵³.

4.1.4. Emir Kürboğa

Ebu Saîd Kıvâmüddevle Kürboğa, Büyük Selçuklu kumanandanlarından olup Musul emîri olarak tanınmıştır. Melikşah’ın ölümünden sonra başlayan taht

¹⁵⁰Willermus Tyrensis, **Haçlı Kronoği**, s. 169-170.

¹⁵¹Willermus Tyrensis, s. 200-201.

¹⁵²Willermus Tyrensis, s. 219

¹⁵³Willermus Tyrensis, s. 226-227.

kavgasında Kürboğa önce Berkyaruk’a karşı, Terken Hatun ve Mahmud’un yanında yer almıştır. Kürboğa, Bağdat’tan İsfahan’a giderek Berkyaruk’u tutuklattı ancak Nizamülmülk’ün çabasıyla Sultan hapisten kurtarıldı. Mahmud ve Terken Hatun adına Kerec’te Berkyaruk’un kuvvetlerine karşı savaştı. Halifenin Berkyaruk’u sultan olarak tanınması üzerine Kürboğa da Berkyaruk safına katıldı¹⁵⁴. Tutuş’a karşı savaşırken tutuklandı ve bir süre zindana atıldı. Tutuş’un ölümünden sonra, Berkyaruk’un ricası üzerine Melik Rıdvan b. Tutuş onu serbest bıraktı. Nusaybin ve Musul çevresindeki Müslüman emirlerin aralarındaki mücadeleye dâhil olan Kürboğa önce Nusaybin’e sonra da Musul’a hâkim oldu (1096). Buralarda hutbeyi Sultan Berkyaruk adına okuttuğundan Musul’u vali olarak idare etmeye devam etti¹⁵⁵. Anadolu’yu geçen Haçlılar, Antakya’yı kuşatınca (1098) emir Yağısıyan’ın, Sultan Berkyaruk’tan yardım istemesi üzerine, Sultan, Musul hâkimi Emir Kürboğa’yı, el-Cezire ve Musul kuvvetlerini toplayarak Antakya’yı kurtarmakla görevlendirdi¹⁵⁶. Güçlü bir orduyla Musul’dan hareket eden Emir Kürboğa, önce Haçlıların eline geçmiş olan Urfa’yı kuşattı (10 Mart 1098). Urfa Haçlı Kontu Baudpuin de Bologne, sağlam surları ve Haçlıların çetin direnişi dolayısıyla Kürboğa’nın kuvvetlerine direndi. Bu arada üç hafta boyunca Urfa’nın zaptıyla zaman kaybedilmesi, Antakya’nın düşürülmesi için adeta Haçlılara fırsat ve zaman verilmiş oldu. Kürboğa, 25 Mayıs 1098’de Urfa’dan kuşatmayı kaldırarak Antakya istikametine yürüdü. Mercidabık’ta Dımaşk Meliki Dukak, Atabeg Tuğtekin, Sincar hâkimi Arslantaş ve Artuklu Sökmen de Selçuklu ordusuna katıldılar. Türk ordusu Antakya önlerine geldiğinde şehir Haçlıların eline geçmişti. Kürboğa şehir surları önünde yapılan ilk çarpışmayı kazandı fakat surları aşmak mümkün olamadı. İç kaleye sızma girişimi de başarısız oldu. Bunun üzerine Kürboğa şehri ve kaleyi sıkı bir ablukaya alarak Haçlıları açlıkla teslim almak istedi. Haçlılar büyük bir kıtlığa maruz kaldılar ve şehirden kaçışlar başladı. Bu sırada Bizans’ın gönderdiği yardım kuvvetleri de Kürboğa’nın Haçlıları imha ettiğini düşünerek geri döndüler. Gelişmeler Türklerin lehineyken, Dımaşk Meliki Dukak, Atabeg Tuğtekin, Humus Hâkimi Cenahüddeve, Sincar Hâkimi Arslantaş ve Artuklu Sökmen kendilerine karşı Kürboğa’nın iyi davranmadığı iddiasıyla birer birer Selçuklu ordusunu terk

¹⁵⁴ I. Demirkent, “Kürboğa”, maddesi **TDVİA**

¹⁵⁵ A. Özaydın, “Büyük Selçuklu Emiri Kürboğa”, *Tarih Dergisi*, S. 36, s. 405-421.

¹⁵⁶ Osman G. Özgüdenli, **Selçuklular**, 209

ettiler. Bu nedenle bir hayli kuvvet kaybeden Kürboğa 28 Haziran 1098’de Haçlılarla dışarda bir meydan savaşına girdi. Bu savaşta ağır bir yenilgi alan Kürboğa geri Musul’a çekildi. Daha sonraları Berkyaruk’la Muhammed Tapar arasındaki taht mücadelelerinde de rol oynadı. 1102 tarihinde vefat etti.

İlk Haçlı kaynakları için Emir Kürboğa çok önemli bir figürdür zira o, sultanın gönderdiği en güçlü orduya komuta eden, büyük emirdi. Komuta ettiği ordu, Haçlıların o zamana kadar karşılaştıklarının en etkilisi ve tehlikelisiydi. Bu orduya çevredeki neredeyse bütün Müslüman emir ve komutanlar katılmışlardı. Böylesi büyük bir emirin ve güçlü bir ordunun mağlup edilmesi doğal olarak Haçlı kaynaklarında büyük yankılar yaratmıştır. Öyle ki kurmaca olaylara dayalı destansı Les Chétifs adlı yapıtın başkahramanıdır. Güçsüzler, cılızlar anlamında “chétifs” adlı şiirsel eser, kurgu olup, Birinci Haçlı Seferinden çok sonra yazılmıştır. Haçlı Seferi sırasında birkaç şövalyenin Türklere esir düşmeleri, Kürboğa ile karşılaşmaları, Selçuklu Sultanı, Emir Kürboğa ve diğer devlet adamlarının çaresizlikleri, güçsüzlükleri, buna karşın Fransız Hristiyan şövaleyelerinin cesur, zeki oluşları, onların maceraları şiir şeklinde ifade edilirken İslam’a ve Hz. Muhammed’e yönelik de ağır ithamlar yapılmaktadır¹⁵⁷.

Emir Kürboğa, Haçlı kaynaklarında unvan ve isminin o zamanki tellafuz ediliş şekliyle genellikle Carboran olarak zikredilmektedir. Anonim Haçlı Tarihinde, “Carboran, geniş bir alandan büyük bir ordu topladı ve Türkler’in papası olan halifeden Hristiyanları öldürmek için izin aldıktan sonra, Antakya’ya doğru uzun bir sefere çıktı. Kudüs emiri bir orduyla yardıma geldi ve Dimaşk meliki de kalabalık kuvvetlerle yola koyuldu. Böylece Carboran, kâfirlerden, Türklerden, Araplardan, Müslümanlardan, Pavlikiyanlardan, Azymitlerden, Kürtlerden, Agulanlardan ve diğer birçok kavimlerden sayısız kalabalık bir ordu topladı”, denilerek Antakya önüne gelmesi anlatılıyor¹⁵⁸.

Anonim Haçlı Tarihi’nde, Kürboğa’nın iç kaleye sızma girişimi farklı şekilde akis bulmuştur. Anonim yazarı Emir Kürboğa’ya iç kaleyi Yağısıyan’ın oğlu Şemsülmülk’ün teslim ettiğini, Kürboğa ile Şemsülmülk’ü kurgusal konuşmalar yaptırarak söylüyor. İlk saldırıda Haçlıların yenildiği anlatılmazken, Haçlıların eski

¹⁵⁷The Old French Crusade Cycle. Volume V. Les Chétifs, ed. Geoffre M. Myers, The University of Alabama Press, 1981.

¹⁵⁸Anonim Haçlı Tarihi, s. 107.

ve paslı silahları Kürboğa'ya göndererek onu yanıltmaları hikâye ediliyor¹⁵⁹. Daha sonra da yukarıda izah edildiği gibi Kürboğa yine kurgusal olarak annesiyle konuşturuluyor ve annesi ona Haçlılarla savaşmaması yönünde gizemli telkinlerde bulunuyor. Kürboğa'nın Antakya'yı kuşatması üzerine, Haçlı ordusundan kaçanlara da Anonim'in 23. Faslında yer veriliyor: "Antakya'ya gelişinden üç gün sonra Kürboğa savaşa hazırlandı ve büyük bir Türk savaş kuvveti de ona katıldıktan sonra iç kale istikametinden şehre yaklaştı. Onlara karşılık verebileceğimizi düşünen bizler, savaşa giriştik fakat öyle güçlüydüler ki şehre döndük. Kapı çok kısa ve dar olduğundan, izdihamdan çokları ezilerek öldü. Bir Perşembe günü bizimkilerin bir kısmı akşama kadar surların dışında, bir kısmı da içinde savaştılar. Bunlar cerayan ederken, bir önceki gün akşama kadar süren savaşta yaralanan Guillaume de Grandmesnil, kardeşi Albericus, Wido Trusellus ve Yoksul Lambertus Pauper gece gizlice duvarlardan aşağıya inerek denize doğru koştular ve ellerini ayaklarını ovuşturdular. Adını bilmediğim birçokları da onunla birlikteydi. Bunlar St. Simeon (Suveyda) limanında bulunan gemiye ulaştıklarında denizcilere şöyle dediler: "Ey zavallı adamlar, niçin burada duruyorsunuz? Bizimkilerin hepsi öldü ve bizler ölümden zor kurtulduk zira Türk ordusu şehirdeki diğerlerimizi kuşatmaktadır". Denizciler bunu duyunca korktular ve dehşet içerisinde derhal gemileriyle denize yelken açtılar. O anda Türkler geldiler ve yakalayabildikleri herkesi öldürdüler"¹⁶⁰.

Anonim'de Keşiş Pierre l'Hermite ve Şövalye Herluin'in, Kürboğa'ya elçi olarak gönderilmesi de anlatılmaktadır: "Altın kaplama bir koltukta oturuyordu, bacak bacak üstüne atmış, mağrur bir tavırla, etrafını baronlar çevreliyordu. Ülkesindeki insanların tarzında giyinmişti, onu görünce geniş arazilerin sahibi bir senyör sanılırdı. Elçilerimiz önünde durdular ne eğildiler ne de selamladılar, bu, Türkler için kendi çadırlarında büyük aşağılanmaydı. Eğer elçi olmasalardı o anda öldürülürlerdi. Pierre l'Ermite sözcülük yaptı: Carboran, Frankların sana söylediklerin dinle! Onlar sana karşı ordular sevk etmeyi utanç ve zahmet sayıyorlar. Senin taptığın tanrılar seninle alay ediyorlar. Baronlarımız temin ve teyit ederler ki bu ülke senden önce kendilerine aitti ve sizin insanların bu ülkeyi kötülükle onların elinden aldılar. İşte bu yüzden miraslarını almak için geldiler ve haklarını savunmak

¹⁵⁹ Anonim Haçlı Tarihi, s. 108-109.

¹⁶⁰ Anonim Haçlı Tarihi, s. 114.

için savaşmaya hazırlar, yirmi kişiye karşı on kişi, hatta bir kişi, cesaretin var mı, kim muzaffer olur! Mağlup olan ülkesine döner, dinini de götürür. Bu sözler üzerine Carboran kahkaha patlattı”¹⁶¹.

Anonim’e göre; “Sultanın en büyük emîri Kürboğa, danışmanlarıyla görüşerek gurur ve öfkeli bir şekilde cevap verdi: Ne sizin Tanrınızı ne de Hristiyanlığı seviyoruz ve size ve onlara tükürüyoruz. Bizim buraya gelmemizin sebebi bahsettiğiniz o liderler ve kumandanların, kadınsı bir halktan fethettiğimiz bu ülke üzerinde hak iddia etmeleridir. Cevabımızı bilmek ister misiniz? Öyleyse mümkün olan en kısa sürede geri dönün ve liderlerinize deyin ki şayet hepsi Türk olmak [Müslüman olmak] isterler ve allah’a dizlerini büküp secde ederler ve onun şeriatına tabi olurlarsa biz onlara şehirler ve kalelerle beraber bu arazileri ve daha fazlasını vereceğiz, böylece piyade olmaktan kurtulup, hepsi bizler gibi şövalye olacaklar; ve onlara deyin ki onları daima en yakın dostlarımız olarak kabul edeceğiz. Aksi takdirde öldürüleceklerini veya zincire vurularak Horasan’a götürülüp, sonsuza kadar çocuklarımıza köle olarak hizmet edeceklerini bilmelidirler”¹⁶².

Anonim haçlı tarihi’nin 29. Faslında Haçlıların Kürboğa’yı mağlup etmeleri başlığıyla, Haçlılarla Selçuklu ordusu arasında yapılan meydan savaşı ve kazandıkları zafer coşkulu biçimde dile getiriliyor.

Foucher de Chartre, Kürboğa’yı Corbagath olarak adlandırıyor. Onun kuvvetli bir orduyla gelmesi üzerine, Haçlıların Pierre l’Hermit’i elçi olarak gönderip şu teklifin yapıldığını belirtiyor: “Eğer eskiden Hristiyanlara ait olan bu toprakları boşaltmazlarsa saldıracağız. Türkler savaşmayı tercih ederlerse, bu savaş iki taraftan da seçilmiş, 5, 10, 20 ya da 100 şövalye arasında olmalı böylece binlerce kişinin ölmesi engellenmiş olur. Bu savaş sonucunda galip gelen taraf şehri alacak ve hâkimiyet tartışmasız olacaktı”. “Bu teklif Türkler tarafından kabul edilmedi. Türkler kalabalık ordularına ve güçlerine güvenerek bizi yok edeceklerini füşündüler. Atlılar ve yayalar toplam 300 bin kişilerdi. Pierre gelip Türklerin cevabını bildirince Haçlılar hemen savaşa hazırlanıp tüm umutlarını Tanrıya bağladılar. Türklerin Emir

¹⁶¹ Anonim Haçlı Tarihi, s. 127.

¹⁶² Anonim Haçlı Tarihi, s. 127-128.

adını verdikleri birçok prensleri vardı. Bu emirler arasında Kürboğa, Dukak ve Amisoliman [Artuklu ilgazi'nin oğlu Süleyman] bulunmaktaydı¹⁶³.

Foucher daha sonra XXII. Başlıkta savaş hazırlıklarını, XXII. Başlıkta Kürboğa'nın ordusunun mağlup edilmesini coşkulu biçimde hikâye etmektedir. XIV. Başlıkta ise papaya yazılan mektup verilmektedir¹⁶⁴.

La Chanson d'Antioche [Antakya Destanı] adlı manzum kaynakta da Kürboğa baş aktörlerden biridir. "Carboran'ın ordusu kalenin karşısına istediği gibi yerleşti, kuvvetlerini bizimkilerle savaşmak üzere gönderdi. Onlar düzenli ve sıkı hat halindeyken bizimkiler yorgun ve karşı koyacak güçte değillerdi. Bundan dolayı zor durumda kaldıklarında daha iyi savunma yapmak için düşmanla aralarına duvar örmeyi baronlarımız düşündü. [...] Açlık adamlarımızı zayıf düşürdü. Rüzgâr sert ve soğuk esiyordu. Ateş yakmak zorunda kaldılar ama kahrolası şeytan, o da işe karıştı, güzel şehirde yangın gece yarısına kadar sürdü, kilise, ev iki bin bina yandı. Bizimkiler kiliselerin yanmasından dolayı üzülüp korktular.

Üzüntüyle kızgınlık arasında kalan bizimkiler, herşey kötüye gidiyor dediler. Bu şekilde devam edemeyiz, daha şimdiden tüm düşkünler açlıktan ölüyorlar. Senyörler, dedi piskopos, bana göre yapılması gereken işte şu: Carboran'a (Tanrı belasını versin) adam gönderin, bu ülke bizimdir deyin, zira onun adamları gelip, işgal etmeden önce burası bize aitti. Biz burada onun bir hakkı olmadığını kanıtlamaya hazırız. Savaşla on şövalye yirmiye bedeldir ve savaştan bir şampiyon çıkar! Eğer redderse, başka türlü davranırsınız. Tanrının izniyle, Tanrının oğlu ki bizim için ölüme katlandı. Biz hepimiz onun çocuklarıyız ve onun intikamını alacağız. Uymayan namerttir, diye bağırıldılar baronlar¹⁶⁵.

Burada bir noktaya dikkat çekmekte yarar var: La Chanson d'Antioche'da şiirsel bir şekilde dile getirilen, Anadolu'nun Hristiyan yurduyken Türkler tarafından vatan edinilmesi, Hristiyan Batı düşüncesinde hiçbir zaman kabul görmemiştir. Türklerin işgalci olduğu, kendi yurtlarıyken haksızcasına bu topraklara yerleştikleri fikri bilinçli ya da bilinçsiz sürekli dile getirilmiştir. Modern çalışmalarda da bu fikir bazen ima yoluyla bile işlenmektedir.

¹⁶³Fuclherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 87-88.

¹⁶⁴Fuclherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s.88-95

¹⁶⁵ "La Chanson d'Antioche", Chant VII, fasıl XXI-XXII. **Croisades et Pélerinage, Recits, Chroniques et Voyages en Terre Sainte XII-XVIeme Siècle**, ed. D Régner-Bohler, Paris 1997, s. 136-137.

Manzum La Chanson d'Antioche destanının diğer bölümlerinde Kürboğa'dan sıkça bahsedilir. Çarpışmalarda çoğu zaman hilebaz, inatçı, haksız biri olarak tasvir edilir. Haçlıların kahramanlığı ve parlak zaferi kazanarak Antakya'yı zapt etmeleri coşkulu ve heyecanlı bir üslupla anlatılır.

Guillaume de Tyr, Emir Kürboğa ve Haçlılara karşı gönderilen Selçuklu ordusuyla yapılan savaflara çok geniş yer ayırmaktadır. Bu verilerin burada incelenmesi veya doğrudan verilmesi, çalışmanın hacmini gereksiz yere çoğaltacağından, sadece Guillaume'un eserindeki Kürboğa ile ilgili geçen başlıkları vermek daha iyi olacaktır. Eserin Beşinci Kitap, Fasıl 14'te Yardım birliklerinin [Kürboğa'nın ordusunun] Urfa'yı kuşatması, fakat birkaç hafta sonra kuşatmanın kaldırılması; Fasıl-15-17'de Prenslerin gönderdiği habercilerin düşmanın geldiğini teyit etmeleri. Prenslerin görüşmesi. Bohemond'un planını açıklaması ve arkadaşlarıyla şehrin tesliminden sonra Antakya'nın durumunu görüşmesi anlatılmaktadır. Fasıl 18, Bohemond'un arkadaşının, Antakyalıların duyduğu şüpheyi gidermesi, Fasıl 19, Antakya'daki Hristiyanların kötü durumları. Türklerin hepsini yok etme kararı dile getirilmektedir. Fasıl 20-23'de Bohemond ile arkadaşının kararlaştırdıkları planın uygulanması. Şahrin iç kaleye kadar zapt edilmesi. Altıncı kitap, Fasıl 1'de Antakya kalesinin tasviri, Fasıl 2'de Roger de Barneville'in bir Türk süvarisi tarafından öldürülmesi, Fasıl 3'de Büyük Pers [Kürboğa'nın] ordusunun gelmesi. Dük'ün başarısızlığa uğraması. Fasıl 4'te Prenslerin kalenin bulunduğu dağın eteğinde bir hendek kazdırmaları. Hristiyanların zafer kazanması. Türk ordugahnın tepeden düzlüğe taşınması. Fasıl 5'te Şehirde kıtlık. Bazı soyluların kaçması. Bohemond'un şehrin idaresini alması. Fasıl 6'da Flandre Kontu'nun daha fazla muhafaza edemeyeceği istihkâmı yıkması. Pers emirinin [Kürboğa'ya] kumandanına Hristiyan esirler göndermesi. Fasıl 7'de Başgösteren korkunç kıtlık. Fasıl 8'de Düşmanın kulelerden birini ele geçirme teşebbüsünün engellenmesi. Fasıl 9'da Düşmanın limandaki filoyu tahrip etmesi. Fasıl 10-12'de Stephan de Chartres'in verdiği yanlış bilgiyle, ordusuyla Antakya'ya gelmekte olan imparatorun [Bizans] seferden geri dönmesi. Fasıl 13'de Hristiyanların umutsuzluğu. İtaatsizliğe başlamaları. Bohemond'un gizlenenleri yerlerinden çıkarmak için kenti ateşe vermesi. Prenslerin kaçmayı düşünmeleri. Fakat Dük'ün sadık kalması. Fasıl 14'te, Kutsal haç'ın bulunması. Ordunun cesaretlenmesi. Fasıl 15'de Pierre l'Hermite'in

elçi olarak düşman ordugâhına gitmesi. Fasıl 16'da Pierre l'Hermite'in eli boş olarak dönmesi. Savaş hazırlık. Fasıl 17-18'de Hristiyanların, düşman tarafından engellenmeden karşılaşma için şehirden çıkması. Fasıl 19'da Gökten düşen bir çğ nedeniyle Hristiyan ordusunun güçlenmesi. Fasıl 20-21'de Savaşın Hristiyanların zaferi ile sona ermesi. Düşmanların kaçmaya başlaması. Fasıl 22'de Haçlıların zengin ganimet elde etmeleri anlatılmaktadır. Tüm bu başlıklar Guillaume de TTy'r'in eserinin çevirisinde yüz sayfadan fazla yer kaplamaktadır¹⁶⁶.

4.1.5. Emîr Mevdûd b. Altuntegin ve Atabeğ Tuğtekin

Sultan Muhammed Tapar dönemi Selçuklu emîrlerinden biridir. Musul'a vali olarak atanan Emîr Şerefeddin Mevdûd b. Altuntegin'in hayatı hakkında fazla bilgi yoktur¹⁶⁷. Sultan Muhammed Tapar 1108'de Mevdûd'u Çavlı'nın elinden Musul'u alması için gönderdi. Çavlı'yı başarısızlığa uğratan Mevdûd, Musul'a hâkim olduktan sonra 1110 ve 1112 yıllarında Urfa'yı kuşattı. Fakat bir sonuç alamadı. 1113 yılında, Dımaşk Atabeği Tuğtekin'in yardım çağrısı üzerine Mevdûd, yanına Emîr Temirek b. Arslantaş ve Emîr Ayaz b. İlgazi gibi kumandanları alarak Suriye'ye gitti. Kudüs Kralı Baudouin'in komutasındaki Haçlı kuvvetlerini Mevdûd ve Tuğtekin 29 Haziran 1113'te ağır bir bozguna uğrattılar. Hatta esirler arasında Kral Baudouin de vardı fakat o kendini gizleyip, kaçmayı başardı. Kesin sonuçlu olmayan bu zaferden sonra kışı Suriye'de geçirmek isteyen Mevdûd, Dımaşk'ta Tuğtekin'in misafiri oldu. Bu sırada uğradığı bir suikast sonucu yaşamını yitirdi.

Türkmen asıllı emirlerden biri olan Tuğtekin, Suriye Meliki Tutuş'un yanında taht mücadelesine katılmış ve Berkıyruk'a esir düşmüştür. Onun ölümünden sonra serbest kalarak Dımaşk'a geldi. Suriye'de Tutuş'un oğulları Dukak ve Rıdvan arasındaki mücadelede rol oynadı. Haçlıların Antakya kuşatmasına karşı Kürboğa'nın ordusuna destek için katıldı. Dımaşk Meliki Dukak'ın atabeği ve en büyük yardımcısıydı. Onun adına çevredeki Müslüman emirlerle askeri-siyasi temaslar kurdu. Melik Dukak'ın ölümünden sonra oğlu Tutuş'u Dımaş meliki ilan etti. Bir süre sonra da onun 12 yaşındaki kardeşi Ertaş'ı melik yaptı. Ertaş'ın ölümü

¹⁶⁶Willermus Tyrensis, **Haçlı Kronoği**, s. 213-272.

¹⁶⁷I. Demirken, "Mevdûd b. Altuntegin" maddesi **TDVİA**

üzerine hutbeyi tekrar Tutuş adına okutan Tuğtekin artık Dımaşk'ta gerçek iktidar sahibi oldu. O böylece 1104'de Büyük Selçuklu'nun parçalanmasına paralel olarak ilk atabeylik olan Tuğtekinliler (Böriler, Dımaşk) Atabeyliğini kurmuş oldu¹⁶⁸. Haçlılarla birçok mücadeleler gerçekleştiren Tuğtekin'in en büyük başarılarından biri 1113'de Emîr Mevdûd'la birlikte kazandığı zaferdir. Benzer başarıyı 1116'da Aksungur el-Porsukî ile tekrarlayacaktır. Haçlı kaynaklarında kendisinden sıkça bahsettiren Tuğtekin, 1128'de vefat etmiştir.

Emîr Mevdûd ve Tuğtekin'in 1113'de kazandıkları zafer Foucher de Chartre tarafından şöyle anlatılmaktadır: “Yaz gelince güçlerini bir araya toplayan Türkler, Hristiyanları yok etmek amacıyla Kudüs'e doğru yola çıkmış ve Fırat nehrini geçmişlerdi. Antakya bölgesini sağlarında bıraktıktan sonra Suriye'den Dımaşk'tan, Sûr ve Kaysariye arasındaki Banyas'tan geçerek yolculuklarına devam ettiler. Kral Baudouin ise düşmanların ilerleyişlerini haber alarak ordusunu hazırlayıp yola koyulmuştu. Celile denizinin güney ucundaki Zebulun ve Naftali arazileri boyunca ilerleyen Türklerin buradaki Jor ve Dan akarsuları tarafından etrafları çevrildi. Bu noktada iki köprü arasında duran bir ada vardı. Köprülerin girişleri çok dar olduğundan bu adaya yerleşenler gerçekten çok emniyette olur kimse onlara saldırmazdı. Türkler de çadırlarını kurduktan sonra bu köprülerden birinin karşısına tuzak hazırlamaları için iki bin adam göndermişlerdi.

Kral bahsedilen köprüye yaklaştığında kendine doğru saldıran yaklaşık beş yüz Türkü karşısında gördü. Adamlarımızdan bazıları paldır küldür Türklere saldırınca kolayca tuzaklara doğru çekilmişlerdi. Burada iki bin düşman gizlendikleri yerden çıkarak adamlarımızı bozguna uğrattılar.

O gün büyük günahlarımız bizlere büyük bir utanç getirmişti. Kral sancağını ve mobilyalar ile gümüş kaplarla dolu güzel çadırını kaybederek kaçtı. Orduda bulunan patrik de kaçmıştı. Ayrıca en iyi şövalyelerimizden yaklaşık otuzunu ve yaya askerlerimizin aşağı yukarı bin iki yüzünü kaybetmiştik. Hain soy Türkler 28 Haziran 1113'de tedbirsiz Haçlıları dağıttı.

Adamlarımız Türklere yakın bir yerde ordugâh kurmuşlardı. İki taraf da birbirini gözleyebiliyordu. Düşman ordusunun lideri Mevdûd, Dımaşk Emiri

¹⁶⁸G. Ögün Bezer, “Tuğtegin”, maddesi TDVİA; C. Alptekin, **Dımaşk Atabeyliği (Tog-teginliler)**, İstanbul 1985.

Tuğtekin'i akrabalık bağıyla kendisine bağlamıştı. Mevdûd büyük bir gücü idare ediyordu. Tuğtekin ise Suriye tarafından kendisine boyun eğen sayısız bir ordu toplamıştı.

Türkler ovaya Haçlılar ise tepeye yerleşmişlerdi. Türkler adalarından çıkmaya Haçlılar ise onlara saldırmaya cesaret edemiyordu. Bir taraf düzenbazdı diğeri ise korkak; bir taraf kurnazdı diğeri ise uyanık”¹⁶⁹.

“Türkler bizi yenmek için iki ay beklemelerine rağmen bu dönemde deniz yoluyla gelen hacılarla ordumuz büyüdüğünden ayrıca Antakyalılar da bize destek olmayı sürdürdüklerinden, Dimaşk topraklarına çekilmek zorunda kalmışlardı”¹⁷⁰.

“Bu olaydan hemen sonra Mevdûd, Dimaşk'ta bir Müslüman tarafından öldürüldü. Cübbesine sakladığı hançerini üç kez kurbanının karnına saplayan Müslüman'ın iki cinayet suçu bulunduğundan hemen öldürülmüştü. Mevdûd'un kazandığı zafer kendisine uğursuz gelmişti. Tıpkı filozofun söylediği gibi: “Camdan servet, kırıldığı zaman ışıldar”. Mevdûd çok zengin çok güçlüydü, Türkler arasında da çok ünlüydü. Hareketlerinde aşırı kurnazdı ancak Tanrının arzusuna karşı koyamadı. Bizi cezalandırması için ona izin veren Lord şimdi de önemsiz bir insanın elleriyle rezil bir şekilde ölmesini istemişti”¹⁷¹.

Fransız Haçlı kaynaklarında yukarıda başlıklar halinde verilenlerin dışında diğer birçok Türk emiri ve devlet adamından da bahsedilmektedir. Fakat onların niteliklerinden ziyade siyasi-askeri gelişmeler dolayısıyla adlarından kısaca bahsedilmekte ve onlarla ilgili olumsuz genellikle özellikler sayılıp dökülmektedir: “Samsat adında bir şehir vardı. Burada Türk asıllı Balduk adında cesur, sinsî ama değersiz biri hükmediyordu. Bu, Samsat halkına çok işler yaptı. Onları arazilerinin gelirlerinden türlü türlü haraç vermeye zorladı ve aksi takdirde çocuklarını rehin alıp insanlık dışı muamele etti ve onları kil ve tuğla işlerinde kendisi için köle olarak çalıştırdı. Halk Balduin'in ayaklarına kapandı ve kendilerini bu adamdan koruması ve çocuklarını onun elinden kurtarması için yalvardı”¹⁷². “Urfa yakınlarında içinde kâfirlerin oturduğu Suruç adında bir şehir vardı. Burada Belek adında bir Türk emiri hüküm sürüyordu. Bu da adı geçen halka çok kötülükler yapıyor ve dayanılmaz

¹⁶⁹ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 186-187.

¹⁷⁰ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 188.

¹⁷¹ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 188-189.

¹⁷² Willermus Tyrensis, **Haçlı Kronoğı**, s. 158.

işkenecelere ve angaryalara tabi tutuyordu. Bu yüzden Baudouin'e başvurarak, fazla çaba harcamadan, onun bütün ordusuyla şehri kuşatmaya karar vermesini sağladılar"¹⁷³.

XI ve XII. Yüzyıla ait Fransız Haçlı kaynaklarında Türk devleti ve devlet adamlarının askeri nitelikli olanları kayda geçirilirken, makamları ve idari yapı neredeyse hiç değinilmez. Genelde Türk devlet adamlarında görülebilen en olumlu özellik cesur oluşlarıdır. Bunun dışında zalimlikleri, sinsî oluşları, kibirleri, hilekârlıkları ve dinsizlikleri özenle vurgulanır. Buna karşın Guillaume de Tyr örneğinde olduğu gibi Haçlılar cesur, mert, dürüst adil, v.b. özellikleriyle ön plana çıkartılır.

4.2. TÜRKİYE SELÇUKLU SULTAN VE EMİRLERİ

4.2.1. Sultan I. Kılıç Arslan (1092-1107)

Türkiye Selçuklu Devletinin kurucusu Süleyman Şah'ın veliahd şehzadesi Kılıç Arslan, babasının Antakya Seferi sırasında onun yanında bulunmuştur. 1086'da Tutuş ile yaptığı savaşta Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Kılıcarslan, Vezir Tahiroğlu Hasan'ın koruması altında Antakya'da kaldı ve bir yıl sonra Antakya'ya gelen Sultan Melikşah tarafından İsfahan'a gönderildi¹⁷⁴. 1092'de Sultan Melikşah'ın vefatı üzerine İsfahan'dan Anadolu'ya gelerek, İznik'te babasının tahtına oturdu. Türkiye Selçuklularının fetret devri olarak adlandırılan, Ebulkasım ve Ebülğazi yönetiminde (1086-1092) kaybolan etkin gücünü yeniden tesis etmeye çabaladı. Bu nedenle Kılıcarslan ilk iş olarak dağılmış bulunan devletin birliğini kurmaya çalıştı. İzmir ve çevresinde sağlam bir beylik kurarak, Bizans'ı yıkmaya uğraşan Emir Çaka'nın kızıyla evlenerek başlangıçta Bizans'a karşı Çaka ile birlikte hareket etti. Fakat Çaka'nın gittikçe güçlenmesini kendi hâkimiyeti açısından tehdit edici bir gelişme olarak gördü ve Çaka'yı öldürttü¹⁷⁵. Daha sonra Danişmendlilerle, Malatya'ya hâkim olma konusunda mücadeleye girişti. Bu sırada da ilk Haçlılar Türkiye Selçuklu topraklarına girdiler.

¹⁷³ Willermus Tyrensis, s. 160.

¹⁷⁴ I. Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, TTK, Ankara 2014, s. 2.

¹⁷⁵ I. Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 6-7, 19.

İlk gelen Haçlılar Pierre L’Hermit ve Gautier Sans-Avoir komutasındaki yoksul halk kitleleriydi. Bunların Türk topraklarına girmesiyle birlikte Haçlı kaynaklarında Sultan Kılıç Arslan’dan da bahsedilmeye başlanmaktadır. İlk Haçlı kaynaklarında Kılıç Arslan’ın adı Süleyman olarak verilmektedir: “Haçlılar dağları aştıktan sonra Nicée [İznik] şehrinin ve Türklerin şefi, Süleyman’ın krallığının topraklarına ulaştılar”¹⁷⁶. Büyük Haçlı ordusu İznik’e ulaşması dolayısıyla Albert d’Aix, şunları yazıyor: “Bu antik ve çok müstahkem şehir o sırada büyük soylu bir adam ama puperest olan Türklerin prensilerinden biri, Süleyman’ın egemenliğindeydi”¹⁷⁷. Bu da Haçlı yazarların Türkiye Selçuklularındaki iktidar değişikliğini dahi bilmediklerini göstermektedir. Bununla birlikte, Türklerin bir hükümdarı olduğunu tespit etmektedirler. Albert d’Aix, Pierre l’Hermit’in Haçlılarının, Selçuklulara ait bir kaleyi zapt etmeleri ve Müslüman halkı katletmelerini anlatırken: “.. üç bin piyade ve sadece iki yüz şövalye Dağ yollarını izleyerek, Türklerin prensi ve dükü, muhteşem adam, Soliman’a [Kılıç Arslan] ait olan ve İznik şehrine üç mil mesafedeki bir kaleye vardılar. Kaleye saldırıp, silahlarının gücüyle işgal ettiler ve Hristiyan Rumlar hariç herkesi kılıçtan geçirdiler”¹⁷⁸. “Hristiyanların gelişinden haberdar olan Türklerin prensi ve dükü Soliman [Kılıç Arslan] bütün Romania’dan [Anadolu’dan] ve Horasan krallığından [Büyük Selçuklu ülkesi] on beş bin adam topladı”¹⁷⁹. Sultan I. Kılıç Arslan’ın Haçlılara karşı diğer Türk emir ve beylerinden destek bulması daha sonra yaşanan bir gelişmedir. Bilindiği üzere Pierre l’Hermite Haçlıları, Sultan’ın “İlhan” adlı bir beyin komutasında gönderdiği kuvvetler tarafından 21 Ekim 1096’da Drakon Savaşında adeta ezilip, yok edildiler¹⁸⁰. Bu kolay zafer, arkadan gelen büyük Haçlı ordusu hakkında Sultani yanıtlmış ve I. Kılıç Arslan, Malatya’yı zapt etmek üzere başkenti İznik’ten ayrılmıştı¹⁸¹. Sultan, Malatya’yı kuşatmasıyla meşgulken Birin Haçlı Seferinin ordularının İznik’i kuşattığını öğrendi. Bunun üzerine hemen geri dönerek, 30 günlük bir yürüşten sonra İznik’i kuşatan Haçlılara karşı bir yarma harekâtı yaptı. Sultan’ın ordusunun gelişini Albert d’Aix şöyle anlatıyor: “Soliman

¹⁷⁶ Albertus Aquensis, **Histoire des Croisades**, c. I, s. 24.

¹⁷⁷ Albertus Aquensis, s. 70.

¹⁷⁸ Albertus Aquensis, s. 25.

¹⁷⁹ Albertus Aquensis, s. 26.

¹⁸⁰ I. Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 27

¹⁸¹ I. Demirkent, s. 28.

[Kılıç Arslan] yüksek dağlardan kendisini birçok yoldan takip eden ordusuyla indi. Ordusu birçok birlik halinde yürüyordu, denizdeki kumlar kadar çoktular ve savaş için iyi eğitilmiş güçlü adamlardı, iyi teçhizatlıydılar, zırh, miğfer, yıldızlı kalkanları vardı ve çok sayıda güzel sancak taşıyorlardı. İznik vadisinden hareket etmiş olan ilk birlik on bin okçuydu, darbesi korkunç olan sağlam silah, boynuz yayları vardı”¹⁸². Sonrasında yaşananları Guillaume de Tyr anlatmaktadır: “Şimdi kılıç Arslan yaklaşık on bin süvarilik bir birliği ileriye gönderdi. Bunlar öğleye doğru Toulouse kontuna teslim edilen kapıya hücum ettiler. I. Kılıç Arslan bu kontun gelişinden habersizdi ve burayı dün ve evvelki günkü gibi zapt edilmiş bulacağını zannediyordu; bilakis burada diğer mevkilerden daha fazla birlikle karşılaştı. Fakat Türkler bundan habersizdi, tersine adı geçen bu yere hücum ettiler ve büyük cesaretle henüz yüklerini boşaltmamış olan kontun birlikleriyle çarpıştılar. Bizimkiler onları hayrete düşürecek şekilde karşıladılar ve I. Kılıç Arslan’ın düzeni bozulan birliklerini cesaret telkin ederek bizimkilere karşı gönderdiğini görünce, onları saflarını çözererek geri kaçmaya zorlayacak şekilde geri püskürttüler. Ama ordularıyla birlikte dışlerine kadar zırhlı olan Dük ve Bohemund, düşman ordularının kalabalık ve yoğun gelmiş olduklarını ve kontun ordusunun gücünün üzerinde bir çabayla savaştığını görünce, hep birlikte düşman ordusunun üzerine atılıp, kılıçlarıyla ve mızraklarıyla meydan savaşına giriştiler. Düşmanlar bir saat boyunca cesaret ve kuvvetle direnip, yaklaşık dört bin ölü verdikten ve bir kısmı da esir düştükten sonra kaçmaya başladılar. Ama tanrının yardımıyla bizimkiler bu ilk zaferi kazandıkta sonra, kuşatma devam etti ve kuşatma halkalarının araları tamamen doldu”¹⁸³. Bilindiği üzere Sultan I. Kılıç Arslan, başkentini kuşatmadan kurtaramayınca, kaledikleri karar almakta serbest bırakmış, bunun üzerine kalede bulunan Selçuk Hatun ve komutanlar şehri Bizans’a teslim ederek, kıyım ve yağmadan kurtarmışlardır¹⁸⁴. İznik’in düşürülmesinden sonra Haçlılar iki kol halinde Eskişehir istikametine yürüyüşe geçtiler.

İznik önlerindeki savaşta Haçlıları durduramayan ve çekilen Sultan Kılıç Arslan, Danişmentli Gümüştegin ve Kayseri Selçuklu Emiri Hasan Bey’i yardıma çağırdı. Müttefik kuvvetlerden sağladığı destekle Selçuklu Sultanı, Haçlılarla, Eskişehir yakınlarında Dorylaion, Sarısu Ovasında (1 Temmuz 1097) bir kez daha

¹⁸² Albertus Aquensis, **Histoire des Croisades**, c. I, s. 78.

¹⁸³ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği**, s. 118-119.

¹⁸⁴ I. Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 31-32.

karşılaştı. Bu savaşa ilişkin Foucher de Chartres ve Anonim Haçlı tarihinin verilerini yukarıda paylaşmıştık. Burada Guillaume de Tyr ve Albert d'Aix'in anlatısını vereceğiz. Albert d'Aix, Sultanın müttelik bulduğunu şöyle anlatıyor: “İznik surlarından uzaklara kaçan Soliman, Antakya'ya, Tarsus'a, Haleb'e ve Anadolu'nun diğer şehirlerine, bu ülkenin şurasına burasına dağılmış olan Türkler arasında yardımcı kuvvetler toplamaya gitti. Bunun yapar yapmaz, dinlenmek için hiç vakit kaybetmeyen Soliman, Hristiyan ordusuna saldırdı ve rastladıklarını katlederek birlikleri bütün kampa yayıldı”¹⁸⁵. Gauillame de Tyr, “Şimdi Türk ordusu gelince öyle bir gürültü koptu ki, hiçbir kelime duyulmuyordu. Silahların, trampetlerin, at nallarının, imdat isteyen çığlıkların sesleri yıldızlara kadar yükseliyordu. Öyle ki bizimkilerin büyük kısmı şimdiye kadar böyle şiddetli bir dehşet içerisine düşmemişti. Böylece Türk safları ordumuza dayandı ve o kadar çok ok atıldılar ki, dolu fırtınası gibi havayı kapladılar ve ordumuzdan yaralanmayan hemen hemen hiç kimse kalmadı. Ve ilk dalgadan güçlkle kurtulanlar, ikinci atışlarda yaralanmadan kurtulamadılar. Fakat savaşın bu türüsünü bilmeyen ve bunun için talimli olmadıklarından çok az tahammül edebilen ordumuz, atlarını koruyamadan düşüklerini ve kendilerinin de bizzat kurtaramadıkları yaralıların üzerine düşüp öldüklerini gördüler. Böylece kılıçlarla ve mızraklarla düşmana saldırıp, püskürtmeye gayret ettiler. Böyle bir saldırının ağırlığına dayanamayan bazıları, onların hücumunu durdurmak için bile bile birbirlerinden ayrıldılar, öyle ki sonra önlerinde düşman kalmadığından, kendi adamlarına geri dönmek zorunda kalan bizimkiler, onların umutlarını boşa çıkarttılar. Şimdi hedeflerine ulaşmak için tekrar geri dönünce, Türkler birliklerini yeniden toplayıp, ok yağmuruna başladılar ki, hiç kimse ölümcül bir yara almadan kurtulamadı. Zırhlar, miğferler ve kalkanlarla örtülü olan ordumuz mümkün mertebe mukavemet etti ama atlar ve zırhsız olan halk, istisnasız her tarafta yere düştü. Bu karşılaşmada tanınmış süvariler ve yayalardan iki birn kişi öldü, aralarında bir markinin oğlu Wilhelm, savaşta adamları için erkekçe mücadele eden ve bir okla ölen bir genç, Tankred'in kardeşi de bulunuyordu. Kahraman bir silahşör olan Robert de Paris de bu şekilde ölenler arasındaydı. Aynı şekilde hayatını ve kendi önemini hiç düşünmeden, şimşek gibi düşmanın ortasına atılan Tankred, şayet Bohemund onu tehlikeden uzaklaştırmasaydı ölmüş olacaktı.

¹⁸⁵ Albertus Aquensis, **Histoire des Croisades**, s. 96.

Düşmanın gücü gittikçe artıyordu. Şimdi yaylarını omuzlarına asıp, hemen hemen tamamen mağlup olan ve çözülüp, arabaların arkasına yerleştirilmiş bulunan yüklerin ve eşyaların yanına kaçmaya duran ve sık sazlıkların içinde saklanabilecekleri bir yer bulacaklarını uman bizimkilerle kılıçlarıyla yakın dövüşe başladılar.¹⁸⁶ Albert d'Aix, Bohemund'un bu ani ve korkunç saldırı üzerine acilen Dük Godefroi'nın komutasındaki birliklerin yardıma gelmesi için bir ulak gönderdi. Ulak, düke; "Türkler, Ozelli veya korkunç denilen vadiden inip Dogorganhi vadisine doğru kampımıza sızdılar, Haçlıları durmaksızın kıyımdan geçiriyorlar ... bundan dolayı sizden yardım istiyorlar, hiçbir şey sizin yürüyüşünüzü engellememeli, hiçbir gecikme bahanesi olmamalı" dedi. "Hristiyanlar derhal zırhlarını giydiler, kılıçlarını kuşandılar, atlarını hazırladılar, kalkanlarını aldılar, altmış bin süvariye kalabalık piyadeler takip etti. Hristiyanların intikamını almak ve yardımı uçarcasına götürmek için herkes elinden geleni yaptı. Birden bire bizimkiler, üzerleri demirden kaplı, çok büyük bir kuvvetle kardeşlerinin yardıma geldiğini görünce savaşma coşkuları arttı. Gökyüzünü kaplayan sancaklar çarpışma işaretini verdi, Türkler kaçtı, korktular ve kıyımı bıraktılar. Bazıları araziye dağılıp kendini kurtardı bazıları da kaçmak için bilmedikleri yolları tuttular. Fakat sıkı davranan Soliman, birliğini dağın tepesine çekti ve orada durdu, Hristiyanların karşısında birliklerini mevzilendirdi ve onlara karşı direndi. Çevik bir ata binmiş olan Dük Godefroi, kendisine eşlik eden elli yoldaşıyla ilk ulaşan oldu. Bir süre sonra onun yolundan takip eden kalabalık tereddütsüz Türklerle çarpışmaya tutuşmak için onunla birleşti. Tepede birleşmiş ve hareketsiz duran Türkler direnmek için hazırlanıyorlardı. Adamlarını etrafında toplamış olan Dük, erkekçe bir narayla onlara karşı hücumla geçti. Bu sırada Türkler ve şefleri Soliman, Godefroi'nın ve tüm adamlarınıncesurca çarpışmada inat ettiğini gördüklerinde, atlarının dizginlerini gevşetiler ve dağın tepesinden daha uzağa kaçtılar"¹⁸⁷. Kılıç Arslan, zırhlı şövalyeler karşısında etkili olamayan hafif silahlı askerlerinden daha fazla kayıp vermemek ve belki de Haçlılar tarafından kuşatılmamak için geri çekildi¹⁸⁸. Haçlıların Anadolu'daki yürüyüş güzergâhları boyunca pusular kurarak, baskınlar vererek Haçlı ordusunu eritmeyi deneyecekti.

¹⁸⁶ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği**, s. 131-132.

¹⁸⁷ Albertus Aquensis, **Histoire des Croisades**, s. 98-101.

¹⁸⁸ I. Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 33-34.

Haçlı ordusu Akşehir-Konya üzerinden zorlu ve yıpratıcı bir yürüyüşle, büyük kayıplar vererek, Ereğli'ye ulaştı. Sultan Kılıç Arslan, müttelikleri Hasan Bey ve Danişmendli Gümüştegin ile birlikte Ereğli'de Haçlıların karşısına bir kez daha çıktı. Anonim Haçlı Tarihinde, bu karşılaşma üzerine şunlar kaydedilmiştir: “Gide gide sonunda iyi ve lezzetli yiyeceklerin bulunduğu daha verimli topraklara İkonium'a [Konya] geldik ve o ülkenin insanları bize iyi tavsiyelerde bulunarak, şehirden bir günlük mesafede su nadir bulunduğu için yanımıza su tulumları almamızı salık verdi. Bunu yaptık ve sonunda bir nehre vararak, orada iki gün kamp kurduk ve kılavuzlarımız Heraleia'ya [Ereğli] kadar önümüzde yol aldılar ki orada büyük bir Türk garnizonu, Hristiyan şövalyelerine baskın yapmak için pusuda bekliyordu. Yüce Tanrı'ya güvenen şövalyelerimiz bu Türklere korkusuzca saldırdılar. Böylece düşmanlarımız o gün mağlup edildiler ve kuvvetli bir elle yayın kirişinden fırlatılan ok hızıyla kaçtılar. Bizimkiler hemen şehre döndüler ve burada dört gün kaldık”¹⁸⁹. S. Runciman, Ereğli'deki savaşta Emîr Hasan ve Danişmend Emîrinin bulunduğunu, Türklerin bir meydan savaşına girmediklerini ve Bohemund'un gösterdiği cesaretle Türklerin geri çekildiklerini belirtmektedir¹⁹⁰.

Böylece Anadolu Selçuklu Devleti'nin topraklarını geçen Haçlılar, Antakya'ya ulaştılar. Bir grup da Urfa'ya yönelerek bu kenti zapt etti. 1098 yılında Urfa'da ve Antakya'da birer Haçlı devleti ortaya çıktı. En nihayetinde Kudüs'ü de düşüren Haçlılar burada bir Haçlı Krallığı kurdular (1099).

Sultan I. Kılıç Arslan'ın Haçlılar bir kez daha karşılaşması, Antakya Hâkimi Bohemund'un Danişmendli Emîri Gümüştegin tarafından tutsak edilmesi üzerine düzenlenen 1101 Haçlı Seferi dolayısıyla olmuştur. Fransızlar, Almanlar, Lombardlar başta olmak üzere Batılı Hristiyanların yoğun katılımlarıyla ve sayıları yüzbinleri bulan kuvvetlerle, bir biri arkasına üç ordunun Bizans üzerinden Anadolu'ya gelmesi şeklinde gerçekleşen bu Haçlı Seferi, başta Sultan I. Kılıç Arslan olmak üzere Türklerin kesin zaferiyle sonuçlandı. Haçlılara karşı I. Kılıç Arslan'ın komutası altında üç büyük savaş yapıldı.

Lombardlar, Fransızlar ve Almanlar'dan müteşekkil ilk Haçlı ordusu, İzmit üzerinden Selçuklu topraklarına doğru yürüyüşe geçtiğinde, Kudüs istikamaetine

¹⁸⁹ Anonim Haçlı Tarihi, s. 76-77.

¹⁹⁰ S. Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, c. I, s. 145.

gitmek yerine, Lombardların ısrarıyla, Danişmendlilerin elinde esir bulunan Bohemund'u kurtarmak için Niksar üzerine yürümeye karar verdi. Sultan I. Kılıç Arslan, Danişmendli Gümüştegin, Artuklu Belek, Haran Emiri Karaca ve Halep Meliki Rıdvan'ı haberdar ederek, birleşik bir Türk kuvveti oluşturdu. Bu arada kalabalık Haçlı ordusuyla doğrudan bir meydan savaşına girmek yerine, Haçlıların yürüyüş güzergâhındaki yaşam malzemelerini yok ettirip, uygun yerlerde pusularla Haçlılara büyük kayıplar verdirdi ve Haçlı gücünü zayıflatmaya çalıştı. Bu şekilde Merzifon'a kadar Haçlıların ilerlemesine izin verildi. Çetin doğa şartları, baskınlar ve açlık-susuzlukla mücadele etmek zorunda kalıp bir hayli yıpranan Haçlılarla, 5 Ağustos 1101'de Merzifon'da büyük bir savaş yapıldı ve Haçlı ordusu adeta imha edildi¹⁹¹. Bu savaşın anlatısını ayrıntılı bir şekilde Albert d'Aix yapmaktadır: “Üç hafta boyunca Haçlılar rahatlık ve bolluk içinde yaptılar. Derin vadiler içindeki Ancras [Ankara] adlı kaleye vardılar. Kaleyi savunan iki yüz Türkü öldürdüler ve kaleyi ele geçirdiler. Doniman [Danişmend], Soliman [I. Kılıç Arslan], Karajeth [Karaca], Brodoan d'Alep'in [Halepli Rıdvan] Türkleri ve Flaganie [Paflagonya] dağlarından ve Antakya krallığından gelen diğerleriyle yirmi bin kişilik bir ordu oluşturdular. Okları ve yayalarıyla teçhizatlı bir şekilde savaşmak için Hristiyanların karşısına geldiler. Türklerin karşısında durmak için yenilmez görülen Lombardlar ilk safi teşkil ettiler, onların karşısında aşılmaz bir cephe oluşturdular ve kahramanca saldırdılar. Diğer Hristiyanların tamamı sağ ve sol cenahları tuttular. Fakat savaşta kurnaz ve becerikli olan Türkler, kısa bir mesafe geri kaçtıktan sonra, aniden atlarını geri çevirdiler ve Hristiyanların üzerine dolu gibi ok yağdırdılar. Onların adamlarının ve atlarının çoğunu öldürdüler veya yaraladılar. İlk hattı tutan Lombardlar uzun süre ve kahramanca Türklere karşı çarpıştılar. Fakat şefleri Albert, uzun mücadeleden sonra, savaşı özellikle aç kalan atlarının düşmesi dolayısıyla devam ettiremedi ve sancağıyla birlikte kaçtı. Bunun üzerine bütün Lombard birlikleri adamları ve şefleriyle kaçtılar. Bu defa savaşa Konrad devam etti. Öğleden sonraya kadar çarpışan Konrad, Türklerin durmaksızın yağdırdıkları ok yağmuru altında, açlıktan ve yorgunluktan tükenmiş birliklerini o da kaçırdı. Etienne ve Burgonyalıları, mağlup olan ve kaçan kardeşlerine yardım etmek için ileri

¹⁹¹ I. Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 41-45; I. Demirkent, “1101 Yılı Haçlı Seferleri Ordularının Anadolu'da Takip Ettiği Yollar Hakkında”, **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23-25 Haziran 1997**, TTK, Ankara 1999, s. 115-122; S. Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, c. II, s. 15-25

atıldılar. Uzun ve kahramanca vuruştuktan sonra Etienne de adamlarıyla birlikte arkasını dönüp kaçtı. Savaş meydanında çok sayıda savaşçı, Türklerin silahlarıyla düşüp öldü. Lombardların ve Burgonyalıların mağlubiyetini gören Etienne de Blois, Fransızlarıyla akşama kadar çarpıştı. O da mağlup oldu. Kont Raimond, Provence birlikleri, imparatorun şövalyeleri ve Türkopolleri ile birlikte, kardeşlerinin yerini tutmak için çarpışma koşturdu, çok sayıda Türkü devirmeye başladı fakat talihsizlik o da Türklerin oklarının vücutlarını delen çok sayıda adamını kaybetmeye başladı, Türkopoller korkup kaçmaya başladılar, Raimond tehlikeye düştü, Provence'lı şövalyelerinin neredeyse hepsini kaybetti..... Hayatı için korkuya kapılan Raimond atalarını eyerleyip, adamlarıyla birlikte kaçtı. Hristiyanlardan büyükler ve küçükler, soylular ve köylüler Sinop'a çekildiler"¹⁹². Sultan I. Kılıç Arslan, Ağustos 1101'de Nevers Kontu Guillaume komutasındaki bir diğer Haçlı ordusunu da Konya yakınlarında imha etti. 5 Eylül 1101'de Ereğli'de de Akitanyalı Fransızlardan oluşan üçüncü Haçlı ordusu, Kılıç Arslan'ın kumandasındaki Türkler tarafından imha edildi¹⁹³. Böylece üç ayrı Haçlı ordusuna karşı kazanılan bu başarılar Türkler'i Anadolu'dan söküp atmayı hedefleyen Haçlı hareketini durdurdu. İstanbul'dan Suriye'ye giden yol hem Bizans hem de Batı dünyasının Haçlı ordularına kapanmış oldu.

Daha sonraları Mardin Artuklu Beyi Necmeddin İlgazi ile Halep Meliki Rıdvan Kılıcarslan'a karşı Çavlı ile birleşerek Kılıcarslan'ın hâkimiyetini kabul etmiş olan Rahbe'yi ele geçirdiler. Bunu haber alan Kılıcarslan, Çavlı üzerine yürümeye karar verdi ve Habur suyu kenarında savaş başladı. Kılıcarslan'ın yanındaki beyler Çavlı'nın askerlerinin çokluğunu fark edince savaşı göze alamayıp çekildiler. Bu sırada Habur Çayından geçmek isterken atıyla birlikte sulara kapılıp hayatını kaybetti (1107)¹⁹⁴.

4.2.2. Sultan I. Mesud (1116-1155)

Türkiye Selçukluları tahtına I. Kılıç Arslan'dan sonra büyük oğlu Melikşah (Şahinşah) çıktı (1107). Küçük oğlu Mesud ise Danişmendli Emir Gazi'den yardım

¹⁹² Albertus Aquensis, *Histoire des Croisades*, c. II, s. 8-20.

¹⁹³ I. Demirkent, *Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 47-51.

¹⁹⁴ I. Demirkent, *Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 62-63.

alarak, ağabeyini tahttan uzaklaştırıp, 1116'da Konya'da Selçuklu iktidarına sahip oldu¹⁹⁵. Bir süre Danişmendli Emir Gazi, Selçuklular dâhil Anadolu'da Türk-İslam ülkelerinin en büyük gücü olarak kendini kabul ettirdi ve Türkiye Selçukluları'nı da nüfuzu altına aldı. Danişmendlilerin kendi içlerinde çatışmalar yaşanması Sultan I. Mesud için Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Kayseri gibi yörelere hâkimiyetini yayması için fırsat oldu (1142). Elbistan'a oğlu Kılıç Arslan'ı (II.) vali yaptı. Ertesi yıl Malatya Selçuklu sınırlarına katıldı. Bizans İmparatoru I. manuel Komnenos'un Konya üzerine yaptığı harekâtı başarısızlığa uğrattı. Bu arada Urfa'nın Zengiler tarafından kurtarılması üzerine Batı Hristiyan dünyası II. Haçlı Seferini başlattı¹⁹⁶. Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud, bu haçlı seferi dolayısıyla Haçlı kaynaklarında adından söz ettirmiştir. Haçlı Seferi sırasında ilk Haçlı ordusuna komuta eden Alman İmparatoru II. Konrad, 1148 yılında Eskişehir yakınlarında, Sultan Mesud karşısında ağır bir hezimete uğradı¹⁹⁷. Haçlıların ikinci ordusuna komuta eden Fransa Kralı VII. Louis ise Denizli yakınlarında mağlup ve perişan edildi. Sultan I. Mesud'un komutasındaki Türklerin zaferi sırasında yaşananları, Fransız Haçlıları tarafından, savaşa bizzat katılmış olan Fransız Odon de Deuil şöyle anlatmıştır: "Onun ötesinde Romania¹⁹⁸ vardır, yalçın kayalık dağlarla yırtılan çok geniş topraklar güneye Antakya'ya kadar uzanıyor ve doğuya doğru Türkiye¹⁹⁹ ile sınırdadır. ... Nihayetinde, Bergama ve İzmir'i geçtikten sonra Efes'e ulaştık. Burada kral Bizans imparatorunun gönderdiği temsilcileri ve mektupları aldı. İmparator, kralın kendisine karşı Türklerin sayısız kuvvet topladıklarını haber veriyordu ve ona en yakındaki kalelere sığınmasını öneriyordu. Fakat onu ve Türk korkusunu küçümsedi ve imparatorluk lehine haberler toplamış olduğuna yorumladı. ... Bu mesajlara cevap vermek için bile gerek görmeden küçümseyen kral, Decervion vadisinde Hz. İsa'nın Doğumunu kutlamak için ileriye atıldı. Hz. İsa'nın doğumunun arifesinde bu zengin vadide çadırlarını kurdurdu, Greklerin yönlendirdiği Türkler otlakta toplanmış olan atlarımıza yönelik ilk tuzaklarını kurdular. Meşhur şövalyeler onlara karşı cesurane ve akıllıca direndiler ve bazılarının kafalarını mutlulukla biçtiler ve korkunun

¹⁹⁵ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003.

¹⁹⁶ Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003.

¹⁹⁷ E. Altan, s. 54-67; M. Kesik, s. 77-84.

¹⁹⁸ Romania: Romalıların [Rumların] ülkesi, Bizans ülkesi.

¹⁹⁹ Türklerin yurdu, ülkesi anlamında Fransız kaynaklarında ilk defa Turquie (Türkiye) tabirinin kullanılması.

vurduğu Türkler bayram günü bizi huzur içinde bıraktılar. Dört gün boyunca sular aktı, yağmur kesildi ve hava açık hale geldi, karların erimesi veya gökten yeni yağmur yağması sonucunda sellerin coşmasından çekinen kral Efes vadisini terk etti ve erzak temin ettikten sonra hızlı biçimde Laodicée'ye doğru yöneldi. ... Sarp dağlarla arasındaki kat ettiğimiz yol arsında geniş ve derin Menderes nehri akıyordu ve kendi suyu aslında azdı ama o sırada başka yerden gelen sularla kabarmıştı. ... Yanlardan bizi takip eden düşman güç gösterilerinden ziyade hileleriyle yürüyüşümüzü geciktiriyordu. Zira onlar kaçma konusunda çok mahir ve becerikli takipte ise çok yetenekliydi. Onlar bizi sürekli hilelerle hırpaladıklarından ve sonra istedikleri yere büyük bir hafiflikle geri çekildiklerinden, kral, ne sakın bırakılmadığını ne de çarpışmanın mümkün olmadığını görünce çareyi nehri geçme kararında buldu. Fakat geçitleri bilmiyordu ve Türkler geçişleri bize yasakladıklarından böyle bir girişim çok tehlike arz ediyordu.

Yürüyüşün ikinci günün ortalarına doğru Türkler (kendilerine uygun biçimde aralarında uzlaşmaları gereğince) bizim ordumuzu takip eden bir birlik topladılar ve bizimkilerin kolaylıkla geçebileceği nehrin bir noktasına yönelik olarak da bir diğer birliği nehrin kıyısında bulundurdular. İşte bundan dolayı bizimkilerin düşman üzerine yürümeleri çok zorlaştı. O sırada Türkler bizimkiler ok attırmak için adamlarından üçünü karşıya geçirdiler, bunun üzerine bizimkiler oklarını attılar, iki düşman birliği aynı anda büyük çığlıklar attılar ve kendilerini yapabildikleri kadar korudular. Hemencecik meşhur kontler Henri, Kont Thibaut'nun oğlu, Thierry de Flandre ve Guillaume de Mâcon adamlarıyla birlikte ve yıldırım hızıyla onları takibe koyuldular ve sarp bir kıydan ok yağmuru altında karşıya benim anlatamayacağım bir süratle Türklerin ordu birliklerine daldılar. Diğer tarafta ve mutlulukla kral atının dizginlerini serbest bıraktı ve artçılara saldıranlarla karşılaşmak üzere atıldı. Onları kaçırttı, dağıttı ve dağlardaki boğaza kadar geri püskürttü, Türklerin atlarının sürati geri çekilişlerini kolaylaştırdı. Böylece her iki saldırı hızlıca ve kolayca başarıya ulaştı ve ovanın her iki yanı dağların eteklerine kadar cesetlerle kaplandı. Bir emir tutsak edildi ve o kralın huzuruna götürüldü, emir sorgulandıktan sonra infaz edildi.

Bizim ilerlediğimiz yol Türklerle Greklerin sınırlarında bulunuyordu; fakat biz hem birilerinin hem de diğerlerinin düşmanlarımız olduklarını biliyorduk. Türkler ölümlerine ağlıyorlardı ve çevredeki diğer Türkleri çağırıyorlardı. Yedi gün

içinde bizden intikam almak için çok büyük sayılarda toplandılar ama biz üçüncü günü Laodicée'ye ulaştık, onların hain planlarına karşı güvendeydik. bu Laodicée şehrinin valisi Almanları dağların ötesine götürmeyi vaat etmişti ve onları yol olmayan bir bölgeye, Türklerin tuzağına sürüklemişti. Burada birçoklarıyla birlikte kont da öldürülmüş, kaçabilenler saklanarak hayatlarını kurtarmışlardı ve Laodicée'nin valisi ve onunla birlikte giden Grekler Almanların ganimetlerini Türklerle birlikte paylaşmışlardı. Bu vali ya önceki suçundan dolayı kraldan korktuğu için veyahut bizi de farklı bir şekilde zehirlemek isteğinden şehirde işe yarar ne varsa dışarı çıkarttırmış ve daha önce kullandığı hileyi kullanmaktan sakınmıştı. Daha az feci olmayan başka bir kötülük arayışındaydı. Bu kötü adam Laodicee'den Antalya'ya (ki biz buraya on beş günlük bir yürüyüşten sonra ulaştık) kadar yol güzergâhında, eğer gümüş fiyatına zahire satın almak mümkün olmazsa veya boşaltılmış bir şehirde zor kullanarak ganimet kaldıramazsak, bizim hiçbir yerde erzak bulamayacağımızı ve bizim hepimizin açlıktan öleceğimizi biliyordu. Laodicée'den hareket ettik. Ordumuzun gerisinde önünde bize çok yakın mesafeden Türkler ve Grekler bulunyordu.

Geçmekte olduğumuz dağlar henüz Almanların kanıyla kaplıydı ve hemen önümüzde onları katleden aynı düşmanları görüyorduk. Kral çok bilgi sahibiydi ama boşuna, burada birilerinin birliklerini görürken diğerlerinin cesetleri görülüyordu. Kral ordusunu savaş düzenine soktu. Burada, kralın amcası Maurienne Kontu ile birlikte Geoffroi de Rancogne'u kralın bizzat öne göndermesi bizim feci garezimiz oldu. Güneye doğru yürüyüşümüzün ikinci gününde geçilmesi zor yalçın bir dağla karşılaştık. Kral bütün gün bu dağı geçme çabası gösterilmesi kararını aldı ve orada kamp için çadırlar kurulmadı. Buraya ilk ulaşanlar, oldukça erken bir saatte, hiçbir engelle karşılaşmadılar ve artçıları gözetlemekte olan kralı unutup dağı aştılar ve o sırada diğerleri onları çok uzaktan takip ediyorlardı, ilk gelenler çadırlarını dağın öteki tarafına saat dokuzda diktiler. Dağ sarp ve kayalıktı; sert bir patikadan çıkıyorduk, zirvesi bize göğşe geliyor gibi geliyordu ve vadinin dibinde akan dere cehennemin komşusu gibiydi. Yine kalabalık aynı noktada yığıldı, birileri diğerlerini sıkıştırıyordu, durdular, öndeki şövalyeleri düşünmeden yerleştiler ve yürümekten ziyade o alana çakılıp kaldılar. Yük hayvanları yalçın kayalıklardan, düşerken rastladıklarıyla birlikte yuvarlanıyorlardı. Bitmek bilmeyen kayalıklar da büyük bir

kıyım yapıyordu ve iyi yollar bulmak için etrafa dağılmış insanlarımız korkuyorlardı, düşüyorlardı ve diğerlerini de düşerken sürüklüyorlardı.

Bu sırada Türkler ve Grekler, düşenlerin ayağa kalkmalarını engellemek için durmaksızın ok yağdırdılar. Düşmanlarının üzerine darbe indirmek için [Türkler] toplandılar, böylesi bir seyirden mutluluk duyuyorlardı ve akşam olunca daha fazlasını umut ediyorlardı. Gün battı ve uçurumlar git gide ordumuzdan kalanlarla doldu. Fakat bir süre sonra düşmanlarımız bu başarıları yeterli görmediler ve yeniden cesaretlerini toplayıp ordumuzun birliklerinin üzerine geldiler. Onlar artık öncülerden korkmuyorlardı ve sadece artçıları oluşturanları görüyorlardı: silahsız zavallı halkı vurup devirdiler. Koyun sürüsü gibi kaçtık. O sırada atılan çığlıklar göklere yükseldi ve kralın kulaklarına kadar ulaştı. Bu sırada kral mümkün olan her şeyi yaptı fakat gök ona hiçbir yardım göndermedi, bununla birlikte gecenin gelmesi felaketimize biraz olsun son verdi.

Bu sırada bana gelince, papaz niteliğimle Tanrı'nın adını zikretmekten veya diğerlerini yaşanacak başka bir çarpışma için cesaretlendirmekten başka bir şey yapamıyordum. Beni öncülerin kampına doğru gönderdiler. Orada olup biteni anlattım. Herkes hırsıyla doldu silahlarını aldı. Geldikleri yere bütün hızıyla geri dönmek istediler ama yürüyemediler bile, yer o denli sarptı ki üstelik düşmanlar karşılaştıklarında saldırıyorlardı ve onların ilerleyişini engelliyorlardı.

Bu aynı zaman içinde, tehlikenin ortasına terk edilmiş olan kral birkaç asilzadesiyle birlikteydi ne binecek atı ne de yakın korumasını yapan emir erleri vardı (çünkü bu dağı aşmak için hazırlık yapmamışlardı zira onların ertesi gün geçmeleri uygun görülüyordu). Diyeceğim ki kitle halinde ölenlerden sağ kalanları kurtarmak için kral kendi canını unutarak geri hatları aştı ve orta hatları tahrip eden düşmanlara kahramanca direndi. Pervasızca kafir halkla savaştı, kendisinden yüz kat daha güçlüydüler ve üstelik arazi onlara yardımcı oluyordu. Bu noktada, gerçekten de atlar koşuyordu diyemeyeceğim ama bastıkları yeri tutuyordu ve saldırının yavaşlığı darbeleri daha az etkili kılıyordu. Kaygan bir araziye işgal etmiş olan bizimkiler bütün güçleriyle mızrakları kaldırdılar fakat atlarının onlara yardımı dokunmuyordu ve aynı anda düşmanlar ağaçlara veya kayalara yaslanan oklarını büyük bir güvenle atıyorlardı. Bu sırada kralın uzaklaştırdığı kalabalık kaçtı, kaçarlarken ağırlıkları veya taşıyabildiklerin göturdüler ama kralı ve her türlü

tehlikeye açık haldeki kontları bıraktılar. Eğer Efendimiz benzer örneği göstermemiş olsaydı hizmetkârlarının hayatını kurtarmak için senyörlerin öldüğünü görmek çok acınası bir hal olurdu. İşte nihayetinde burada Fransa'nın en güzel çiçekleri Şam şehrinde meyvelerini vermeden önce soldular. Bu anlatım benim sadece gözyaşlarımı kurutuyor ama kalbimin derinliklerini yakıp kavuruyor. Bu düşüncede yinede mantıklı bir teselli bulunabilir, onların geçmişlerini kıymeti dünya durdukça yaşayacak ve günahlarından arınmış ve sağlam bir imanla ölmüş olanlar şehitliğin tacı olmaya layıktırlar. Onlar çapıştılar ve onların her biri etraflarında ceset yığını bırakarak en azından intikamsız ölmediler. Fakat düşmanlar durmaksızın adam topluyorlardı ve sayısal üstünlüklerini her zaman koruyorlardı. Burada artık koşamayacak olan atları öldürdüler hâlbuki onlar en azından şövalyelerin ağır silahlarını taşıyabilirlerdi. Piyade haline gelen Haçlılar sanki bir deniz gibi olan düşman dalgalarında boğuldular ve biri birlerinden ayrılıp sağa sol dağıldılar, soyuldular, yalın ayak kaldılar.

Bu kargaşa içinde kral, kalabalık olmayan ama çok meşhur maiyetini kaybetti. Ve o, kahraman olduğu kadar çevik de olan kral yüreğini her zaman muhafaza etti, Tarı'nın selameti için oraya koyduğu bir ağacın dallarına tutundu bir kayanın tepesine çıktı. Kalabalık bir düşman onu şahsen yakalamak için etrafını sardı, uzakta olan diğer düşmanlar ise ona ok attılar. Fakat Tanrı'nın isteği ile zırlı onu kendisine değen oklardan korudu ve kan damlayan kılıcı ile kayayı özgürlüğü için savundu, onun elinden çok sayıda düşmanın kellesi düştü. Nihayetinde düşmanlar onu tanımamışlardı, onu yakalamanın güç olduğunu görünce ve diğer savaşçıların gelebileceği korkusuyla saldırmaktan vazgeçtiler ve geceden önce savaş meydanından ganimet toplamak için uzaklaştılar²⁰⁰. Odon de Deuil, anlatısında Sultan Mesud'un adından hiç bahsetmez, Türkler şeklinde genel bir ifade kullanır. Buna karşın Guillaume de Tyr, sıkça "Konya Sultanı" tabirini kullanmaktadır²⁰¹.

İki Haçlı ordusunun da Anadolu'da, Sultan Mesud'un Selçukluları tarafından ağır mağlubiyetlere uğratılması bu Haçlı Seferi'nin başarısız olmasının ve hiçbir sonuç vermemesinin en temel gerekçesidir.

²⁰⁰ Odon de Deuil, **Histoire de la Croisade du Roi Louis VII**, ed. Eric Roux, Paris 2014, s. 73-103

²⁰¹ Willermus Tyrensis, **Haçlılar Türkler Karşısında. Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, çev. E. Ayan, İstanbul 2019, s. 42-51.

4.2.3. Türkiye Selçuklu Devlet Adamları

XIII. Yüzyıldan sonraki kaynaklarda Türk devleti ve devlet adamları hakkında daha fazla ayrıntıya rastlanılmaktadır. Hatta Türkiye Selçuklu emîrlerinin adına dahi rastlamak güçtür. İstisnai olarak Guillaume de Tyr, ikinci Haçlı Seferi sırasında; “bu savaşı yöneten ve soylu bir emîr olan ve Haçlıların umutlarını yok eden bu Türk emirinin adı Paramum idi”²⁰² demek suretiyle bir isim vermektedir. Alman ordusunu imha eden emirin adını Özellikle seyahat, casusluk v.b. gerekçelerle Türk ülkesinde gözlem yapan müelliflerin hatırat veya seyahatnamelerinde bu ayrıntılar dikkat çekicidir. XIII. Yüzyılın ortalarına doğru Türkiye’de bulunan Simon de Saint Quentin’de bu gözlemler belirginleşmeye başlar. Simon, Selçuklu ülkesi ve Sultanı’nın zenginliğine dikkat çekmektedir: “Orada o kadar çok zenginlik vardı ki bir emir bir kış mevsiminde kendi arpa yemliğine, otlaklardaki başka koçlar dışında, on bin koç koyardı. Aynı şekilde arpa yemliğinde otlaklardaki haradakiler dışında on bin at bulundururdu. Bunun yanında Sultan’ın toprağında altı kimilerine göre on gümüş madeni vardı ve bunların sadece biri günde on bin soldanus değerinde gümüş çıkarırdı. Levena gümüş madeninin günde 3 arınmış rota değerinde olduğu söylenmektedir ki bu da, İşçilik çıkarıldıktan sonra, üç bin soldanus ederdi. Böylece Sultan’ın toprağı günlük dört yüz bin iperberus yani elli yedi bin gümüş marca değerindeydi. Orada 3 adet bakır ve çok sayıda demir maden ocağı vardı. Ayrıca Sivas yakınında şap madeni de çıkarılmaktadır ve bir gümüş madeni değerindeydi. At, güzel koku, sabun pazarı Sultan’a yılda yüz yirmi bin soldanus kazandırırılmış. Sultan şaraptan iki yüz bin sou ise, günde bin soldanus gelir elde edermiş. Orada en az sekiz tuzla vardır. Ayrıca Hacsar yakınında kırmızı böceği ve şap madeni bulunur. Bagdat’a doğru aynı yerde, Türkiye’de bolca bulunan çivit boyası çıkarılır. Konya’da toprak altında lacivert taşı (azur) madeni bulunurdu. Yine buradaki koyunyününden başka bulunan keçi yünleri vardır ki Fransa ve İngiltere’de satılık köleleri giydiği bonet’lere benzeye başlıklar bundan yapılır. Böylece, Türkiye sultanının elli bin askerinin her biri biner bizantius alabileceği bir geliri olurdu. Sultan misafirlerine cömertçe hediyeler verirdi. Bir haznedarı Kayseri’de üç hane olduğun ve bu üç hanenin birisinin iperberus ile diğer ikisinin ise dragma ile dolu olduğunu söyledi.

²⁰² Willermus Tyrensis, s. 47.

Demek ki Sultan, Moğollar tarafından ezilip bitirildiği yıl pantolonları dışında samisten ve thabitten yapılmış on altı bin çift ipek giysi sahibiydi”²⁰³.

XIII. Yüzyılda Fransızlar arasında, Simon de Saint Quentin örneğinde olduğu gibi Anadolu’da Türklerin varlığı kabullenilmiş olmakla birlikte artık onların kim oldukları, nasıl yaşadıkları ve nelere sahip olduklarına yönelik bir merak doğduğu da aşikârdır. Bununla birlikte Kutsal Metinler’de geçen adıyla Küçük Asya’da (artık Turquie olmasına rağmen) Hıristiyan egemenliğinin tesis edilmesi fikri terkedilmiş de değildir. Bu düşünce yüzyıllar boyunca varlığını bazen açıkça bazen de bilinçaltında devam ettirmiştir. XIII. Yüzyılın sonlarına doğru Haçlı Seferi siyaseti ve fikrinin tavsamış fakat terkedilmemiştir. Fransız ruhban ve entelektüel kesimlerinde bu fikrin savunucuları ve fiiliyata dökmek için mücadele eden bir hayli kimse vardır. Bunlardan biri de XIV. Yüzyılda ateşli bir Haçlı Seferi savunucusu olan Philippe de Mézières idi. Fransa’nın ruhban sınıfı, siyasi ve askeri çevrelerinde etkili olan Philippe de Mézières, Kutsal Toprakları kurtarma düşüncesine sonuna kadar bağlı kalmış, Haçlı Seferi için bir şövalye tarikatı (Ordre de la Passion du Christ) kurulması yönünde bir proje geliştirmiş ve bunun için siyasi ve fikri mücadele vermişti²⁰⁴.

4.3. DANIŞMENDLİ EMİRLERİ

4.3.1. Danişmendli Emir Gümüştegin

Başkenti Niksar olan ve Tokat, Sivas, Kayseri yörelerinde hüküm süren hanedanın kurucusu Danişmend Gazi, Sultan Alparslan’ın güven duyduğu, büyük emîrlerinden biriydi. Malazgirt Savaşı’na da katılan Danişmend Gazi, zaferin kazanılmasında önemli rol oynadı. Sultan Alparslan, savaşa katılan emirlerinden, Anadolu’da fetihlerde bulunmalarını istemiş ve fethedecekleri yerlerin kendilerine iktâ olarak verileceğini bildirmişti. Danişmend Gazi önce Sivas’ı fethetti. Daha sonra da kendisine bağlı diğer beylerle birlikte, Tokat, Niksar, Amasya, Çorum, Zamantı,

²⁰³ Simon de Saint-Quentin, **Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248**, çev. E. Özbay, 2006, s. 50.

²⁰⁴ N. Jorga, **Philippe de Mézières (1327-1405) et la croisade au XIVe siècle**, Paris 1976, s. 49.

Develi, Kayseri ve Elbistan gibi yerleri alarak, nüfuz alanını genişletti ve Danişmendli Beyliğini kurdu²⁰⁵.

Danişmend Gazi'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Gümüştegin önceleri Selçuklu I. Kılıç Arslan ile Anadolu'da üstünlük mücadelesine girdi. Fakat Haçlıların gelmesi üzerine Sultan I. Kılıç Arslan ve Gümüştegin sıkı bir ittifak kurdular. İlk Haçlıların Anadolu'dan geçişinden sonra, Gümüştegin uzun süredir hedef aldığı Malatya'yı kuşattı. 3 Yıl kadar süren kuşatma sırasında Malatyalı Ermenilerin yardım çağrısı üzerine Haçlı Antakya Prinkepsi Bohemond yardıma geldi. 1100 yılında Gümüştegin, Bohemond'un kuvvetlerini Aksu vadisinde tuzağa düşürüp mağlup etti ve Bohemond'u da esir alarak Niksar'a götürdü. Bu başarı İslam dünyasında sevinçle karşılandı ve olumlu yankılar bulduğu gibi Haçlılar için de büyük bir darbe oldu. 1101 Yılında Bohemond'u kurtarmak için iki Haçlı ordusu Anadolu'ya geldi. Normanlardan oluşan ilk ordu, İzmit'ten doğuya ilerleyerek Ankara ve Çankırı üzerinde Merzifon'a kadar ilerledi. Danişmendli Gümüştegin, müteffikleri Selçuklu I. Kılıç Arslan, Halep Meliki Rıdvan ve Harran Emiri Karaca'nın kumandasındaki 20 bin kişilik Türk-İslam ordusuyla Ağustos 1101'de Merzifon civarında Haçlıları bozguna uğrattı. Yine Gümüştegin ve müteffikleri aynı yıl içerisinde Konya üzerinden hareket eden bir diğer Haçlı ordusunu da Ereğli yakınlarında müthiş bir hezimete uğrattılar. Haçlılar karşısında başarılarından sonra Gümüştegin, Malatya'yı daha sıkı kuşattı ve nihayet 1102'de şehri ele geçirdi. Fakat hem Malatya'yı alması hem de Bohemond'u fidye karşılığında serbest bırakması ve yaşanan diğer gelişmeler Gümüştegin ile I. Kılıç Arslan'ın karşı karşıya gelmesine yol açtı. Maraş yakınlarında yapılan savaşta Selçuklu I. Kılıç Arslan galip geldi (1103). Bu mağlubiyetten bir süre sonra Danişmendli Gümüştegin 1104'de Sivas'ta vefat etti.

Bohemond'un esir edilmesi Fransız Haçlı kaynaklarında geniş yankı bulmuş ve Danişmendli Gümüştegin bu kaynaklarda bir hayli iz bırakmıştır. Foucher, ondan Danisman diye bahsederken, Albert d'Aix, Donimannus, Doniman şeklinde ifade ediyor. Gümüştegin adı açık biçimde kullanılmıyor.

Foucher de Chartres: "Ağustos'taysa adamlarıyla Malatya'ya doğru ilerlerken (şehrin rehine alışverişi sonucunda hâkimi Gabriel tarafından Bohemond'a teslimi

²⁰⁵M. Kesik, **Danişmendliler (1085-1178)**, İstanbul 2017.

vaat edilmişti) Emir Danişmend ve emrindeki kalabalık Türkler ona karşı yola çıktı. Danişmend'in amacı ondan habersiz ilerleyen Bohemond'un yolunu kesmektir. Malatya yakınlarında bir köyde halk Bohemond'un üzerine atılmıştı. Adamlarımız sayıca az olduklarından cesaretsizdiler ve hemen dağılıp kaçtılar. Türkler ise Bohemond'u yakalayıp esir etmiş, adamlarının çoğunu öldürmüşlerdi. Kurtulanlar aracılığıyla felaketin haberini aldığımızda gerçekten çok üzüldük. Bu yaşananlar üzerine Urfa Dükü Baudouin, Antakya ve Urfa'dan topladığı adamlarla düşmanları aramaya başlamıştı. Bohemond, esir alınacağını anlayınca, aralarında önceden belirlenen bir işaret olarak, saçındaki perçemlerinden bir tutam kesip, askerlerinden birine vermişti. Bu mesajla Bohemond, Baudouin'e yardım istediğini iletliyordu. Danişmend ise bunu öğrendiğinde Haçlıların intikamından korkarak, Malatya'dan ayrılıp, kendi topraklarına dönmüştü. Üçgün boyunca onunla savaşma isteğiyle peşine düşen bizlerse bu haberle hayal kırıklığına uğradık²⁰⁶.

Guillaume de Tyr, olayı şöyle anlatır: “Mezopotamya’da Fırat taraflarında Malatya adlı bir şehrin valisi olan Ermeni Gabriel adında tanınmış biri Perslerin [Türklerin] istilasından korkarak, Antakya Prinkepsi Bohemond’a elçiler gönderdi ve gecikmeksizin gelmeye davet ederek, belirli şartlarla şehri kendisine teslim edeceğini bildirdi. Büyük insan Bohemond bunu iştir iştirmez, bu davete icabet etmek üzere mutad maiyetiyle birlikte Fırat tarafına yollandı. Mezopotamya’ya varıp, zikredilen şehrin yakınlarına ulaştığında, geleceğini duyan adı Danişmend olan güçlü bir Türk emîri tarafından saldırıya uğradı. Böyle bir saldırıyı püskürtmede başarısız kaldıklarından, onun [Danişmend] için bazılarını öldürmek ve direnemeyen diğerlerini korkutup kaçırmak kolay oldu. Fakat Bohemond düşmanlar tarafından yakalanıp, zincire vuruldu. Bu darbeden ötürü cesaret alan halife, ordusunun büyüklüğüne güvenerek bu şehri kuşattı ve bir sonraki seferinde onu kazanmayı umdu. Tehlikeden kurtulup Urfa’ya ulaşanlar, prensin ve kendilerinin başına gelenleri konta anlattılar ve o, bu haberi öğrenince kardeşlik duygularıyla prensleri çağırdı ve bu olayın talihsiz sonuçlarını telafi etmek için aceleyle birliklerini bir araya getirerek ihtiyacı olan her şeyi temin edip, hızla o bölgeye doğru hareket etti. Zikredilen şehir Urfa’dan üç günlük uzaklıkta olmalıdır. Hızlı hareket edip, kısa sürede şehre çok yaklaştı, daha önce sözü edilen Danişmend, kontun geldiğini

²⁰⁶ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 117-118.

duyunca kuşatmayı kaldırdı ve Prens Bohemond'u kendi emîrlığının uzak bir bölümüne götürdü. Danişmend'in korkusundan ordugâhını kaldırdığını duyan kont, üç gün süreyle onu takip etti, fakat ona yetişemeyeceğine kanaat getirince, Gabriel'in kendisini hürmetle ve parlak bir şekilde karşıladığı ve daha önce Bohemond'la anlaştığı şartlar kendisine teslim edilen Malatya'ya geri döndü"²⁰⁷.

Albertus Aquensis bu konu da daha ilginç bilgiler vermektedir: "... Ağustos ayına doğru, Tanrının izniyle, Bohemond üç yüz şövalye topladı ve onlara birlikte Malatya şehrine doğru yola çıktı. Armenia Dükü Gaveras [Gabriel], bu şehrin prensi ve düküydü, ona mektuplar ve ulaklar göndermiş, Türklerin Prensi Doniman [Danişmend Gümüştegin] kalabalık bir orduyla şehri kuşattığını bildirmiş, Hristiyanlara yardım etmesi için Bohemond'u davet etmişti. Danişmend Gümüştegin, Bohemond'un adamlarıyla birlikte gelme olduğundan haberdar oldu ve kendisine çok yaklaştığını öğrenince, ordusundan beş yüz şövalye aldı ve Bohemond'da karşı yürüdü, onunla ovada karşılaştı, savaşa tutuştu, dolu gibi ok yağışına tutulan Bohemond'un ordusuezildi, dağılıp, kaçtı ve Danişmend çok sayıda askeri öldürdü. Savaş alanında hayatını kaybedenlerin haricindekiler tutsak edildiler. Bunlar prensleri Bohemond'la birlikte bu Türk'e ait olan Nixandrie [Niksar'a] esarete ve sürgüne götürüldüler ve zincire vuruldular.

Bohemond'u, kuzeni Richard'ı ve bu aileden diğer senyörleri ele geçirmiş olan Doniman [Danişmend] şanlı kuşatması için Malatya'ya döndü, beraberinde mağlupların kalıntıları vardı ve ölenlerin kelleleriyle birlikte bunları Gabriel'e gönderdi. Ondan şehrin teslimini istedi ve Bohemond'u esir ettiğini, Hristiyanların güven ve umut bağladıkları tüm şövalyelerini öldürdüğünü bildirdi, eğer şehri teslim ederse Türklerin yanında yaşamasının mümkün olacağını söyledi. Fakat Gabriel böyle tehditlere kulak asmayacağı, şehri teslim etmeyeceğini ve hiçbir emre boyun eğmeyeceği cevabını verdi. Gabriel hâlâ hayatta olan Urfa Prensi Baudouin'i başına gelen yeni felaketten haberdar etmeyi başardı. Doniman, Türklerin muhteşem prensi, bu cevabı alınca daha küstahça konuştu: "Ona çok umt ve güven bağlama, kendini koru zira burada çok kısa bir süre sonra, Baudouin'in de Bohemond gibi benim egemenliğime gireceğini umut ediyorum".

²⁰⁷ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği II**, s. 58-59.

Bu haberler üzerine, hayatından endişe eden Bohemond, felaketinin ve esaretinin bir nişanesi olarak saçından bir perçemi kesip, Türklerin haberi olmaksızın, Baudouin'e gönderdi. Kendisini barbarların ve bilinmeyen milletlerin ülkesine göndermelerinden önce, düşmanların elinden kurtarılması için, acilen yardımına koşmalarını istedi. Bohemond'un esaretinden üç gün sonra, Baudouin kırk zırhlı şövalyeyle, Hristiyan kardeşini kurtarmak için Malatya ovasına geldi ve Tanrı ona Türklere saldırması için uygun mevlenme imkânı verdi. Fakat kendisine doğru kahraman şövalyelerin eşliğinde gelmekte olan Baudouin'in cesaretinden korkan Donimanus hemen kuşatmayı kaldırdı ve Rusya denizine doğru sınırlarına yöneldi, tüm şövalyeleriyle birlikte onun topraklarından kaçtı. Şanlı ve tüm Hristiyanları şefi olan Baudouin, bu kuşatmayı kaldırtmasından çok mutlu oldu. Baudouin, onun gidişini öğrenir öğrenmez, peşine düştü, üç gün boyunca takip etti. Fakat uzaklara ilerlemekten çekinen ve yanında çok sayıda şövalye olmadığından, sahte Hristiyanların kötülüğüne ve dahi düşmanların tuzaklarına açık olacağından korkan Baudouin, Malatya'ya geri döndü. Şehrin prensi Gaveras, onu saygı ve sevgiyle karşıladı, şehri ve himayesini onun ellerine teslim etti. Buraya elli şövalye bırakan Baudouin, Urfa'ya döndü. Bundan sonra, bu korkunç şövalye ve prensin döndüğünü öğrenen Donimanus, kuvvetlerini yeniden topladı ve bir kez de uzun bir süre için Malatya'yı kuşattı. Fakat Baudouin'in elli genç Hristiyan şövalyesi şehri kahramanca savundu, hür ve sağlam tuttu. Nihayetinde savaş yorgunu olan Donimanus kuşatmanın uzamasından sıkıldı ve Hristiyanların yardıma koşmalarından korkarak geri çekildi ve artık bir daha saldırmadı"²⁰⁸.

Gümüştigin'in Bohemond'u serbest bırakması da Haçlı kaynaklarında farklı şekillerde yanı bulmuştur. Albertus'a göre, Bizans İmparatoru Aleksios I. Komnenos, Danişmendli beyine Bohemond'u kendisine teslim ettiği takdirde 260 bin altın vermeyi teklif etmişti. Ancak imparatorun teklifinden haberdar olan Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Arslan, Anadolu'daki bütün Türklerin sultanı sıfatıyla Danişmendli beyinden Bohemond için alacağı fidyenin yarısını istedi. Gümüştigin bunu kabul etmeyince Kılıç Arslan savaş ilan etti ve onu mağlup etti"²⁰⁹. Bohemond, Bizans imparatoruna teslim edilmemiştir. Bohemond'un 1103 başında veya önce bir

²⁰⁸ Albertus Aquensis, **Histoire des Croisades**, s. 414-416

²⁰⁹ Albertus Aquensis, **RHC occ.**, IV, 1x, 33-36'dan naklen, I. Demirkent, "Antakya Prinkepsi Bohemond'un Esir alınması", s. 116.

fidye karşılığında serbest bırakıldığı kesindir fakat bu fidye meslesinin Selçuklu-Danişmendli savaşına yol açan temel sebep olmadığı da ortaya çıkmıştır²¹⁰.

Gümüştengin uzun süren müzakereler sonucunda Haçlılarla bir anlaşmaya varmış, Bohemond vaat edilen fidyeyi bulabilmek için Urfa, Antakya ve İtalya'daki yakınlarına haberler göndermişti. Nihayetinde Patrik Bernard, Kont II. Baudouin, Keysun Hâkimi Ermeni Kogh Vasil, Bohemond'un yakınları ve Antakya halkının katkılarıyla 100 bin altın toplandı. Bunun üzerine Bohemond, Malatya'ya getirildi ve Mayıs 1103'te serbest bırakıldı²¹¹.

4.4. ARTUKLU EMİRLERİ

4.4.1. Emîr Sökmen b. Artuk

Selçukluların ünlü emîri Artuk Bey'in oğludur. Kudüs valiliği yapan Artuk Bey 1091'de ölünce, Suriye Selçuklu Meliki Tutuş, onun iki oğlu Sökmen ve İlğazi'yi Kudüs'ü yönetmekle görevlendirdi²¹². 1095'de Tutuş'un ölümü üzerine, Halep Meliki Rıdvan, Sökmen'e iktâ olarak daha önce verilmiş olan Suruç'a el koymak istedi. Fakat Sökmen ondan önce davranarak Rıdvan'ı Suruç'a sokmadı. Bir süre Halep Meliki Rıdvan ile kardeşi Dımaşk Meliki Dukak arasındaki mücadelelerde rol oynayan Emîr Sökmen, etrafında toplanan Türkmenlerle önemli bir güç olarak kendisini kabul ettirdi. Haçlıların Antakya'yı kuşatmaları üzerine Emîr Yağısıyan'ın yardım istediği emîrlar arasında Suruç Hâkimi Sökmen de bulunuyordu. Emîr Kürboğa'nın Antakya'yı kurtarmaya gelen ordusuna diğer emîr ve meliklerle birlikte Sökmen de katılmıştı. Bu sırada Sökmen, Suruç'un yönetimini yeğeni Belek Gazi'ye bırakmıştı. Kürboğa'nın beceriksiz komutası ve kötü davranışları nedeniyle bazı emîrlar Selçuklu ordusundan ayrılırken, Sökmen bir süre daha savaşırsa da o da geri çekildi.

Suruç'ta kalan Belek Bey şehri Haçlılara terk etmek zorunda kalmıştı. Emîr Sökmen, şehri geri almak için harekete geçti. Şehrin Haçlı Senyörü Foucher veya Foulque de Chartres ve urfa Kontu II. Baudouin, Sökmen'in kuvvetlerine karşı sıkı

²¹⁰ I. Demirken, s. 118-120.

²¹¹ E. Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri*, s. 113.

²¹² A. Sevim, "Sökmen b. Artuk", maddesi TDVİA

bir savunma yaptılar. Savaş sonunda Senyör Foucher ölmüş, II. Baudouin de çekilmek zorunda kalmıştı (Ocak 1101). Buna rağmen iç kale direnmeye devam etti. II. Baudouin, Antakya'dan temin ettiği kuvvetlerle gelip, Sökmen'le yeniden çarpışmaya girdi. İç kaledeki Haçlılar da taarruza geçtiler. Sökmen ve kuvvetleri düşmanlarını bozguna uğratmak üzreyken, bir kısım Türkmenler savaş alanından çekildiler. Böylece Suruç Haçlıların elinde kaldı. Bu gelişmelerden Fransız Haçlı kaynaklarında hiç bahsedilmemektedir. Buna karşın Ermeni ve Süryani kaynakları ile İslam kaynakları merkezinde Emîr Sökmen'in olduğu olayları anlatmaktadır. Kaynakları inceleyen I. Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu adlı eserinde gelişmeleri ayrıntılarıyla izah etmiştir²¹³.

Emîr Sökmen'in Haçlılarla münasebetlerinde ikinci büyük gelişme de Harran Savaşı'dır. Urfa Haçlı Kontu Baudouin du Bourg ve Tel Bâşir Senyörü Joscelin, Musul-Halep bağlantısını kesmek ve böylece bölgedeki Haçlı egemenliğini güçlendirmek için Harran şehrini ve kalesini ele geçirmeye karar verdiler. Harran'ın Haçlılarca kuşatılması üzerine Emîr Sökmen ve Musul Hâkimi Çökürmüş, aralarındaki ihtilafı sonlandırarak, 10 bin kişilik bir kuvvetle Resûlayn'a geldiler. 7 Mayıs 1104'de Sökmen ve Çökürmüş'ün kuvvetleri, başlarında II. Baudouin ve Joscelin'in bulunduğu Haçlıları, Belih ırmağı kenarında ağır bir yenilgiye uğrattılar. Her iki Haçlı lideri esir alınarak Sökmen'in çadırına götürüldü. Ani bir saldırı için bir tepenin arkasında bekleyen Antakya Prinkepsi Bohemond ve Tankred, bozgunu öğrenince geceleyin kaçtılar. Emîr Sökmen, kaçan Haçlıları bir süre takip ettikten sonra geri döndü. Bunu fırsat bilen Çökürmüş, Baudouin ve diğer Haçlı ileri gelenlerini, alınacak fidyeye tek başına sahip olmak için kaçırdı. Bu durum Müslüman ordusunun kazandığı zaferin sonuçlarını da doğal olarak etkilemiştir. Harran Savaşı ile Haçlılara karşı büyük başarılar kazanılabileceği ortaya çıktığı gibi, Urfa Haçlı Kontluğu ile diğer Haçlı Devletleri arasında tam bir bağlantı kurulması da önlenmiştir²¹⁴. Çökürmüş beraberinde sadece Baudouin'i götürmüş olmalıdır zira Sökmen ölünce tutsak Joscelin, Sökmen'in kardeşi İlgazi'nin eline geçmişti. İlgazi, dönemin şartları gereği muhtemelen 1107 yılında Joscelin'i 20 bin dinar karşılığında serbest bıraktı. Baudouin de Bourg ise Türk Emîrlar arasında yaşanan gelişmeler

²¹³ I. Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu I**, s. 77-80.

²¹⁴ I. Demirkent, s. 87-99.

sonucunda Emîr Cavlı'nın eline geçmişti. Cavlı da Baudouin'i 1108 yılında 70 bin dinar kurtuluş fidyesi karşılığında serbest bıraktı²¹⁵.

Harran Savaşı ve Haçlıların mağlubiyeti Haçlı kaynaklarında bir hayli iz bıramıştır. Foucher de Chartres, Guillaume de Tyr ve Albert d'Aix, savaşın kaybedilmesini daha çok Franklar arasındaki ihtilaflara bağlamaktadırlar²¹⁶. Üstelik Foucher ve Guillaume, Emîr Sökmen'den ismen hiç bahsetmezler.

1104 Yılında Emîr Sökmen, Dımaşk Emîri Tuğtegin'in Haçlılara karşı yardım çağrısı üzerine Dımaşk' hareket etti. Dımaşk yakınlarında Karyeteyn'e gelince difteri hastalığına yakalandı ve burada vefat etti (23 Ekim 1104). Cenazesi Hısnıkeyfâ'ya götürüldü ve burada defnedildi. Emîr Sökmen zeki, ileri görüşlü, becerikli ve dindar bir Türkmen beyi idi. Harran'da Belih Irmağı kıyısındaki zaferle, Müslümanların Haçlılar karşısındaki gerileyişini ilk defa durdurmaya başarmıştır. Böylece İslam dünyasında Haçlılara karşı başarı kazanılacağı konusunda büyük güven ortaya çıkmış ve artık taarruz ruhu hâkim olmuştu.

4.4.2. Artuklu İlgazi

Selçukluların ünlü Emirî Artuk'un oğlu olan Necmüddin İlgazi, Artuklular Beyliğinin Mardin şubesinin kurucudur²¹⁷. Babası Artuk Bey'in ölümünden (1091) sonra kardeşi Sökmen'le birlikte Suriye Meliki Tutuş'un hizmetine girdiler. Tutuş'un Berkyaruk'la saltanat mücadelesi ve hayatını kaybetmesinden sonra da İlgazi ve Sökmen kardeşler, Tutuş'un oğulları Dukak ve Rıdvan'a bağlı kaldılar. Fatımîlerin Kudüs'e saldırmaları sırasında şehri savundular. Fatımî Emiri Efdal, Kudüs'ü zapt edince Artuklu kardeşler İlgazi ve Sökmen'i serbest bıraktı. İlgazi de Selçuklu Muhammed Tapar'ın hizmetine girdi ve onu saltanat mücadelesinde destekledi. Bir süre Bağdat şahneliği yapan İlgazi, görevinden azledilince Halep Meliki Rıdvan'ın yanına gitti. Rıdvan'la birlikte Musul Emiri Çökürmüş'e karşı mücadele etti fakat Çökürmüş, Rıdvan'ı yakalayıp Nusaybin'e hapsedince, İlgazi Mardin'e giderek burada idareyi ele aldı ve böylece Büyük Selçuklu Devletine bağlı olarak

²¹⁵ I. Demirkent, s. 112-119

²¹⁶ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s.160-161; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği II**, s. 110-113.

²¹⁷ A. Sevim, "İlgazi, Necmeddin" maddesi **TDVİA**

Artukluların, kaynaklarda “Tabaka-i İlgaziyye” adıyla anılan Mardin Artukluları kolunu kurdu (1106). Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan’a karşı savaşta Musul Emiri Çavlı’nın yanında yer almasına rağmen, Çavlı’yla arası açılınca 1107’de Nusaybin’i zapt etti. Bir süre bölgedeki emirlerle mücadele eden İlgazi’nin Selçuklu yönetimi ile arası açıldı. Bundan dolayı Muhammed Tapar’a karşı olan Dımaşk hâkimi Tuğtegin ve Antakya Haçlı prensi Roger ile anlaşma yaptı. Bu sırada Humus Emiri Kayır Han tarafından tutuklanıp hapse atıldı fakat bazı şartlarla serbest bırakıldı ve Mardin’e döndü (1115).

Haçlılar karşısında zor durumda kalan Halep’in daveti üzerine bu şehre gelen İlgazi, burada yönetime el koydu ve böylece Halep Selçuklu Melikliği fiilen son buldu (1117). Bundan sonra Haçlılarla amansız bir mücadeleye girişen İlgazi, Tuğtegin’le anlaşp, Dilmaçoğulları ve Münkızîlerden destek alarak büyük bir orduyla Halep bölgesinde Tel İfrîn [Afrin] vadisinde Antakya Prinkepsi Roger de Salerne ve müttefiki Haçlılara karşı büyük bir savaş yaptı. Kanlı Meydan Savaşı adıyla bilinen bu savaşta Haçlılar ağır bir bozguna uğradı ve Prinkeps Roger savaş meydanında öldürüldü (28 Haziran 1119)²¹⁸. İlgazi’nin bu zaferi İslam dünyasında coşku ve sevinçle karşılanmış Abbasi Halifesi Müsterşid Billah, İlgazi’ye hilat ve hediyeler göndermiş, Müslüman şairler onu öven şiirler yazmışlardı. İlgazi’nin bu zaferi doğal olarak Haçlı kaynaklarında da izler bırakmıştır. Foucher de Chartres, bu büyük mağlubiyeti ve Necmeddin İlgazi’nin zaferini kısaca ve yüzeysel bir şekilde geçiştiriyor: “Hikâyemize bu yılda Antakya bölgesinde meydana gelen talihsiz olayları eklemek istemiyorum. Çünkü aynı sene şehrin hâkimi olan Roger adamları ve halkıyla beraber Türklere karşı savaşmış ve Artah şehri yakınlarında yedi bin adamı öldürülmüş, bu mücadelede Türklerden ise yalnız yirmisi hayatını kaybetmişti.

Zeenginlikler içinde eğlenerek Tanrıya ve insanlara saygı göstermeyen Roger’nin bu hallerine Tanrı’nın nasıl imkân verdiği merak edilmiştir.

Roger’nin karısıyla beraber yaşamasına rağmen başka kadınlarla utanç verici bir şekilde zina yapması ve Bohemond’un oğlu olan lordunu mirastan mahrum edip Apulia’da annesiyle beraber yaşamasına neden olması günahlarından bazılarıydı. Ayrıca o ve yakın adamları lüks içinde yaşayarak başka birçok günahlara da

²¹⁸ Tülay Metin, “Emîr Necmeddin İlgazi Dönemi Artuklu-Haçlı Münasebetleri ve Afrin Zaferi (28 Haziran 1119)”, **Belleten**, c. LXXXIII, sayı 298, s. 817-852.

bulaşmışlardı. Onlar için Davud’un söylediği şu söz uygun olabilir: “Şişmanlıktan gözleri dışarı fırlar” [Mezmurlar 73:7]. Zevklerin ortasında ölçülü olmak zordur”²¹⁹. Görüldüğü üzere Foucher, mağlubiyeti Roger’nin günahkârlığına bağlamaktadır. Guillaume de Tyr ise daha fazla ayrıntı vermekle birlikte aynı bahneyi ileri sürmekte: “Aynı yıl, yıkıcı ve sadakatsiz Türkmenlerin kendisinden çok korkulan çok güçlü emîri İgazi, Dımaş hâkimi Tuğtegin ve güçlü Arap Emîri Dübey’sle birleşerek, büyük bir ordu meydana getirdi ve Antakya bölgesine girdi ve Haleb’in bu tarafına yerleşti. Kralın kayınbiraderi olan Antakya Prensi Roger, evvelce onların gelişinden haberdar edildiğinden, komşu prensleri yani Urfa Kontu Joscelin’i, Trablus Kontu Pontius’u ve Kralı bilgilendirdi ve acilen yardıma çağırdı. Ancak insanların doğası gereği sabırsızlanıyordu ve geleceği önceden kestiremeden Antakya’yı terk edip Artasia yakınlarında ordugâh kurdu. ... O burada kralın ve kontun gelişini birkaç gün beklerken, patrik ve ileri gelen şövalyelerin reddetmelerine rağmen, inatla ordusuna hareket emri verdi. Esasen onu bu aceleye sevk eden, orduya olan ilgilerinden değil, düşman ordugâhının yakınında olan mülklerini güvence altına almak isteyen bazı soylulardı. Bunların tavsiyesi üzerine hem kendisini hem de adamlarını imha ettirmek için o sıradaki yerini değiştirdi ve ordugâhını Kan Tarlası denilen yere götürdü. ... Orduda yedi yüz atlı ve üç bin kişilik donanımlı piyade bulunuyordu. Düşmanlar prensin ordugâhlarına çok yaklaştığını gördüğünde harekete geçtiler ve planlarını daha iyi yürütmek için Cereb [Atsereb] şehrine doğru yöneliyormuş gibi davrandılar. Oraya vardıklarında ve gece daha fazla bir şey yapamadıklarından burada ordugâh kurdular. Sabah olunca prens, gözcüler gönderdi. ... Gözcüler derhal döndüler ve her biri yirmi bin atlı olan üç kıta halinde düşmanların hızlı bir şekilde Haçlılara yaklaştığını bildirdiler. Bunun üzerine prens askerlerine cesaret telkin eden etkili sözler söyledi. O hâlâ bununla meşgulken düşman birliklerinin aniden Haçlılara çok yaklaştığını ve neredeyse temas etmek üzere olduklarını gördü. Böylece her iki tarafın büyük cesaretle savaştığı bir çarpışma meydana geldi. Ama günahlarından dolayı Haçlılar yenildi. Düşmana ilk saldırıyı yapmak zorunda kalmış olan asil ve cesur Keşiş Gottfried ve Guido de Fremelle’in idare ettiği birlikler, savaş sanatına göre mükemmel bir şekilde ilerlediler ve düşmanın en büyük ve en kalabalık saflarını dağıttılar öyle ki neredeyse firar

²¹⁹ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s . 204-205.

etmek üzereydiler, fakat Robert de St. laudum'un kumanda ettiği birlik öncekilerin örneğine göre cesaretle ilerlemek yerine, düşmanların cesareti karşısında durakladı ve nihayet kaçtı, bunun üzerine, ihtiyaç halinde diğerlerinin yardımına gelecek olan prensin birliğinin ortasına daldı ve onlardan bir kısmını da sürükledi, böylece onları tekrar toplamak imkansız hale geldi. [Fırtına ve hortum çıkması anlatılıyor] Bu şekilde düşmanlar galibiyet elde etti ve Haçlılar kaybetti ve neredeyse hepsi öldü"²²⁰.

Guillaume de Tyr, Roger'nin ölümünü 12. kitap Fasıl 10'da Hristiyan ordusunun mağlup edilmesi ve Prens Roger'nin öldürülmesi" başlığı altında şöyle anlatıyor: "Düşmanlarının ortasında küçük bir grupla bulunan bir silah kahramanı olan prens, en cesur biçimde savaşmaya başladı, ancak askerlerini çağırmak için boşuna uğraşırken düşmanın en şiddetli saldırılarına maruz kaldı ve kılıç darbeleri aldı. Ağırlıkların yanında kalmış olanlarımız komşu bir dağa çekildiler. Savaştan kaçtıklarına, düşmanın kollarından kurtulduklarını zannedenler, dağın tepesinde bir kalabalığı gördükten sonra karşı koyabileceklerini düşündüler ve kurtulmak için onlara doğru koştular. Oraya vardıkları zaman, düşmanlar düzlükte olan herkesi öldürtükten sonra, bir saat içinde onları çevirip yok etti. Bölgenin en büyük prenslerinden Reinhod Mansver, Sarmatan adlı komşu şehrin kalesindeki diğer soylulara sığındı. Daha önce sözü edilen Türklerin kumandanı [İlgazi] bunu duyunca aceleyle oraya gitti ve içeride toplanmış olan sözü edilen soyluları teslim olmaya zorladı ve o gün prensi takip eden binlerce kişiden günahlarımızdan dolayı yenilgiyi rapor edebilecek kurtulan hiç kimse kalmamıştı, buna karşılık düşmanlarımızdan yalnızca birkaçı ölmüştü ya da ölen hiç yoktu. Bu prens Roger çok bozuk bir insan olmalıdır çünkü cimri ve açıkça hovarda biriydi. Fakat denildiğine göre öldürülmeden evvel pişmanlık duyup Tanrı'nın huzurunda yanında bulunan hürmetli Efamiye Başpiskoposu Peter'e günah çıkarttı. Bunun meyvelerini yiyeceğine inanıyordu dolayısıyla cesurca bir günahkâr sözü vermiş ve sanki en mükemmel günahkârmış gibi tehlikeye atılmıştır"²²¹.

Afrin zaferi sonrasında İlgazi Artukluları günümüz Suriye'sinin kuzeyi ve Güneydoğu Anadolu'da etkin güç haline geldi. 1119 yılı içerisinde bölgenin stratejik kalelerinden İm ve Zerdana'yı kontrolü altına aldı²²². Bu arada Kudüs Kralı II.

²²⁰ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği II**, s. 193-195.

²²¹ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği II**, s. 196.

²²² Tülay Metin, s. 841

Baudouin, Zerdana Senyörü Robert'in yardım çağrısı üzerine kuvvetleriyle gelip Tell Dâniş'te karargâh kurmuştu. İlgazi, Tuğtegin ve Dilmaçoğlu Togan Arslan'la birlikte Türkmen kuvvetlerini toplayıp, Tell Dâniş üzerine yürüdüler. Yolda karşılaştıkları Robert'in Haçlıları birleşik Türk kuvvetleri karşısında bozguna uğradılar (13 Ağustos 1119). İlgazi daha sonra Kral II. Baudouin'e karşı harekete geçti. 700 kadar şövalyeye sahip olan Kral ordusunu, üçü öncü, Trablus Haçlıları sağ kanat, Antakya Haçlıları sol kanat ve dört birlikte kendisiyle beraber olmak üzere dokuz birlik halinde tertip etmiş, piyadeleri merkezde yerleştirmişti. İlgazi ve müttefikleri yaptıkları ilk hücumla sağ ve sol kanatları çökertti. Türk okçusunun müthiş ok yağmuru karşısında Haçlılar perişan vaziyette geri çekildiler. Bu durum karşısında Kral II. Baudouin beraberindeki dört birlikle taarruza geçti. Burada yaşanan kıyasıya savaşta her iki taraf da ağır kayıplar verdiler. Daha fazla kayıp vermek istemeyen II. Baudouin, Hâb kalesine çekildi. Türkler Hâb kalesi önünde savaşı devam ettirmek istemediler. Bir süre sonra Kral, çarpışmalardan kurtulanlarla birlikte Antakya'ya döndü. Tell Dâniş savaşı sonrasında her iki tarafta zaferi kendisinin kazandığını iddia etti. Haleb'in batısında yer alan Esârib, Zerdanâ ve Dâniş kaleleri Haçlılarla Türkler arasında birkaç defa el değişti. 1120'de İlgazi, Haçlılarla bir anlaşma yaparak, bazı kalelerin el değiştirmesi karşılığında iki tarafın birbirine saldırmamaları kararı alındı. Fakat Haçlıların anlaşmaya uymamaları üzerine Artuklu Beyleri İlgazi ve yeğeni Belek, Türkmenlerden oluşan kuvvetleriyle Haziran 1122'de harekete geçtiler. 27 Temmuz'da Tuğtegin de onlara katılıp, Haçlıların eline geçmiş olan Zerdanâ kalesini kuşattılar. Bu kuşatma ve yöredeki Haçlılarla savaşın sürdüğü sıralarda İlgazi hastalandı. Rahatsızlığı ağırlaşınca Haleb'e geldi ve oradan da başkenti Mardin'e dönmek için yola çıktı. Meyyafarikin'de vefat etti (Kasım 1122).

Tell Dâniş savaşı ve sonrasındaki çarpışmalar Fransız Haçlı kaynaklarında Haçlı zaferleri olarak, uzun anlatılarla hikâye edilmektedir. Foucher de Chartres, "Türklerin Toplanması ve Kralın onlara karşı Seferi", "Kralın Dimaşklılara Karşı Seferi ve Düşman Kalelerinin Yıkılması", "Kralın Trablus Kontuna ve Türklere Karşı Seferi" başlıklarıyla üstte belirtilen gelişmeleri Haçlı başarıları olarak övmektedir²²³. Guillaume de Tyr de bu gelişmeleri Haçlıların başarısı olarak sunmaktadır. Onun eserinde, "İlgazi'nin Antakya'ya yeni bir hücumu ve ölümü"

²²³ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s . 209-213.

başlığı altında şu bilgiler verilmektedir: “Ertesi yıl, Hristiyanlık ismi ve inancının inatçı ve yorulmaz takipçisi İlgazi, her zaman birine zarar vermek için uğraşan huzursuz bir solucan gibi, kralın yokluğunu fırsat bilip, adamlarını silah başına çağırıp, Haçlılara ait müstahkem bazı yerleri kuşatmaya gönderdi. Ahali bundan haberdar edildiğinde, kralı acilen yardıma çağırdılar ve O, şövalyelerden oluşan maiyetiyle ve Kutsal Haç’la o bölgelere geldi. Kral, Urfa Kontu Joscelin’i çağırdı ve Antakya prensi ile birleşerek düşmana karşı yola koyuldu. Buraya geldiğinde ve akabinde bir çarpışma yapılmasını beklenirken, zikredilen güçlü emîr, Tanrı’nın eliyle felç hastalığına yakalandı. Ordusundaki ileri gelenler, şimdi emîrin yardımından yoksun kaldıkları için akıllıca savaştan çekildiler ve yarı ölü haldeki efendilerini bir sedye üzerinde Haleb’e taşıdılar. Fakat henüz oraya ulaşmadan önce, mutsuz ruhunu cehennem ateşine teslim ettiği söylenir”²²⁴.

4.4.3. Belek Gazi

Selçuklu Emirlerinden Artuk Bey’in oğlu Behram Bey’in oğludur. Harput Artukluları döneminin ünlü Türk fatihi olarak tarihte anılmaktadır. Tam adı Belek Balak) bin Behram bin Artuk olup, lakabı Nuruddevle’dir²²⁵.

Belek Gazi adı Suriye Meliki Tutuş’un taht mücadelesi dolayısıyla anılmaya başlanmıştır. Tutuş, kendisinin yanında yer alan Artuklu Sökmen’e, Seruç’u (Süruç) ikta olarak vermişti. Sökmen de bu şehri yeğeni Belek’e vermiştir. Tutuş sonrasında Belek, amcaları Sökmen ve İlgazi ile birlikte Suriye Melikleri Dukak ve Rıdavn arasında yaşanan mücadelelere karıştılar. Haçlıların Antakya’yı kuşatması üzerine, Emir Kürboğa’nın ordusuna katılarak savaştılar. Antakya önlerindeki yenilgi ve Urfa’da kurulmuş olan Haçlı Kontluğu Belek’in durumunu da olumsuz etkiledi. Belek’in yönetiminden memnun olmayan Suruç halkı şehri Urfa Kontu I. Baudouin’e teslim etti veya etmek zorunda kaldı (1098)²²⁶. Bu konuyla ilgili Guillaume de Tyr şunları kaydetmektedir: “Urfa yakınlarında içinde kâfirlerin oturduğu Seruç adında bir şehir vardı. Burada Belek adında bir Türk emiri hüküm sürüyordu. Bu da adı geçen halka çok kötülükler yapıyor ve dayanılmaz işkenceler ve angaryalara tabi

²²⁴ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği II**, s. 202.

²²⁵ Coşkun Alptekin, “Belek b. Behrâm”, maddesi **TDVİA**

²²⁶ I. Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I**, s. 52-54

tutuyordu. Bu nedenle Baudouin'e başvurarak, fazla çaba harcamadan, onun bütün ordusuyla şehri kuşatmaya karar vermesini sağladılar. Böylece o belirlenen günde şehre gidip zaptederek, halkın arzusunu gerçekleştirdi"²²⁷. Bununla birlikte Belek, Seruc için mücadelesinden vaz geçmedi. 1100 yılında Türkmenlerden büyük kuvvetler toplayan Belek ve amcası Sökmen, Urfa Haçlı Kontu Baoudouin de de Bourg ve Seruc senyörü Foulque de Chartres'ı mağlup etmeyi başardı. Fakat Antakya'dan yardım alan Kont II. Baudouin, Belek ve Sökmen'i geri çekilmek zorunda bıraktı (1101)²²⁸.

Türk Emirlerinin Haçlılara karşı birleşerek gerçekleştirdikleri Harran Savaşı'na (1104) katılanlar arasında Belek ve Sökmen de vardı. Bu önemli zaferle özellikle Urfa Haçlılarına büyük bir darbe vuruldu²²⁹. Belek Gazi'yi gerek doğulu gerekse de batılı kaynakların nazarında büyük bir kahraman haline getiren başarısı 1122'de önce Urfa Kontu Joscelin de Courtenay'in ordusunu mağlup ederek, kontu ve yakınlarından birkaç önemli şövalyeyi esir alması, daha sonra da 1123 yılında Kudüs Haçlı Kralı Baudouin'i tutsak etmesi oldu. Antakya hâkimi Roger'in kızıyla evlenip, Azez kasabasını da çeyiz olarak almış olan Joscelin, gelinin Urfa'ya getirirken, Belek Gazi'nin Ra's Keyfâ'da az bir kuvvetle karargâh kurmuş olduğunu öğrendi. Bu büyük Türkmen gaziye yakalamak için, Galeran'ın da tahrikiyle harekete geçti. Takibat ertesi gün öğlene kadar devam etti. Sonunda susuz ve yorgun durumdaki Belek'in kuvvetleriyle karşılaştılar. Yapılan çarpışmada Belek Gazi Haçlıları ağır bir yenilgiye uğrattı, Urfa Kontu Joscelin de Courtenay, Birecik hâkimi Galeran ve çok sayıda şövalye esir edildi²³⁰. Foucher de Chartres hiç ayrıntıya girmeden bu olayla ilgili şunları kaydediyor: "Bu arada Urfa Kontu Joscelin, akrabası Galeran ile birlikte esir edilmiş, ayrıca yaklaşık yüz adamı da öldürülmüştü. Onları kurnazca pusuya düşüren ise Emir Belek idi"²³¹. Guillaume de Tyr, "Türk Emiri Belek'in Antakya bölgesine saldırması. Kont Joscelin ve kralın esir düşmeleri başlığı altında" yine ayrıntıya girmeden birkaç cümleyle geçiştiriyor: "Büyük ve güçlü Türk Emîri Belek, sık sık düzenlediği saldırılarla tüm ülkeyi huzursuz ediyordu, bunu şimdi daha bir güvenle yapıyordu, çünkü kısa süre önce Urfa Kontu

²²⁷Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği**, s. 160.

²²⁸I. Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I**, s. 77-78

²²⁹I. Demirkent, s. 87-99.

²³⁰I. Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu II**, s. 29-51.

²³¹Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 214.

Joscelin ve akrabası Galeran'ı ani bir baskınla esir almıştı"²³². Belek Gazi, esiri Kont Joscelin ve Galeran'ı Harput kalesine götürmüştü.

Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin haberi aldığıında Antakya'dan Kudüs'e dönüş yolunda Trablus'ta bulunuyordu. Bu haber üzerine Kral geri Antakya'ya dönmüş ve oradan Urfa'ya giderek, kontluğun idaresi için gerekli tedbirleri almaya çalışmıştı²³³. Kral II. Baudouin, Urfa çevresinde faaliyette bulunup, Joscelin ve Galeran'ın intikamını almaya çalışırken, Belek Gazi tarafından esir edildi. Kral'ın esareti hakkında da Haçlı kaynakları ayrıntılı bilgi vermekten imtina ediyorlar. Bu konuda Fulcherius Carnotensis; "Bu dönemde Kudüs halkının kralı Baudouin esir edildi. Bir süre önce Joscelin ve Galeran'ı esir alan Belek şimdide Baudouin'i ele geçirmişti. Baudouin bunu beklemiyordu ve hazırlıksızdı. Herhalde başka hiçbir şey kâfirler için bu kadar sevindirici Hristiyanlar için ise bu kadar korkunç olamazdı" demekle yetinmektedir²³⁴. Guillaume de Tyr; "Kral şimdi, ihtiyacı olan halka bazı yardımlar sağlamak üzere ekibiyle birlikte Urfa Kontluğu'na gitti. Müstahkem yerlerdeki atlılar, piyadeler, silahlar ve erzak durumunu inceleyerek ülkenin dört bir yanına gezindi ve eksik olanı tamamlamak için her türlü çabayı gösterdi. Tell Bâşir şehriden Urfa'ya kadar bu işleri halletmek, Fırat'ın ötesindeki ülkenin durumuyla aynı şekilde ilgilenmek ve mümkün olan her şeyi her zamankinden daha iyi duruma getirmek için hizmetindeki maiyetiyle gece yolculuğuna devam ederken, kralın yolculuğunu haber alan Belek, birbirlerinden habersiz, dikkatsiz ve uykulu olan kralın refakatindekilere pusu kurdu. Kralın maiyyeti oldukça hazırlıksız ve uykulu bulunduklarından, şans eseri kralı yakaladı ve götürdü, zira hem ilerdekiler hem de arkada takip edenler krala neler olduğunu bilmeden farklı tarafa kaçtılar. Zkredilen Belek, tutsak kralı Fırat üzerinden yukarıda anlattıldığı gibi Kont Jeoscelin ve Galeran'ın hapse bulunduğu Quartapiert [Harput] kalesine gönderdi"²³⁵. Haçlı kralı ve kontunun esir edilmeleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgi veren özellikle doğulu Hristiyan kaynaklarını inceleyen I. Demirkent, kralın tutsak edilmesine açıklık getirmiştir: "Kudüs kralı Baudouin, hapsedilmiş olan Joscelin ile Galeran'ın intikamını almak üzere Belek'e karşı yürümek için asker topladı. Kral bütün frank

²³²Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği II**, s. 205.

²³³I. Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu II**, s. 32-33.

²³⁴Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 217.

²³⁵Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği II**, s. 205-206.

askerleriyle birlikte ra'ban şehrine geldi. Belek ise ülkeyi yağmalak ve esirler almak için daha önceden bu eyaletin sınırları yakınına gelmiş bulunuyordu. Her iki ordu birbirilerine yaklamış olduklarının farkında değillerdi. Kral, az sayıda savaşçı ile birlikte Şençl-Gandar (Sence Köprüsü)'a gelip nehri geçti ve Şıncırığ (Köpek Suyu) denilen yere çıktı. Fakat Belek, büyük sayıda askerle beraber bu yerin yakınında pusu kurmuş bulunuyordu. Krallık çadırı kurulduktan sonra Baudouin, şahin ile avlanmaya çıkmak istedi. Fakat bu esnada bütün kuvveti ile hücum ederek haçlıları kılıçtan geçirdi ve Kudüs kralını, kızkardeşinin oğluyla birlikte esir etti. Bu vaka Paskalya yortusundan dört gün sonra (18 Nisan 1123) vuku buldu. Belek kralı, Gerger kalesinin kapısı önüne getirdi ve kral kaleyi ona teslim etti. Kral ile hemşirazdesi oradan Harput'a götürüldüler ve zincire vurularak Joscelin ve Galeran'ın içinde bulundukları zindana atıldılar²³⁶.

Esirlerin Harput'tan kaçmaları dolayısıyla da Belek, Haçlı kaynaklarında adından söz ettirmektedir. Kont Joscelein'in Harput zindanında kaçıışı, Haçlı kaynaklarında birhayli romantik ve efsanevi bir şekilde hikâye edilir. Bu konuda Fulcherius Carnotensis'in verdiği bilgiler hem biraz daha ayrıntılı hem de diğer kaynaklarda tekrarlanmıştır. Yazarın kurgusal maceralarla süslediği anlatısını özetlersek: "Tutsaklar Harput'taki Ermenilerin yardımını temin ederek, Belek'in Harput'ta olmadığı bir sırada, Urfa'dan elli kadar casusu tüccar, keşiş, dilenci kılığında kaleye sokmayı başarırlar. Bunlar kale komutanı ve muhafızları etkisiz hale getirip esirleri kurtardılar. Fakat bu sırada çevredeki Türkler, Harput kalesini kuşatıp, giriş ve çıkışı engellediler. Kral Baudouin, Joscelin'in gizlice üç adamıyla birlikte kaleden ayrılması ve yardım getirmesi kararını aldı. Kaleyi kuşatan Türkler arasından kılık değiştirerek süzülüp çıkan Joscelin, türlü zorluklar ve maceralardan sonra Tell Bâşir'e ulaşmayı başardı. Belek, Harput'ta olanları öğrenince, derhal dönüp, kaleyi kuşattı. Kral'a, eğer kaleyi ve rehineleri teslim ederse, kendisini serbest bırakacağını bildirdi. Fakat kral bu teklifi reddedince, kaleye sert biçimde saldırdı. Açtırdığı lağımlarla, kalenin büyük kulelerinden biri yıkılınca Kral Baudouin teslim oldu. Belek, kralın, yeğenin ve Galeran'ın hayatını bağışladı fakat komploya karışanları ve yardımcı olan Ermenileri acımasız biçimde cezalandırıp, öldürttü. Kral Baudouin ve

²³⁶I. Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu II**, s. 35.

üç adamını Harran kalesine götürdü”²³⁷. Bundan sonra da Haçlılarla mücadelesine devam eden Belek Gazi, birçok akınlar yaptı, Menbic’in hâkimi Hassan b. Gümüştengin el Bâalbakî ile anlaşmalığa düşünce, askerlerinin bir kısmı ve amcası İlgazi’nin oğlu Timurtaş’ı Menbic üzerine gönderdi. Bu arada tutsakları Kral Baudouin ve adamlarını Haleb’e nakletti. Timurtaş, Menbic’e girdi fakat iç kale şiddetle direniyordu. Hassan ve kardeşi İsa, Joscelin’e mektup yazarak, kendilerine yardıma gelmesini ve eğer kendilerini Belek’in kuvvetlerinden kurtaracak olursa, şehri ona teslim edeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine Joscelin, Kudüs, Antakya ve diğer yerlerdeki Haçlı yöneticilerinden kuvvet toplayarak, 100 binden fazla bir askerle Menbic yakınına geldi. Joscelin’in harekâtı üzerine Belek Gazi de kuvvetleriyle onu karşıladı. 5 Mayıs 1124’de Haçlılar ağır bir mağlubiyete uğratıldılar. Joscelin’in hezimete uğrayıp kaçması üzerine Belek Gazi direnen Menbic iç kalene yaklaştı. Amacı amcaoğlu Timurtaş’a gerekli talimatları verip, kuşatma altındaki Sûr şehrine yardıma gitmekti. Askerlerine emirler verdiği sırada, kaleden bizzat İsa’nın attığı ok köprücük kemiğine saplandı. Belek, oku çekip çıkardı ve üzerine tükürerek, “bu bütün Müslümanlara saplanan bir musibettir” dedi ve şehit oldu (6 Mayıs 1124)²³⁸.

Belek Gazi’nin yukarıda anlatılan şهادeti Haçlı kaynaklarında bilinçli bir saptırmayla anlatılır ve maksatlı kurgu iddialar ortaya atılır. Fulcherius Carnotensis uzunca anlatısında: “Bizler kuşatma makinelerini hazırlamak için Sûr dışında çalışırken Belek de hiç zaman kaybetmeden ordusunu ve müttefiklerini bize karşı bir araya getirmişti. Genellikle Halapia diye adlandırılan Halep şehrinden yola koyulan bu düşmanlar Mayıs ayının başında beş bin atlı ve yedi bin yaya askerle Hierapolis’e ulaştılar. Bu şehre genellikle Menbic denirdi. Buranın meliki şehrini teslim etmeye razı olmayınca Belek onu şehrin dışında görüşmeye çağırılmış ve haince kellesini uçurmuştu.

Belek şehri hemen kuşattı. Ulaklar Antakya’da bulunan Joscelin’e olanları bildirdiğinde Joscelin hızla Menbic’e gitmişti. Hristiyanların sayısı çok az olmasına rağmen Joscelin binlerce kâfire karşı ilerlemeye korkmamıştı. Ve çok geçmeden beklenen savaş başladı.

²³⁷Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s. 224-231; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği II**, s. 207-2012; I. Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu II**, s. 40-42.

²³⁸ I. Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu II**, s. 49-51.

Tanrının yardımıyla Türkler üç kez geri püskürtölmelerine rağmen yılmadan mücadeleye geri dönmüşlerdi. Belek çatışmada ölümcöl şekilde yaralandı, ölmek üzere iken bir kenara doğru çekildi. Adamları onu bu halde görür görmez kaçmaya başlamışlardı, ama birçoğu kurtulamadı. Savaştan sonra düşman atlılarının üç binin katledildiği bildirilmişti. Öldürölen yaya askerlerin sayısı ise bilinmemekteydi. Bizim otuz şövalyemiz ve ayrıca yük hayvanı gütmekle görevli olan yaklaşık altmış adamımız hayatını kaybetmişti.

Joscelin, Belek'in öldüğünü mü yoksa bir yolunu bulup canlı kurtulduğunu mu kesin öğrenmek istedi. Bunun için adamlarından onun cesedini bulmalarını istedi. Ölülerin aralarında dolaşıp büyük dikkatle cesetleri inceleyen adamlar meşhur zırhındaki işaretlerden Belek'i fark ettiklerinde aralarından biri Belek'in başını uçurup kellesini tebriklerle beraber Joscelin'e götürmüş ve Joscelin'in vaat ettiğı kırk nomismata [Bizans altın parası] 'yı almıştı. Joscelin başarısının işareti olarak kellenin derhal Antakya'ya taşınmasını emretmişti. Belek'in kellesini çuvalda Sûr ve Kudüs'e taşıyan adam hepimize olayları anlattı, gerçekten de bu adam unutulmaz savaş sırasında askerlerin arasında bulunmuştu.

Joscelin'in uşağı olan ulak bu sevindirici haberi Sûr önünde ordugâha getirdiğinde, şövalye silahlarıyla donatıldı ve şövalye silahtarlığına terfi ettirildi. Onu bu mevkiye yükselten Trablus Kontuydu.

Hıristiyanları ayakları altında çiğneyen ve zulmeden öfkeli ejderha Belek nihayet nefessiz kalıp ölmüştü. Güneş Boğa burcunun gün ışığında dokuz kez parladığında Belek öldü ya da kader onu tüketti.

Önceden değindiğimiz rüyanın tefsiri nasılda ortaya çıkmıştı. Belek'in kendi kaderini bilen bir kâhin gibi olmasını sağlayam bu rüya Joscelin'in mucizevi bir şekilde esaretten kaçtığı zamana denk gelmişti. Rüyada Belek gözlerinin Joscelin tarafından oyulduğunu görmüştu. Gerçektende Joscelin, Belek'i tamamen mahvetti çünkü onu kellesinden ve uzuvlarından yoksun bırakmayı başardı. Belek ne gördü, ne duydu, ne konuştu, ne oturdu ne de yürüdü; onun için ne gökyüzünde ne yeryüzünde ne de denizlerde yer vardı"²³⁹. Foucher de Chartres'in bu hikâyesini Guillaume de Tyr daha da abartarak ve süsleyerek tekrarlamaktadır²⁴⁰.

²³⁹ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, s . 240-242.

²⁴⁰ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniğı II**, s. 245-246

Belek Gazi'nin naşı Halep'e nakledilip bu şehirde defnedildi. Onun şehadeti Müslümanlar için büyük kayıp olurken Haçlılar için müthiş bir fırsat oldu. Haçlılar amansız düşmanlarından kurtulmanın sevinciyle Sûr kuşatmasını daha şiddetlendirip bu şehri ele geçirmişlerdi.

SONUÇ

Ortaçağ'da yaşamın maddi ve manevi her alanını belirleyen en önemli etken dindir. Mensup olunan inanç sistemi dışında kalanlar doğal olarak “öteki” konumundadır. Fransızlar, en başta Müslüman olmalarından ötürü Türkleri, tersi de Türkler de Fransızları “öteki” olarak algılamışlardır. Savaş şartları ve din faktörü “öteki” imajını perçinlerken kültürel farklar bu imajı daha ağırlaştırıp, olumsuzlaştırmıştır. Fransız Haçlı tarihçileri öylesine olumsuz ve ağır bir “ötekileştirme” yapmışlardır ki Türkleri adlandırmakta dahi güçlük çekmişlerdir. İki halkın XII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar çatışma içerisinde olmasının temel nedeni din farklılığı idi. Üstelik Haçlı Seferleri dolayısıyla Müslümanlar kendilerini tehdit altında hissederlerken, son ve mükemmel din olma iddiasındaki İslam'ın ruhunda yayılma ve karşı tarafa üstünlüğünü kabul ettirme gereği duyuluyordu. Bu durum da Hristiyanlar arasında tehdit olarak görülüyordu. İslam'a karşı savunma ve fikri mücadele etme zorunluluğu en azından din konusunda “ötekini” inceleme ve anlamaya yönelik çabalara sevk etti. Fakat kültürel, sosyal v.b. alanlarda ilk Haçlı Seferlerinin Fransız tarihçileri “öteki” olarak damgaladığı Türk'ü anlamak için hiçbir gayret göstermedi. Ortaçağ'ın din temelli düşüncesinin yaşamın her alanında başat faktör olduğu göz önüne alınırsa azılı düşman “öteki” ile savaşma dışında başka bir şey de beklenemezdi. Yüzyıllar boyunca savaştığı düşmanı tehdit ve tehlike görmek bir noktada anlaşılabilir bir durumdur. Fakat savaş yaptığı “öteki” düşman dahi olsa onun farklı özelliklerini görmemek son derece şaşırtıcıdır. Savaşlardaki ustalıklarının takdir edilmesi karşılığında Fransız Haçlı tarihçilerinin zihinlerinde Türklerle uzak atalarda birleşen akrabalık bağı aramanın dışında olumlu bir imaja rastlamak şaşkınlığın ötesinde bir vakadır. XIV. yüzyılın sonlarına kadar Fransız tarihi kaynaklarındaki verilerle Türk tarihiyle ilgili bir konuyu genel hatlarıyla da olsa yazabilme imkânı yoktur. Bir istisna Simon de Saint-Quentin'in gözlemleri biraz olsun sosyal, kültürel ve dini hayata ilişkin gözlemler içeriyor.

Ortaçağ'ın dinin taassubunun mecbur kıldığı ve savaş şartlarının daha da ağırlaştırdığı bir ortam içerisinde, birbirlerini azılı düşman olarak gören halkların tarihçilerinin zafer veya bozgunları anlatmayı tercih etmeleri ve “ölümcül düşman ötekinde” olumlu hiçbir şey arama gayretinde dahi olmaması bir noktada normal

kabul edilmelidir. Ortaçağ Fransız tarihçilerinin Türklere yönelik yaklaşımları olumsuzdan da öte düşmanlığın en uç noktasında görülüyor o kadar ki yapııştırılan ve asla silinemeyen “barbar Türk” algısı yanında “öteki” görülen “Türk” gayr-i insani nitelikte görülmeye çalışılıyor. Türklere ilişkin Fransız algısının daha ılımlı hale gelmesi Fransız kaynaklarının Türk İmparatorluğu adını verdiği Osmanlı İmparatorluğu’nun yükselme döneminde yani Ortaçağ’ın dışında bir zamanda gerçekleşecektir ki bu dönemde “öteki”, “barbar” “Türk” askeri, siyasi her alanda üstünlüğünü sadece Fransızlara değil bütün dünyaya ispatlamıştır. Fransız Tarihçilerindeki Türk imajının günümüze kadar karşılaştırmalı yöntemle incelenmesi bir taraftan tarih araştırmalarındaki kimi sorunlu konulara (1915 olayları gibi) yaklaşımda karşılıklı anlayış sağlanmasına yardımcı olacağı gibi bir taraftan da Türk algısının olumlu yönde değişmesi ve iki toplum arasındaki yakınlaşmanın sağlanmasına da katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

Albert d'Aix. 1824. "**Histoire des Croisades par Albert d'Aix**". **Colletion des Mémoires Relatifs à l'Histoire de France**, çev. M. Guizot, Paris.

Albertus Aquensis. 1879 "**Historia Hierosolymitana**." **RCH, Documents occidentaux**. Vol. 4. Paris: Imprimerie Nationale

Alexandre du Pont. **Le Roman de Mahomet**. Ed. Yvan G. Lepage. Paris: Klincksieck, 1977.

Anonim Haçlı Tarihi. 2013. **Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum**, Çev: Engin Ayan, İstanbul: Selenge Yayınları.

Baudri de Dol. 1879. "Historia Jerosolimitana" **RHC, Documents occidentaux**. Vol. 4. Paris. Imprimerie nationale.

Bertrandon de la Broquiere. **2000. Bertrandon de la Broquiere'in Denizaşırı Seyahati**, Çev: İlhan Arda, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000.

Chronique du religieux de Saint-Denys contenant le règne de Charles VI de 1380 à 1422. Ed. M. L. Bellaguet. 1842. 3 vols. Paris. **Editions du Comité des travaux Historiques et Scientifiques**.

Foulcher de Chartres. 1856. "**Historia Hierosolymitana**." **RHC, Documents occidentaux**. Vol. 3. Paris: Imprimerie impériale.

Fulcherius Carnotensis, 2009. **Kudüs Şehri: Kutsal Toprakları Kurtarmak**, Çev: İlcan Bihter Barlas, İstanbul: IQ Kültür.

Hayton de Korykos. 1906. La Flor des estoires de la terre d'Orient, éd. **Ch. Kohler**, **Recueil des historiens des Croisades. Documents arméniens**, Cilt: 2, ss. 113-253.

Gautier de Compiègne. 1977. **Roman de Machomete**. Ed. R. B. C. Huygens. Paris: Klincksieck.

Guibert de Nogent, 1879. **Gesta Dei per Francos, RHC, Historiens Occidentaux**, c. IV, Paris; Imprimerie Nationale

Grandes Chroniques de France. 1920. Ed. Jules M. Viard, 10 vols. Paris: Librairie ancienne H. Champion.

Guillaume de Nangis, 2011. **Chronique du règne de Philippe Auguste 1180-1223**, Éditions Paleo.

Guillaume de Tyr. 1844-1859. "Historia." **RHC, Documents occidentaux**. Vol. 1-2. Paris: Imprimerie royale.

Jan Nelson. **La Chanson d'Antioche**. 1848. Ed. A. Paulin Paris. 2 vols. Paris: J. Techener.

Jean de Joinville. 2002. **Bir Haçlının Hatıraları**, Çev: Cüneyt Kanat, Ankara: Vadi Yayınları.

Korykoslu Hayton. **Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı**, çev. AT Özcan, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015.

Le Livre des fais du bon messire Jehan le Maingre, 1985. dit Bouciquaut, mareschal de France et gouverneur de Jennes. Ed. Denis Lalande. Genève: Droz.

Le Roman d'Alexandre. 1994. Ed. L. Harf-Lancner and E.C. Armstrong. Paris: Livre de Poche.

Li fet des Romains, 1935. compilé ensemble de Saluste et de Suetoine et de Lucan. Ed. Louis- Fernand Flutre. Paris: E. Droz.

Mézières, Philippe de. **Songe du Vieux Pèlerin, Traduit de l'ancien français par Joël Blanchard**, Pocket: d'Univers Poche, 2008.

Odon de Deuil. 2009. **Histoire de la croisade de Louis VII**. Ed. M. Guizot. Paris

Raoul de Caen. 1866. "Gesta Tancredi." **RHC, Documents occidentaux**. Vol. 3. Paris, Imprimerie impériale, 587-710.

"Relation de la Croisade de Nicopoli par un serviteur de Gui de Blois. Froissart." 1872. **OEuvres de Froissart**. Ed. K. de Lettenhove. Vol. 16 (1397-1400). Bruxelles: Librairie Victor Devaux et Cie.

Robert le Moine, "**Histoire de Tancrede, par Raoul de Caen – Histoire de la Première Croisade, par Robert le Moine**", **Collection des Mémoires Relatifs à l'Histoire de France**, ed. M. Guizot, Paris 1825

Saint-Quentin, Simon de. **Histoire des Tartares**. Ed. Jean Richard. Paris: P. Geuthner, 1965.

Saint-Quentin, Simon de. 2006. **Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248**, Çev: Erendiz Özbayoğlu, Alanya: Daktav, 2006.

The Old French Crusade Cycle. Volume V. **Les Chétifs**, ed. Geoffre M. Myers, The University of Alabama Press, 1981.

Voragine, Jacques de. 2004. **La Légende dorée**. Ed. Alain Boureau. Paris: Gallimard.

Willermus Tyrensis, 2016. **Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği. Başlangıcından Kudüs'ün Zaptına Kadar**, çev. E. Ayan, İstanbul, Ötüken.

Willermus Tyrensis, **Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II. Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143)**, İstanbul, Gece Yayınları.

Willermus Tyrensis, 2019. **Haçlılar Karşısında Türkler. Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, çev. E. Ayan, İstanbul, Kronik.

İkincil Kaynaklar:

Altan, Ebru. **İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)**, Ankara, TTK, 2003.

Altan, Ebru. **Antakya Haçlı Prinkepsiliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)**, Ankara, TTK, 2018.

Alican, Mustafa. **Kıyametin İlk Günü Malazgirt 1071**, İstanbul, 2017.

Agibalova, Y. – Donskoy, G. **Ortaçağ Tarihi**, çev. Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, 2. Baskı, İstanbul, 2017.

Akdemir, Erhan. “Avrupa aynasında Türk Kimliği”, **Avrupa İncelemeri Dergisi**, Cilt; 7, no:1, 2007,ss. 131-148.

Ateş, Toktamış. **Relationsfranco-turquesdesorigines à nosjours**. AGF Garanti Sigorta, 1992.

Balard, Michel. **La Méditerranéemédiévale: espaces, itinéraires, comptoirs**. Picard, Paris, 2006.

Balivet, Michel. **Mélangesbyzantins, seldjoukides et ottomans**. EditionsIsis, İstanbul, 2005.

Barthe, Pascale. **“DuTurcautraître: Leschevaliers de Saint-Jean-de-Jérusalem, lesOttomans et la France de François Ier dans *L'oppugnation*de Jacques de Bourbon.”** French HistoricalStudies 30, 2007, 427-449.

Bartlett, Robert ve Sanders, Glenn E. **TheMaking of Europe: Conquest, ColonizationandCulturalChange**, Princeton UniversityPress, Princeton, 1993, pp. 950-1350.

Baumgartier, Emmanuèle ve Harf-Lancner, Laurence. **Entre fiction et histoire: Troie et Rome auMoyenÂge**, Presses Sorbonne Nouvelle, Paris, 1997.

Bédier, Joseph ve Aubry P. **LesChansons de Croisade, avecleursmélodies**, Slatkine Reprints, Genève, 2011.

Bernard, Yvelise. **L'OrientduXVIsiècle à travers lesrécitsdesvoyageursfrançais: regardsportés sur la sociétémusulmane**. L, Harmattan, Paris, 1988.

Blanks, David ve Michael Frassetto. eds. **Western Views of Islam in MedievalandEarly Modern Europe: Perceptions of Other**. St. Martin's Press, New York, 1990.

Bordonove, Georges Charles. fils de Charles **V: LesRoisquiontfait la France**, Pygmalion, Paris, 2006, VI. 1380-1422.

Bourilly, Vla. **“Bertrandon de la Borderie et le discoursduvoyage de Constantinople”** Revuedesétudes Rabelaisiennes, 1911, pp. 183-220.

Cahen, Claude. “Frédegair et lesTurcs” **Economies et sociétésau Moyen Âge. Mélangesofferts à Edouard Perroy**, Publications de la Sorbonne, Paris, 1973, pp. 24-27.

Cahen, Claude. **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 2016.

Cahen, Claude. **The Formation of Turkey: the Seljukid Sultanate of Rum: Eleventh to Fourteenth Century**. Longman, New York, 2001.

Carpentier, Jean ve François Lebrun. **Histoire de France**, Éditions du Seuil, 2000.

Çıvgın, İzzet. **Ortaçağ Tarihi**, Maya Akademi, Ankara, 2008.

Daş, Mustafa. “Çakabey ve Koyun Adaları Muharebesi”, **Donanma Komutanlığı 3’ncü Deniz Harp Tarihi Semineri, 19-21 Nisan 2006**, Ankara 2006, s. 2-5/2-13.

Demirkent, Işın. **Haçlı Seferleri**, Dünya Kitapları, 3. Baskı, İstanbul, 2004.

Demirkent, Işın. **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, TTK, Ankara, 2014.

Demirkent, Işın. **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)**, I. Cilt, TTK, Ankara, 1990.

Demirkent, Işın. **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)**, II. Cilt, TTK, Ankara, 1990.

Demirkent, Işın. **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 41-45; I. Demirkent, “1101 Yılı Haçlı Seferleri Ordularının Anadolu’da Takip Ettiği Yollar Hakkında”, **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23-25 Haziran 1997**, TTK, Ankara 1999, s. 115-122.

Gaston Duchet-Suchaux, ve Patrick Périn. **Clovis et les Mérovingiens**, Paris, 2002.

Ebersolt, Jean. **Orient et Occident: recherches sur les influences byzantines et orientales en France avant et pendant les Croisades**, E. de Boccard, Paris, 1954.

Eco, Umberto. **Ortaçağ. Barbarlar. Hristiyanlar. Müslümanlar**, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.

Erbaş, Ali. “Müslüman Hristiyan Münasebetleri sürecinde Hristiyanların İslam’a ve Müslümanlara Bakışı”, **İLAM Araştırma Dergisi**, Cilt: III/1, 1998, s. 117-153.

Esgin, Mehmet. “Engizisyon Günümüze Hatırlattıkları”, **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, sayı:1, 2012, ss. 91-99.

Giana, Eckhardt. 1926-1932. “La Légende de l’originetroyennedesTurcs.” **KörösiCsomaArchivum**, Cilt: 2, 1987, ss. 422-433.

Göksu, Erkan. **Türkiye Selçuklularında Ordu**, TTK, Ankara, 2010.

Göksu, Erkan. **Okla Yükselen Millet**, Kömen , Konya, 2013.

Göksu, Erkan. **Selçuklular. Muhteşem Çağın mütevazı Çocukları**, Kronik, İstanbul, 2019.

Guzman, Gregory. “Simon of Saint-Quentin as Historian of the Mongols and Seljuk Turks.” **Medievalia et Humanistica, New Series**, Cilt: 3, 1972, 155-78.

Holmes, Urban ve William McLeod. “**Problems of the Chetifs, a Crusade Chanson de Geste.**” *Romanic review* 28, 1937, 99-108.

Houdeville, Michele. “LesSarrasins, miroirdeschrétiens?” *La chrétientéaupérilsarrasin*. **Aix-en-Provence**: Publications du C.U.E.R.M.A, 2000, 77-84.

Hugens, R.B.C. “La Traditionmanuscrite de Guillaume de Tyr.” *StudiMedievali* 35, 1964, pp. 281-373.

Kesik, Muharrem. **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, TTK, Ankara, 2003.

Knowles, Christine. "Jean de Vignay, un traducteur du XIVe siècle." *Romania* 75, 1954, pp. 353-83.

Kumrular, Özlem. **İslam Korkusu Kökenleri ve Türklerin Rolü**, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.

Kumrular, Özlem. **Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni Türk Korkusu**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

Kumrular, Özlem. **Dünyada Türk İmgesi**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Leclercq, A. "Destinée d'un émire turc, Corbaran, personnage historique, personnage épique." **Façonner son personnage au Moyen Âge, Senefian** n°53. Aix-en-Provence: Presses de l'Université de Provence, 2007, pp. 201-210.

Leclercq, Theodore. **Portraits croisés. L'image des Francs et des Musulmans dans les textes sur la Première croisade**. Honoré Champion, Paris, 2010.

Lushcenko, Mineure. **L'image De L'Asie Mineure et des Turcs dans les Textes Narratifs du Moyen Âge Français (XIIe-M^e milieu du XVe Siècle)**, (Doktora Tezi), The University British Columbia, Vancouver, 2004.

Metin, Tuğrul. "Emîr Necmeddin İlgazi Dönemi Artuklu-Haçlı Münasebetleri ve Afrin Zaferi (28 Haziran 1119)", **Belleten**, Cilt: LXXXIII, Sayı: 298, ss. 817-852.

Mollat, Librairie. **Grands voyages et connaissance du monde du milieu du XIIIe siècle à la fin du XVe**, 2 vols. Les Cours de Sorbonne, Paris, 1966.

Nicolle, David. **Askeri Tarih Dizisi İkinci Haçlı Seferi**, çev. Ece Sakar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Özgüdenli, Osman. **Selçuklular Cilt: 1 Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)**, İsam Yayınları, İstanbul, 2013.

Özcan, Altay Tayfun. “XVI. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Türkmenya Adının Batı Dünyasındaki Kullanımı ve Sınırları”, **Türkiyat Mecmuası**, 22, 2012, ss. 63-82.

Paulmier-Foucart, Miroir. **Vincent de Beauvais et le Grand miroirdumonde**, Brepols, Turnhout, 2004.

Price, Roger. **Fransa’nın Kısa Tarihi**, çev. Özkan Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Regnier-Bohler, Danielle. **Croisades et pèlerinages: récits, chroniques et voyages en TerreSainte (XIIe-XViesiecles)**, Laffont, Paris, 1997.

Ribémont, Buitenmur. **LesRécits de voyages et de pèlerinages**, Imprimerie Orientaliste, Turnhout, 1981.

Ricci, Giovanni. **Türk Saplantısı: Yeniçağ Avrupa’sında Korku, Nefret ve Sevgi**, çev. Kemal Atakay, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Sevim, Ali. **Suriye-Filistin Seçuklu Devleti Tarihi**, TTK, Ankara, 1989.

Sévillia, Jean. **HistoriePassionné de la France**, Perrin, Paris, 2013.

Sümer, Faruk. **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri**, TTK, Ankara, 1990.

Tolan, John V. **Les Sarrasin: L'İslam dans l' imagination europ   enneau Moyen   ge**, Aubier, Paris, 2003.

Turan, Osman. "LesSouverainsseldjoukides et leurssujetsnon-musulmans." **StudiaIslamica**, 1, 1953, 65-100.

Turan, Osman. **Sel  uklular Tarihi ve T  rk İslam Medeniyeti**, Bo  azi   Yayınları, İstanbul, 1996.

Turan, Osman. **Sel  uklular Zamanında T  rkiye, Siyasi Tarih Alp Aslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)**, Bo  azi   Yayınları, İstanbul, 1996.

Wolfzettel, Friedrich. **Le Le discours du voyageur: Pour une histoire litt  raire du r  cit voyage en France, duMoyen  geauXVIIIesi  cle**, PUF, Paris, 1996.

Wunder, Amanda. "Western Travelers, Eastern Antiquities, and the Image of the Turk in Early Modern Europe." **Journal of Modern EarlyHistory**, 7, 2003, pp. 89-119.

Ula  lı, Serhat. **L'Image de l'Orientturc dans la litt  raturefran  aise: lesid  es, lesst  r  otypes et lesstrat  gies**. Isis Press, İstanbul, 2007.

Y  rasimos, Stephane. **LesVoyageurs dans l'Empireottoman (XIVe-XVIesi  cles). Bibliographie, itin  raires et inventaires des lieux habit  s**, Publications de la Soci  t  turque, Ankara, 1991.